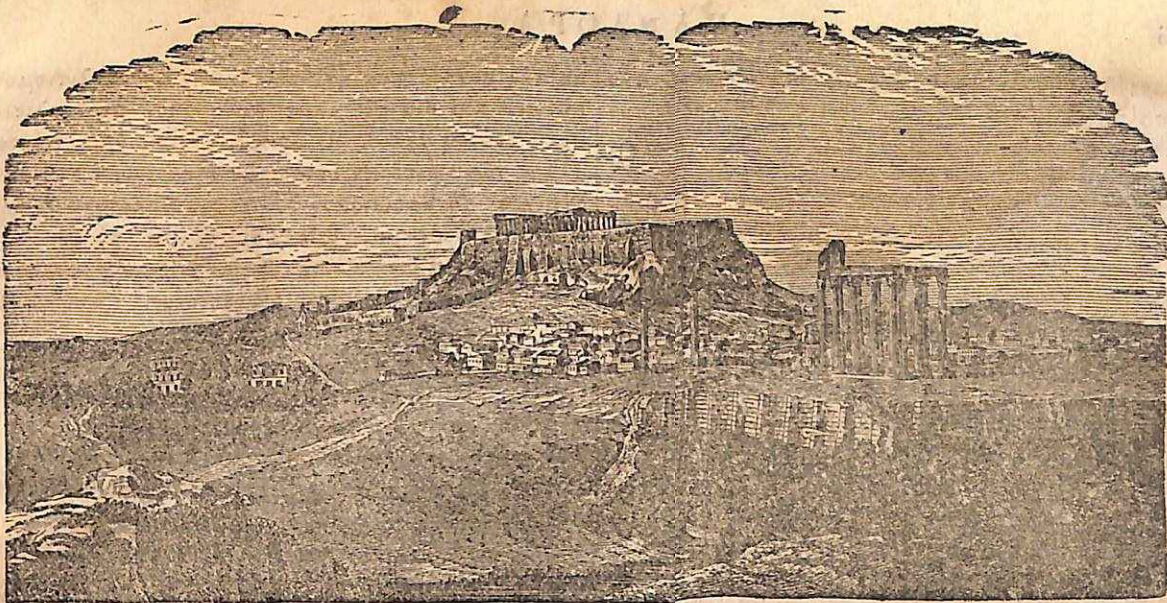

ΠΑΝΔΩΡΑ.

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΚΟΣΜΗΤΕΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΑΡΧΕΙΟΥ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

ΔΩΡΕΑ

ΗΜΕΡΟΜ.

ΑΡΙΘ.

Αγορά

24-10-81

30359

15 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ, 1859.

ΤΟΜΟΣ Γ.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 228.

ΛΟΓΟΣ

Τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβους τῆς Ἀγγλίας
Σιρ Ἐρρίκου Βούλουερ, ὑπὸ τὴν ἱστορικὴν
ἐποψὴν ἐξεταζόμενος

(Ἰδε φυλλ. 227. Συνέχ. καὶ τέλος.)

—000—

ἵνα καταδείξωμεν τοῦτο ἔπρεπεν ἴσως νὰ ὑπομνήσωμεν ἐνταῦθα ὁλόκληρον τὸν διοικητικὴν, τὸν στρατιωτικὸν, τὸν δικαστικὸν, καὶ πρὸ πάντων τὸν οικονομικὸν ὀργανισμὸν ὃν ἔδωκαν εἰς τὰ κράτη αὐτῶν οἱ Λαγίδαι καὶ οἱ Σελευκίδαι. Ἀλλ' ἂν ἔνδῃ μὲν ἡ περὶ τούτου ἐκθεσις ἤθελε παρεκκλίνειν πολὺ τὴν παρούσαν πραγματείαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἀξία τῶν ὀργανισμῶν ἐκείνων καταφαίνεται μάλιστα ἐν τοῖς ἀποτελέσμασιν αὐτῶν· ὅθεν προτιμότερον νομίζομεν ν' ἀναγεραλιώσωμεν τὰ πρακτικώτερα τῶν ἀποτελεσμάτων τούτων, καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ μία ἀπὸ τὰς κοινοτέρας κατηγορίας τὰς ἀνέκαθεν κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς γινομένης, εἶναι ὅτι, καὶ τοὶ πλεῖστοι ἔχουσα λαμπρὰ προτερήματα, στερεῖται τοῦ πρακτικοῦ ἐκείνου πνεύματος, δι' οὗ μάλιστα τὰ κράτη ἀκμαῖουσι καὶ παγιοῦνται.

Τίς ἐν τούτοις δὲν γινώσκει ὅτι ἡ Αἴγυπτος, ἥτις καὶ ἐπὶ τῶν Φαραώων καὶ ἐπὶ τῆς Περσικῆς κυριαρχίας περιορίζεται εἰς μόνην σχεδὸν τὴν ἐξαγωγὴν τῶν σιτηρῶν, κατέστη διὰ τῶν οικονομικῶν, διοικητικῶν καὶ ἐμπορικῶν θεσμῶν οὓς εἰσήγαγον

εἰς αὐτὴν οἱ Λαγίδαι, τῆς παγκοσμίου ἐμπορίας γέφυρα; Ἐκτοτε τὸ Ἰνδικόν, τὸ Ἀραβικόν, τὸ Αἰθιοπικόν ἐμπόριον διὰ τῆς Αἰγύπτου ἐνηργήθη· ἐπὶ δὲ τούτῳ πολλὰ μὲν ἰδρύθησαν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης πόλεις, κατεστράφησαν οἱ Ἀραβες πειραταί, ἀπληρίσθη δὲ ἡ ἀσυντέλεστος διαμείνασα διώρυξ Νεκῶ τοῦ Ψαμμητίου, κατεσκευάσθησαν δὲ αἱ ὁδοὶ, αἵτινες ἔφερον ἀπὸ Βερενίκης καὶ Μυὸς ὄρου εἰς Κοπτόν. Τὰ δὲ πλεῖστα τῶν τοιούτοτρόπως εἰσαγομένων ἐμπορευμάτων ἐξήγαγον πάντες οἱ Ἕλληνες τῆς Αἰγύπτου πλοῖαν, ἅτινα ἐποντοπόρουσιν μέχρι τοῦ Εὐξείνου, καὶ ἀποβιβάζοντα αὐτοὶ τὰ φορτία των, ἐπανήρχοντο ἀναχωρίζοντα πάλιν φορτία ἕτερα, τὰ ὅποια ἀνέπλεον τὸν Νεῖλον, καὶ μεταβιβασθέντα εἰς τὴν Ἐρυθρὰν, ἐξέπεμποντο περαιτέρω πρὸς τὰς νοτιοτέρας χώρας. Ἐνταῦθεν ἐπὶ ἀπὸ τοῦ δευτέρου τῶν Πτολεμαίων, ἡ Ἀλεξάνδρεια κατέστη τὸ μέγιστον τοῦ κόσμου ἐμπόριον, καὶ συνηροίσθησαν αὐτοῖσι οἱ ἀμύθητοι ἐκεῖνοι θησαυροὶ οἰάντες, κατὰ τὰς βασιλικὰς ἀναγραφάς, 25 εἰδὲ καὶ παρατίθησιν ὁ Ἀππιανός, ἐπέτρεπον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τῆς Αἰγύπτου κυβέρνησιν νὰ συντηρῇ μὲν στρατὸν 240,000 ἀνδρῶν καὶ ναυτικὴν δύναμιν τετρακισχιλίων καὶ ἑπένεικα πλοίων καὶ ἄλλας πολεμικὰς προμηθείας, νὰ ἔχῃ δὲ ἀποτεταμιευμένον εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον τὸ ὑπέροχον ποσὸν τῶν 740,000 ταλάντων.

Καὶ οἱ Σελευκίδαι ὁμοίως τὸ αὐτὸ ἀνέπτυξαν πρακτικὸν πνεῦμα, εἰ καὶ εὐρέθησαν εἰς ἡττον εὐτυχεῖς τῶν Λαγιδῶν πολιτικᾶς περιστάσεις. Ὁ Σε-

λευκος Α', έβουλεύθη νά συνάψη διά διώρυγος τήν Κασπίαν μετά τοῦ Εὐξείνου, καί ὁ διάδοχος αὐτοῦ διέταξε τήν ἐπιμελεστέραν ἐξέτασιν τῆς Κασπίας θαλάσσης, ἐπιτρέψας τὸ ἔργον εἰς τὸν Λαρισσαῖον Πολύκλειτον· ὥστε προδήλως ἐπέστησαν τήν προσοχὴν εἰς τήν μεγάλην ἐμπορικὴν ὁδόν, ἥτις, ἐπειδὴ ἡ περὶ τὸν ὠκεὸν χώρα ἦν ἤδη εἰς χεῖρας αὐτῶν, μετά πλειοτέρας ἢ ἄλλοτε ἀσφαλείας ἠδύνατο νά φέρῃ ἀπὸ τῆς βορείου Ἰνδικῆς εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον. Ἕτερον ἀξιολογούμενον ἐπιχειρήμα τῶν Σελευκιδῶν, εἰ καὶ οὐχὶ ἀναμφισβήτητον, ὑπῆρξεν ὁ διά διώρυγος σύνδεσμος τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Τίγρεως· καὶ ἂν ὅμως περὶ τῆς ἐπιτελέσεως τοῦ ἔργου τούτου ὑφίστανται ἀμφισβολοὶ τινές, βέβαιον ὅπως δὲ ποτε εἶναι ὅτι ἡ αὐτοῦ ἰδρυθεῖσα Σελευκεία κατέστη κέντρον ἐμπορίας σημαντικώτατον· διότι ἐκεῖ ἐκὼν οἱ Ἀρμένιοι τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν, καταπλέοντες τὸν Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγριν, καὶ ἀπ' ἐτέρου ὧς ἐκεῖ ἠδύνατο ν' ἀναπλέωσι τὰ πλοῖα τὸν ὠκεῖον Τίγριν· ἐντεῦθεν δὲ μετῆγον οἱ Ἀρμένιοι ἰδίως τὰ ἐμπορεύματα εἰς τήν τῶν Κομάνων ἀγορὰν ἢ ὑπὲρ τὸν Καύκασον, ἐπέκεινα τοῦ ὁποῖου οἱ Ἀρσοὶ οἱ τὸν Τάναϊν παροικοῦντες ἀνεπορεύοντο καμῖλοις τὸν Ἰνδικὸν φόντον καὶ τὸν Βαθυλάνειον, παρὰ τε Ἀρμενίων καὶ Μηδῶν διαδεχόμενοι· ἐκρυσοφόρουν δὲ διά τήν εὐφορίαν. Ὡς πρὸς τούτοις εἰς τήν Σελευκείαν ταύτην συνήρχοντο τὰ κινδύνια ἀπὸ τε τῆς ἄνω Περσίας καὶ ἀπὸ τῆς Ἀραβίας, καὶ ἀναμφισβόλον εἶναι ὅτι τὰ Ἰνδικὰ ἐμπορεύματα, ἅτινα ἀνῆλθον εἰς τὰς πολυαριθμούς καὶ πολυτελεῖς πόλεις τῆς τε Συριακῆς παραλίας καὶ τῆς μεσημβρινῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀπὸ τῆς Σελευκειᾶς ἐκείνης ἤρχοντο καὶ οὐχὶ διά τῆς Ἀλεξανδρείας.

Ἀλλὰ τὸ θαυμασιώτερον τῶν ἔργων τοῦ Μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ ὑπῆρξεν βεβαίως αἱ ἀπειράριθμοι πόλεις, ἃς ἐσπείραν ὅτε Ἀλέξανδρος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ καθ' ὅλην τὴν Ἀσίαν· διὰ τῶν πόλεων ἐκείνων μᾶλλον ἢ διὰ τῆς τῶν Σελευκιδῶν ἐνεργείας ἐνεκεντρίσθη καὶ συνετηρήθη ὁ ἑλληνισμὸς καθ' ὅλας τὰς εὐρείας ἐκείνας χώρας. Τοσοῦτον δὲ ἐπιτήδειος ἦτον ὁ ὁργανισμὸς τῶν ἰδρυμάτων τούτων, καὶ τοσαύτη ἡ ἥθικὴ αὐτῶν δύναμις, ὥστε καὶ ὅπου πρῶτῳτάτα ἔπαυσεν ἐπεκτεινόμενη ἡ ἑλληνικὴ κυριαρχία, ἐξηκολούθησαν ταῦτα οὐ μόνον ὑφιστάμενα, ἀλλὰ καὶ παραδόξως ἐπενεργούντα εἰς τὴν τύχην τῶν περὶ αὐτὰ λαῶν καὶ κυβερνήσεων. Κατὰ τοῦτο ὁ ἑλληνισμὸς ἀνεδείχθη ὁμολογούμενος ὑπέρτερος ἀπάντων τῶν νεωτέρων ἀποικιακῶν ἐθνῶν, τῶν Ἀγγλῶν μὴ ἐξαιρουμένων, τοῦλάχιστον δὲ ἐν ἀμύλλῃ, ἂν ὅχι ἄλλο, καὶ τῶν Ῥωμαίων αὐτῶν, διότι ἂν τὸ ἀποικιακὸν σύστημα τῶν Ῥωμαίων ὑποδοκίμησεν οὐδὲν ἦτον, μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ἐρημώθη εἰς χώρας, αἵτινες ἄσσαι ἦσαν ὑποδεέστεραι τῆς Ῥώμης κατὰ τὸν πολιτισμὸν, εἰς τὴν Γαλατίαν, τὴν Ἰσπανίαν, τὴν κάτω Γερμανίαν, τὴν κάτω Βρετανίαν· ἐνθ' ὁ ἑλληνικὸς ἀποικισμὸς κατάρθωσε νά προσοικειωθῇ χώρας διαπρεπούσας διὰ

τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν ἀκμὴν τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν, καὶ διὰ τὸν ὅλως ἰδιότροπον τοῦ πολιτισμοῦ τούτου τύπον. Ὁ Δρώζεν, ὅστις ὑπὲρ πάντα ἄλλον τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν ἐξηκρίβωσε καὶ ἐξετίμησε τὸ ἀποικιακὸν τοῦτο τοῦ Μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ σύστημα, θεῖς ἐπὶ τέλους τὸ ζήτημα· α' πόθεν ἄρα προέκυπτεν ἡ τῶν ἀποικίων ἐκείνων ἀνεξάντλητος ζωτικότητα; β' ἐπιφέρει τὰ ἐξῆς, ἀπερ κατ' ἐννοίαν μᾶλλον ἢ κατὰ λέξιν ἐνταῦθα παραβέτομεν.

«Νομίζω, λέγει, ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν εἶναι μόνον ἐπιστημονικῶς, ἀλλὰ καὶ πρακτικῶς σπουδαιότατον. Δὲν πρόκειται νά ἐκθέσω ἐνταῦθα ἀπαντα τὰ οἰκτρὰ ἐλαττώματα τοῦ ἀποικιακοῦ συστήματος ὅλων τῶν ἐθνῶν τῆς νεωτέρας Εὐρώπης. Τὸ σύστημα τοῦτο νοθεύθη ἐν αὐτῇ αὐτοῦ τῇ πηγῇ διὰ τῆς καθολικῆς ὑπεροφίας τῶν Ἰσπανῶν καὶ τῶν ὀλεθρίων μοναρχικῶν καὶ ἐμπορικῶν ἀρχῶν τοῦ Καρόλου Β', δὲν ἔπαυσεν ἔκτοτε καὶ ἄχρι τοῦδε ἔχον τὸ θεμελιώδες τοῦτο ἀμάρτημα, ὅτι αἱ ἀποικίαι, μὴ ὑπάρχονσαι εἰμὴ πρὸς χάριν τῆς μητροπόλεως, δέον νά διατελῶσιν ὑπῆκοι αὐτῆς. Αὐτοὶ οἱ Ἀγγλοὶ μέχρι τοῦ νεωστὶ παραχθέντος παρ' αὐτοῖς δόγματος τῶν ἡμιαποικιακῶν χωρῶν, τὴν αὐτὴν ἡκολούθουν ἐσφαλμένῃ ὁδῷ· διότι τίς δὲν ἐνθυμεῖται τὸ περίφημον τοῦ λόρδου Chatham λόγιον ἐν ἀρχῇ τοῦ Ἀμερικανικοῦ πολέμου, τοῦ εἰγόν ἐν ἀρχῇ τοῦ Ἀμερικανικοῦ πολέμου, τοῦ εἰγόντος ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ ἀθλιέστατος ἐπαίτης τῶν ὁδῶν τοῦ Λονδίνου ὁμιλεῖ περὶ τῶν Ἀμερικανικῶν ἡμῶν ὑπῆκων; Κατὰ τὸ σύστημα ἐκεῖνο, πᾶς πολιτικὸς, ἐμπορικὸς καὶ βιομηχανικὸς αὐτοτελὴς βίος καταστρέφεται ὅσον ἐνδέχεται ἐν ταῖς ἀποικίαις, πᾶν δὲ πλεονέκτημα ἀφαιρεῖται ἀπὸ αὐτῶν, καὶ οὐδὲν ὑπὲρ αὐτῶν πράττεται, εἰμὴ καθόσον δύναται τοῦτο νά στραφῇ εἰς ὄφελος τῆς πλεονεκτικῆς μητροπόλεως. Ἡ μητρόπολις κατασκευάζει τὰς βιομηχανήματα αὐτῶν, ἡ μητρόπολις διὰ τῶν πλοίων αὐτῆς μετακομίζει τὰ προϊόντα των, καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῇ προσδιορίζει τὴν τιμὴν αὐτῶν, ὅσον ἐνδέχεται μικρότερον ὄφελος ἐπιτρέπουσα εἰς τοὺς παραγωγούς. Τοῦ κανόνος, τούτου ἡ Ῥωσσία ἀποτελεῖ ἐξαίρεσιν τινα, καθόσον παραιτήσασα τὴν ἐννοίαν τῆς μητροπόλεως, ἀρκεῖται εἰς τὸ νά προάγῃ τὴν γεωργίαν καὶ νά διενεργῇ τὴν εἰς τὴν Ῥωσσίαν ἐθνικότητα καὶ τὴν Ῥωσικὴν θρησκείαν προσαγωγὴν τῶν διαφόρων λαῶν, ὅπερ ἀναμιμνήσκει μέχρι τινὸς τὸ Ῥωμαϊκὸν σύστημα. Αἱ δὲ ἑλληνικαὶ τῆς περιόδου ταύτης ἀποικίαι ἔχουσιν ἴδιον ὅλως χαρακτῆρα, ἐξ ἴσου ἀλλότριον τῶν δύο προεκτεθέντων· διότι τὸ ὄντως μεγαλεπήβολον ἐκεῖνο σύστημα ἀρχὴν ἀναλλοίωτον ἔθετο τὴν παῦσιν τῆς μεταξύ νικητῶν καὶ νενικημένων διακρίσεως καὶ τὴν πραγματικὴν αὐτῶν ἐξίσωσιν καὶ τὴν διὰ τῆς ἐξισώσεως ἐκείνης συγχώνευσιν. Κατὰ τοῦτο αἱ τῆς Μακεδονικῆς ἐποχῆς ἀποικίαι οὐσιωδῶς διακρίνονται καὶ αὐτῶν τῶν ἀρχαιοτέρων ἑλληνικῶν ἀποικίων. Αἱ ἀρχαιότεραι ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ἐξεπέμποντο ἢ ἐξήρχοντο κατὰ τὸ

μᾶλλον καὶ ἦττον ἀποκλειστικῶς ἀπὸ ὠρισμένων τινὸς μητροπόλεως, μετὰ τῆς ὁποίας διετήρουν μέχρι τινὸς σχέσεις εὐλαθείας, ἂν καὶ πολιτικῶς διετέλουν ὅλως αὐτόνομοι καὶ ἀνεξάρτητοι καὶ ἐλεύθεροι πολιτεῖαι. Εἰς δὲ τὰ κτίσματα τοῦ Μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ ἐκλείπουσι καὶ αὐταὶ ἐκεῖναι αἱ ἀσθενεῖς πρὸς μητρόπολιν τινα σχέσεις· οἱ κάτοικοι αὐτῶν δὲν ἐξήρχοντο συνήθως ἀπὸ μιᾶς τινος ἑλληνίδος πόλεως, ἀλλ' ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σύγκραμα ποικίλων ἑλληνικῶν φυλῶν, ὥστε οὔτε θρησκευτικοί, οὔτε ἀστυκοὶ θεσμοὶ μιᾶς τινος ἑλληνίδος πόλεως ἠδύνατο νά μεταβιβασθῶσι καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὸ νέον κτίσμα. Συγχρόνως ὅμως τὰ κτίσματα ταῦτα, εἰ καὶ μὴ ἔχοντα τὴν κυριαρχικὴν αὐτονομίαν τῶν ἀρχαίων ἑλληνίδων πόλεων, διετήρουν ὅμως ἐντὸς τοῦ μᾶλλον περιορισμένου κύκλου τῆς τοπικῆς, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἀστυκῆς αὐτονομίας, ἅπαντα τὰ προνόμια καὶ τὰ δίκαια τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς πολιτείας, τὸ δίκαιον τῆς ἀποφορίας, τῆς νομισματοκοπίας, τῆς δικαιοδοσίας καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐντεῦθεν δὲ, δηλαδὴ ἐκ τοῦ διττοῦ τούτου αὐτῶν ὁργανισμοῦ, δύο τινὰ προέκυψαν μεγάλα πλεονεκτήματα· ἀφ' ἐνὸς μὲν, διὰ τὴν ἑλλειψιν παντὸς ἰδιάζοντος πρὸς μητρόπολιν τινὰ δεσμοῦ καὶ τὸν ἐλαστικώτατον τοῦ ἑλληνικῶς βίου χαρακτῆρα, τὰ κτίσματα ταῦτα ἀπέβησαν ἐπιτηδεύματα ἅμα μὲν εἰς τὸ νά συνοικειωθῶσι μὲ τὰς τοπικὰς περιστάσεις τῆς νέας αὐτῶν πατρίδος, ἅμα δὲ εἰς τὸ νά προσοικειωθῶσι τὰ μὴ ἑλληνικὰ φύλα τοῦ τε ἄστεος καὶ τῆς περὶ αὐτὸ χώρας· ἀφ' ἐτέρου δὲ, διὰ τὸν αὐτοτελῆ τῶν πόλεων ἐκείνων ὁργανισμὸν, μάλιστα τῶν πόλεων τοῦ τῶν Σελευκιδῶν κράτους, αἱ πόλεις αὐταὶ ἠδυνήθησαν καὶ μετὰ τὴν τοῦ κράτους ἐκείνου παρακμὴν, οὐ μόνον τὴν αὐτοτελῆ αὐτῶν ὑπαρξιν νά συντηρήσωσιν, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῆς ἐντελοῦς ἀνεξαρτησίας αὐτῆς νά προαχθῶσιν.

«Ἐὰν ἡ Εὐρώπη θέλῃ νά ἐκπολιτίσῃ καὶ αὐτὴ τὴν Ἀνατολήν, ὁ μόνος τρόπος δι' οὗ δύναται νά ἐπιτύχῃ τοῦτο, εἶναι νά ἐπαρτέλῃ εἰς τὸ σύστημα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐγκαταλείπουσα τὴν μοχθηρὰν τέχνην τῆς καταπίσεως τῶν ἀποικιακῶν χωρῶν. Οὔτε ὁ Ῥωσικὸς τῆς συγχωνεύσεως τρόπος, ὅστις μεταχειρίζεται τοὺς Πολωνοὺς καὶ τὰς περὶ τὴν Βαλτικὴν χώρας ἐπίσης συνοπτικῶς ὅσον καὶ τοὺς Σαμογέδους καὶ τοὺς Κιργίζους, οὔτε τὰ μονοπωλικά δόγματα τῆς Ἀγγλίας, οὔτε ἡ Γαλλικὴ ἐλαφρότης θέλουσι κατορθώσαι ποτὲ νά λύσωσι τὸ μέγιστον τοῦτο τῶν νεωτέρων χρόνων ζήτημα.»

Τί δυνάμεθα νά προσθέσωμεν εἰς τὰ συμπέρασμα ταῦτα τοῦ πρακτικώτερου καὶ σοφωτέρου τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν τοῦ Μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ; Τὰ συμπέρασμα αὐτοῦ εἶναι, νομίζομεν, σαφῆ. Οὐ μόνον ὁ ἑλληνισμὸς οὗτος ἀνέδειξεν εἰς ἓνα τῶν δυσχερεστέρων τῆς διοικήσεως κλάδων ἐπιτηδεύματα ἀσυγκρίτως καθυπερτέραν ὅλων τῶν νεωτέρων εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν σήμε-

ρον ἔτι δι' ἀναλόγου μόνον συστήματος δύναται καὶ αὐτὴ νά ἀναζήσῃ ἡ Ἀνατολή. Πρόδηλον δὲ ὅτι ἡ ἐπιτηδεύουσα εἰς τὸ νά ἐφαρμόσῃ τὸ σύστημα τοῦτο φυλὴ εἶναι ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ, ἕνεκα τῶν παραδόσεων αὐτῆς, τῆς γλώσσης αὐτῆς, τοῦ πνεύματος αὐτῆς καὶ τῆς πραγματικῆς κατοχῆς τοῦ μεγαλύτερου τῆς χώρας μέρους. Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν ἱστορικὴν ἡμῶν σκιαγραφίαν.

Διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀνατολῆς, ὁ ἑλληνισμὸς προσέλαβε δύναμιν οἷαν οὐδέποτε προηγουμένως εἶχεν ἀποκτήσει. Ἀλλ' ἐνταῦθα, ἐπὶ τρεῖς καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδας, δὲν ἔπαυσε δαπανῶν ἅπαντα τὰ προτεταμιευμένα ἥθικα αὐτοῦ κεφάλαια, καὶ οὐ μόνον δι' ἐτέρου τινὸς ἥθικου κεφαλαίου μὴ ἀναπληρῶν τὸν ἀδιαχώπως ἐξαντλούμενον ἐκείνον θησαυρόν, ἀλλὰ καὶ διὰ πολλῶν ὀλεθρίων δηλητηριασθῆς στοιχείων ἕνεκα τῆς συναφείας αὐτοῦ μετὰ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ καὶ τοῦ Περσικοῦ βίου· ὥστε, ὅτε κατὰ τὴν πρώτην π. Χ. ἑκατονταετηρίδα ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀνθῇ εἰς τὴν κατακτητικὴν αὐτῆς ὁρμήν. Ἀλλ' ἅμα ἀπολεσθεῖσας τῆς αὐτοτελοῦς αὐτοῦ πολιτικῆς ὑπάρξεως, ἤρχισε νά ἀνατέλλῃ ἐν τῇ Ἀσίᾳ τὸ νέον ἥθικόν στοιχείον τὸ ὁποῖον ἐπέπρωτον ἀπαναγάγῃ τὴν ἀναβίωσιν τῆς παρακμῆς ταύτης. Ἡ γλῶσσα, ἡ τέχνη, ἡ φιλολογία, οἱ θεσμοὶ ἐσώζοντο μεγαλοπρεπεῖς καὶ ἐκάλυπτον ἅπασαν τὴν εὐρείαν μεταξὺ Ἀδρίου καὶ Εὐφράτου, μεταξὺ Εὐξείνου καὶ Αἰθιοπίας χώραν· ἀλλ' ὁ ἑλληνισμὸς οὗτος ὁμοιάζειν οἰκοδόμημα λαμπρόν καὶ κολοσσιαῖον, τὸ ὁποῖον διατηρεῖ μὲν ἅπασαν τὴν ὕλην, τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ μεγαλοπρέπειαν, στερεῖται ὅμως τοῦ οἰκοδομήματος, τοῦ δίδοντος εἰς αὐτὸ ζῶν καὶ χάριν. Τὰ ἐξωτερικά ἐκεῖνα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ στοιχεῖα εἶχον χρεῖαν νέου τινὸς ἐλατηρίου νά ἀναλάβωσι νέαν ζωὴν· τὸ δὲ νέον τοῦτο ἐλατήριον ὑπῆρξεν ὁ χριστιανισμὸς· καὶ ἐπειδὴ ἀφ' ἐτέρου, ὡς πολλάκις εἶπομεν, ὁ χριστιανισμὸς εἶχεν ἐπίσης χρεῖαν γλώσσης, φιλολογίας, τέχνης καὶ θεσμῶν, ἐπιτηδεύων εἰς τὴν κηρύξιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐρμηνείαν καὶ τὴν πολιτικὴν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐγκατάστασιν, εὗρε δὲ ταῦτα πάντα τὰ ὅργανα προπαρασκευασμένα διὰ τῆς ἐγκαίρου καθ' ὅλας τὰς περὶ αὐτὸν χώρας διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἡ ἀμοιβαία αὐτῇ χρεῖα ἐπλήρωσεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας τὸν συνδυασμὸν αὐτῶν καὶ, οὕτως εἰπεῖν, τὴν συμμαχίαν. Ἄμα δὲ τούτου γενομένου, ἅμα δηλαδὴ ὁ ἑλληνισμὸς προσέλαβε τὸ νέον καὶ μέγα ἐκεῖνο ἥθικόν στοιχείον καὶ ἐκτίσαστο αὐτῷ νέον καὶ μέγαν σκοπὸν ἐνεργείας, ἤρξατο αὐτὸς νά ἀνοικοδομῇ τὸν πολιτικὸν αὐτοῦ βίον, καὶ διὰ μὲν τῶν ἐκκλησιῶν ἀνήγειρε τὰς νέας αὐτοῦ κοινότητας, διὰ δὲ τῶν ἐπισκοπῶν τὰς νέας αὐτοῦ ἐπαρχίας, διὰ δὲ τῶν συνόδων τὰς νέας αὐτοῦ ὁμοσπονδίας, ὥστε τάχιστα συνεκροτήθη κράτος ἐν κράτει, τὸ ἑλληνικὸν ἐκεῖνο καὶ χριστιανικὸν κράτος ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀρχαιοτέρου ἐθνικοῦ καὶ Ῥωμαϊκοῦ ὅτε δὲ διακρίνεται τοῦ Ῥωμαϊκοῦ τούτου

κράτους εις δύο, ἰδίᾳ ἡγήθη ἐνταῦθα πρωτεύουσα καὶ ἰδίον τὸ μέρος τοῦτο ἔλαβε μονάρχην, τὸ μέγα τοῦτο τῆς παγκοσμίου αυτοκρατορίας κλάσμα ἐξήκολούθει μὲν φέρον ἔτι τὸ Ῥωμαϊκὸν ὄνομα, πράγματι ὅμως εὐρέθη ὃν Ἑλληνικόν, καὶ δὲν ἔπαυσεν ἀπὸ τῆς τετάρτης μέχρι τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος ἀδιακόπως ἐξελληνίζομενον, μέχρις οὗ, κατὰ τὴν ἐννάτην ἑκατονταετηρίδα, συνεπλήρωσε καθ' ὅλοκληρίαν τὸν ἐξελληνισμόν αὐτοῦ, καὶ ἀπετέλεσε τὸ τοῦ Μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ κράτος, τὸ καλούμενον συνήθως Βυζαντινόν.

Καὶ ὀλίγα μὲν ἔθνη προσήνεγκον εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ὑπηρεσίας σπουδαιότερας τῶν προσενεχθεισῶν εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τὸν μέσον τοῦτον αἰῶνα· ὀλίγα δ' αὖθις τοσοῦτον ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἡδίκηθησαν ὥσον τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Οἱ πλείστοι τῶν ἀνθρώπων μετὰ μεδιάματός τινος οἴκου καὶ περιφρονήσεως προφέρουσι μέχρι τοῦδε τὸ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ὄνομα· ὥστε παντάπασιν δὲν ἠπορήσαμεν, ἰδόντες τὸ αἶσθημα τοῦτο ἐπιφανόμενον καὶ εἰς τοὺς λόγους τοῦ Σίρ Ἑρρίκου Βούλουερ. Ἡ ἀρχαία μετὰ τὸ Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως θρησκευτικὴ διένεξις, αἱ μετὰ ταῦτα παραχθῆσαι πολιτικαὶ μετὰ τῶν Γερμανῶν αυτοκρατόρων τῆς Δύσεως καὶ τῶν Ἑλλήνων αυτοκρατόρων τῆς Ἀνατολῆς ἀντιζηλταί, οἱ ἀγῶνες δι' ὧν οἱ Ἕλληνες ἠναγκάσθησαν ν' ἀποκρούσωσι τὰς σταυροφορικὰς ἐπιδρομὰς, ἡ τελευταῖον ἐπελθοῦσα πτώσις τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, τὰ ἐπὶ τῇσιν εἰς τὴν πτῶσιν ταύτην πάθη τοῦ καθολικισμοῦ, καὶ ἡ ἀσύνητος εἰρωνία τῆς φιλοσοφίας τοῦ ΙΙ' αἰῶνος, ἡ ὑπαγορεύσασα τὴν δωδεκάτομον Γιββωνικὴν σάτυραν, παρεσκεύασαν καὶ ὑπέθλαψαν τὸ μῖσος καὶ τὴν περιφρόνησιν, ἃτινα δὲν ἔπαυσαν αἱ Εὐρωπαϊκαὶ γενεαὶ τρέφουσαι πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν τοῦ μεσαιῶνος βίον, ἂν καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἤρχισαν γενόμεναι καὶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ αὐτῇ εὐγενεῖς τινες ἀπόπειραι πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς ἀδικίας ταύτης.

Δὲν πρόκειται δ' ἐννοεῖται νὰ ἀνασκευάσωμεν ἐνταῦθα ὀλόκληρον τὴν προκείμεν ἑκείνην ἱστορικὴν ἀδικίαν· δὲν πρόκειται ν' ἀποδείξωμεν ἐνταῦθα, ὅτι εἰς τὸν Ἑλληνικὸν τοῦ μέσου αἰῶνος βίον ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος, ἂν ἑνὸς μὲν ἡ ἐσωτερικὴ ἀνάπτυξις καὶ παγίωσις τοῦ χριστιανισμοῦ, ἂν ἑτέρου δὲ ἡ ἐπὶ χίλια ἔτη ἐξωτερικὴ αὐτοῦ ἀμυνα καὶ ἐξασφάλισις ἀπὸ τῶν Μωαμεθανικῶν ἐπιδρομῶν. Θέλωμεν περιορισθῆ εἰς ἐν καὶ μόνον ζήτημα, ὅπου ἰδίως φαίνεται ἐπιστῆσαν τὴν προσοχὴν τοῦ Σίρ Ἑρρίκου Βούλουερ, τὸ ζήτημα τῆς λεγομένης κυβερνητικῆς ἀνικανότητος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Περὶ δὲ τούτου δὲν θέλομεν ἐκθέσει ἰδίαν τινὰ γνώμην, ἀλλὰ τὴν γνώμην ἐνὸς τῶν νεωτέρων ὁμογενῶν τοῦ Σίρ Ἑρρίκου ἱστορικῶν, τοῦ Γεωργίου Φίνλεϋν, ὅστις εἰ καὶ γράφας τὰ περὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν βίου εἰς τρόπον ἀξιοθένητα τῆς ἐπιδοκιμασίας τοῦ φαλμερζέρου, ἰδοὺ ἐν τούτοις ὁποῖας τινὰς δοξασίας

ἐκφέρει περὶ τῆς κυβερνητικῆς καὶ διοικητικῆς ἀξίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

«Οὐδέποτε κράτος ἐκτῆσατο τοσοῦτον μακρὰν σειράν ἡγεμόνων ἱκανῶν καὶ ἐπιτηδεῶν νὰ διευθύνωσιν ἅπαντας τοὺς κλάδους τῆς κυβερνήσεως. Τὰ προτερήματα τῶν βασιλέων καὶ ἡ συστηματικὴ τῆς διοικήσεως διάταξις συνετήρησαν τὴν ἐνότητα τῶν ἀρχῶν ἐκείνων κτήσεων, καὶ ἀφοῦ αἱ ἐπαρχίαι, ἕνεκα τοῦ ἐπικρατήσαντος ἐν αὐταῖς μεσαιωνικοῦ πνεύματος, ἤρχισαν τείνουσαι πρὸς τὸν ἀποχωρισμόν. Οἱ αὐτοκράτορες δὲν ἔπαυσαν ἀγωνιζόμενοι νὰ περιστείλωσιν ὅσον ἐνδέχεται τὴν ὑπερβολικὴν τῆς ἐξουσίας συσσώρευσιν εἰς τὰς χεῖρας τῶν κατ' ἰδίαν ἀρχόντων, εἰ καὶ ἀπαραίτητον εἶχε καταστῆναι ἐπιτρέπεται οὐ μικρὰ δύναμις εἰς τοὺς ἡγεμόνας τῶν ἐπαρχιῶν, διότι ἀδιαλείπτως ὑπερχεοῦντο ν' ἀποκρούσωσι μὲν ἐξωτερικὰς ἐπιδρομὰς, νὰ καταστῆλωσι δὲ ἐσωτερικὰς στάσεις. Οὐδέποτε κυρίαρχαι ἐξεπλήρωσαν τὰ πολυποικίλα αὐτῶν καθήκοντα μετὰ τοσοῦτον διακεκριμένης δεξιότητος ὅσον οἱ Βυζαντινοὶ βασιλεῖς· οὐδεὶς ποτε ἐπίτροπος τῆς ἀρχῆς ἐταπείνωσεν αὐτοὺς ὅπως συνέβαιεν εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Δύσεως, καὶ οὐδέποτε ἐξουτελισθήσαν ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ γείνωσι δούλοι τῶν στρατιωτῶν αὐτῶν, ὅπως οἱ καλῖραι τοῦ Βαγδατίου. Ὅτε τὸ Βυζαντινὸν κράτος περιήλθεν εἰς συνάφειαν πρὸς τὰ ἔθνη τῆς Δύσεως, αἱ στρατιωτικαὶ αὐτοῦ δυνάμεις ἦσαν καλῶς ὀργανισμέναι καὶ πευθαρχοῦσαι· τὸ ναυτικὸν πολυάριθμον, τὸ δὲ μηχανικὸν μέρος τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ παρασκευῶν ἀσυγκρίτως καθυπέρτερον τοῦ τῶν πρώτων σταυροφορῶν. Ἰδίως δὲ σπουδαίωτος τῆς δημοσίου ὑπηρεσίας κλάδος ὑπῆρξεν ἡ οἰκονομικὴ διοίκησις· οἱ βασιλεῖς ἐπεφύλαττον αἰετοῦ ἐαυτοῖς τὴν ἀμεσον διευθύνσιν τοῦ ὑπουργείου τούτου, καὶ συναισθανόμενοι ὅτι εἰς τὰ πεπολιτισμένα κράτη οἱ χρηματικοὶ πόροι ἀποτελοῦσι τὴν ζωὴν τῆς κυβερνήσεως, ἐπολιτεύθησαν ἐν γένει τοιοῦτοτρόπως, ὥσαντι ἦσαν αὐτοὶ ἐκκεντρικῶς ὀργανισμένοι. Ὅ,τι δὲ δύναται νὰ δώσῃ ἐννοίαν τινὰ τῆς οἰκονομικῆς αὐτῶν συνέσεως ἀκριβέστερον καὶ αὐτῆς τῆς ἐκτενεστέρας περιγραφῆς τοῦ διοικητικοῦ αὐτῶν μηχανισμοῦ εἶναι τὸ ἑξῆς· ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐν ἔτει 476 μέχρι τῆς κατακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν σταυροφορῶν ἐν ἔτει 1404, τὸ χρυσοῦν τοῦ κράτους τούτου νόμισμα διετήρησεν ἀδιαλείπτως τὸ αὐτὸ βάρος καὶ τὴν αὐτὴν ἀξίαν· ὁ χρυσὸς ἦτο τὸ κύριον μέσον τῆς συναλλαγῆς τοῦ κράτους, τὰ δὲ Βυζαντινὰ νομίσματα ἕνεκα τῆς καθαρότητος αὐτῶν διετέλεσαν ἐπὶ πολὺς ἑκατονταετηρίδας τὰ μόνον χρυσὰ νομίσματα τὰ ἐν τῇ Εὐρώπῃ κυκλοφοροῦντα, καὶ προστιμῶντο ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Σουαδίᾳ, ἐν Ῥωσσίᾳ ἀπαράλλακτως καθὼς σήμερον τὰ Ἀγγρικὰ κεφάλαια. Οἱ ὀλίγοι αὐτοκράτορες οἵτινες ἐτόλμησαν νὰ νοθεύσωσι τὸ νόμισμα, ἐστιγματίσθησαν ἀνηλεῶς ὑπὸ τῆς ἱστορίας· οἱ δὲ διάδοχοι αὐτῶν ἔσπευσαν ἀμέσως νὰ ἐπανορθώσωσι τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ ἀξίαν.»

Ὅταν ἀνακαλέσωμεν εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν τὴν κυβερνητικὴν ἀνικανότητα καὶ τὴν ἥθικὴν ἐξαχρείωσιν πολλῶν, πλείστων ἡγεμόνων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους· ὅταν ἐνθυμηθῶμεν ἰδίως τὰς οἰονεὶς βαρβάρους οἰκονομικὰς ἀρχὰς, αἵτινες αὐτοὶ ἐπεκράτουν, καὶ μάλιστα περὶ τοῦ νομισματικοῦ ζητήματος, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴ θαυμάσωμεν τὴν ἐξαιρετικὴν τῆς Βυζαντινῆς κυβερνήσεως σύνεσιν καὶ δεξιότητα, καὶ νὰ μὴ ὁμολογήσωμεν ὅτι τὸ ἔθνος, ἀπὸ τῶν σπλάχνων τοῦ ὁποῖου ἀδιαλείπτως παρήγοντο οἱ μεγαλοφυεῖς ἡγεμόνες, περὶ ὧν ὁμιλεῖ ὁ Ἀγγλος ἱστορικός, δὲν ἦτο βεβαίως ἐπὶ τέλους τοσοῦτον ἐξηχρεωμένον, ὅσον ἡ ἐσφαλμένη προκατάληψις καὶ ἐξῆς συνείησε νὰ θεωρῇ αὐτὸ πρὸ πολλοῦ. Λυπούμεθα διότι, ἐπειγόμενοι νὰ συμπληρώσωμεν τὴν πέραν τοῦ μετρίου παραταθεῖσαν ταύτην πραγματείαν, δὲν δυνάμεθα νὰ ἐπιφέρωμεν ἐνταῦθα τίνα περὶ τῆς ἀκμαζούσης καταστάσεως πολλῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐκείνου κράτους ἐπαρχιῶν λόγῳ ἐμπορίας, βιομηχανίας καὶ ναυτιλίας, αἵτινες βραδύτερον, ἕνεκα τῶν συμφορῶν τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας, ἐπέπρωτο νὰ παραστήσωσι θέαμα οἰκτρὸν ἐρημώσεως καὶ ἐκβαρβαρώσεως. Ἀλλ' ἐν τούτῳ ἡμεῖς γινώσκοντες ὡς ἐπὶ παραδείγματος δὲν θέλομεν παρασιωπῆσαι, ἵνα ἐκ τοῦ μικροῦ τούτου καὶ ἐλαχίστου σχηματισθῇ περὶ τοῦ ὅλου συμπέρασμα. Γνωστὴ εἶναι ἡ ἐλεεινὴ κατάστασις εἰς ἣν ἔφερον ἡ Τουρκικὴ δυναστεία τὴν χώραν ταύτην τῆς Ἀττικῆς ἐν μέσῳ τῆς ὁποίας ζῶμεν. Ἰδωμεν ἥδη ὁποῖα τις ἦτον ἡ Ἀττικὴ αὕτη ἐν τῇ τρισκαίδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι, τότε ὅτε οἱ Φράγκοι ἐπελθόντες παρέλαβον αὐτὴν ἀπὸ τῆς Βυζαντινῆς κυριαρχίας.

«Συνήθως ὑπολαμβάνεται, λέγει ὁ αὐτὸς Ἀγγλος ἱστορικός οὐ παρεθέσαμεν ἥδη ἀνωτέρω τινὰς ῥήσεις, ὅτι αἱ Ἀθηναὶ καθ' ὅλην τὴν περίοδον τοῦ μέσου αἰῶνος ἦσαν πόλις ἐλεεινὴ καὶ παρηκμακυῖα, καὶ ὅτι ἡ Ἀττικὴ παρίστα τότε τὸ αὐτὸ γυμνὸν καὶ ἄδενδρον καὶ ἄκαρπον θέαμα, οἷον ἐπὶ τῶν μετέπειτα χρόνων· τὸ πρᾶγμα ὅμως δὲν εἶχεν οὕτως. Οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν, διὰ τὸν κοινωνικὸν αὐτῶν πολιτισμόν καὶ τὴν ποικίλην τοῦ βίου αὐτῶν πολυτέλειαν ὑπερέβαλλον πολλὴν τότε κατοίκους τῶν Παρισίων καὶ τοῦ Λονδίνου. Ὁ Ἰσπανὸς Μουντάνερ, ὅστις ἐγίνωσκε καλλίστα ἀπάσας τὰς περὶ τὴν Μεσόγειον πλουσίας χώρας, αἵτινες τότε ἀπετέλουν τὸ ἀκμαϊότερον τοῦ κόσμου μέρος, καὶ εἶχεν ἰδεῖ ἐκ τοῦ σύγγενος τὰς πολυτελεστέρας τῆς Εὐρώπης ἀλλὰς, λέγει ὅτι οἱ Δούκες τῶν Ἀθηνῶν ἰσοφάζοντο πρὸς τοὺς μεγίστους ἡγεμόνας, ὅσοι δὲν ἔφερον τὸν τοῦ βασιλέως τίτλον· ἡ δὲ περιγραφή ἦν κατέλιπεν ἡμῖν τῆς τῶν Ἀθηνῶν αὐλῆς παρίστησιν αὐτὴν ὡς πολυτελεστάτην. Ἡ πόλις ἦν μεγάλη καὶ εὖ ἐχουσα, ἡ δὲ χώρα ὑπὸ πολυαριθμῶν κεκαλυμμένην χωρίων· ὑδραγωγεῖα καὶ δεξαμεναὶ ἐγονιμοποιούσιν τὴν γῆν· ἐλκίαι, ἀμυγδαλέαι καὶ συκαὶ ἀνεμίσγυντο μετὰ τῶν ἀμπέλων, καὶ λαχανόκηποι ἐκάλυπτον τὸ ἔδαφος ἐκεῖνο, ὅπερ σήμερον δι' ἑλλειψιν ὑδάτων μόλις ἐπαρκεῖ εἰς βοσκήν τῶν ποιμνίων. Ἡ ἐγγύ-

ριος βιομηχανία ἡσχολεῖτο περὶ τὴν μεταξουργίαν, βαμβάκουργίαν καὶ βυρσοδεψίαν, τὰ δὲ προϊόντα αὐτῆς ὑπερετιμῶντο εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἀγοράς. Μέγα δὲ ἦν καὶ τῶν Ἀθηνῶν τὸ ἐμπόριον, πολυθρόλλητος δὲ ἀπανταχοῦ τῆς Δύσεως ἡ πολυτέλεια τῆς τῶν Ἀθηνῶν αὐλῆς.»

Τοιαύτην παρέδωκαν τὴν Ἀττικὴν οἱ Ἕλληνες εἰς τοὺς Φράγκους· ὁποῖαν δὲ παρέδωκαν αὐτὴν εἰς ἡμᾶς οἱ Τούρκοι, εἶναι γνωστὸν· καὶ ἂν ἄλλο δὲν εἴχομεν τεκμήριον τῆς ἐξαιρετικῆς διοικητικῆς ἱκανότητος τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, τοῦτο καὶ μόνον τῆς Ἀττικῆς τὸ παράδειγμα ἤθελεν ἀρκέσει, νομιζόμεν, νὰ μαρτυρήσῃ περὶ αὐτῆς. Διὰ τὸ ὅμως ὁ μεσαιωνικὸς οὗτος ἑλληνισμὸς ἀπέβαλεν ἐπὶ τέλους τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ αὐτονομίαν;

Ὁ Σίρ Ἑρρίκος ἀποδίδει τὴν πτῶσιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐκ τοῦ προχείρου εἰς τὴν ἥθικὴν ἐξαχρείωσιν τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ. Τοῦτο εἶναι ἀρχαῖος κοινὸς τόπος ὅλων τῶν ἱστοριογράφων τῆς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα Ἑλληνικῆς αυτοκρατορίας, ὃν ὅμως δὲν ἠλπίζομεν νὰ ἴδωμεν ἐπαναλαμβανόμενον, μετὰ τὸν ἀκαταμάχητον τρόπον καθ' ὃν ἔθετο αὐτὸν ἐκποδῶν ὁ τελευταῖος ἱστορικός τῆς πολιορκίας καὶ ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς Μορδμάνος.

«Οἱ ἱστορικοὶ ἐκεῖνοι, λέγει ὁ νεώτατος οὗτος συγγραφεὺς, ὁμιλοῦντες περὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, συνειθίζουσιν νὰ βεβαιώσιν ἅπαντες, ὅτι τὸ κράτος τοῦτο ὑπέστη τὴν προσήκουσαν αὐτῷ τύχην, καὶ, ἀποδόντες ἐκ τοῦ προχείρου μικρὰν τινα δικαιοσύνην εἰς τοὺς γενναίους τῆς πόλεως ὑπερμάχους, ἐπιφέρουσιν εὐφρανόμενοι ὅτι ἡ ἄλσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως διέδωκεν εἰς ἅπασαν τὴν Εὐρώπην τὸ φῶς τοῦ πολιτισμοῦ, διότι οἱ φυγάδες Ἕλληνες κατέστησαν εἰς τὴν λοιπὴν χριστιανιστὴν γῆν γνωστὸς τοῖς φιλολογικοῖς αὐτῶν θησαυροῖς. Ἀλλ' αἱ σκέψεις αὗται καὶ θεωρεῖται εἶναι ὁμολογουμένως ἐσφαλμέναι· πόσα καὶ πόσα καὶ μετ' ὁποῖας περιφρονήσεως δὲν ἐρρέθησαν περὶ τῶν θεολογικῶν ἐριδῶν τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς, περὶ τοῦ ἀγρίου αὐτῆς πολιτεύματος κατὰ τῶν νεκικημένων αἰρετικῶν, στασιαστῶν, πολεμίων, περὶ τῆς διαφθορᾶς τῆς διοικήσεως καὶ περὶ τῶν εὐνοῶν, περὶ τῆς διακρίσεως τῶν ἐκκλησιῶν καὶ πλείστων ἄλλων παρομοίων πραγμάτων; Ἐν τούτοις οἱ λέγοντες ταῦτα λησμονοῦσιν ὅτι αἱ θεολογικαὶ ἐριδες συνέβαινον οὐ μόνον ἐν Βυζαντίῳ, ἀλλὰ καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην, ὅτι ἡ πρὸς τοὺς αἰρετικούς, τοὺς στασιαστὰς καὶ τοὺς πολεμίους ἀγοριότης δὲν ἀρχαίει μόνον τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἱστορίαν ὅλων τῶν εὐρωπαϊκῶν πολιτειῶν ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι, ὅτι ἡ διαφθορὰ τῆς διοικήσεως καὶ τὸ τῶν εὐνοῶν κράτος δὲν ἐπενοήθη κατὰ πρῶτον ἐν Βυζαντίῳ, ἀλλ' ἀπετέλεσε μέρος τῆς παρὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς αυτοκρατορίας παραληρηθείσης κληρονομίας, καὶ ἡ διαφθορὰ τῶν ἐκκλησιῶν δὲν ἦτον ἔργον μόνον τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, ἥτις διαφυλάττει μέχρι τῆς σήμερον ἀναλλοίωτον τὸ Ἀποστολικὸν καὶ Νικαῖον δόγμα τῆς χρι-

στιανικής πίστεως, ἄνευ προσθήκης τινὸς καὶ ἄνευ ἀφαιρέσεως. Λησμονοῦσι πρὸς τοῦτους, ὅτι ἡ συντήρησις καὶ ἡ κατὰ λυσις τῶν πολιτειῶν δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ θεολογικῶν ἐρίδων, ἀπὸ διεσθαρμένης διουκίσεως, ἀπὸ ὁμοτήτων πρὸς κεκρατημένους· πάντα ταῦτα συνέβησαν καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, καὶ ἐν Γαλλίᾳ, καὶ ἀλλαγῇ οὐδὲν ἦτον ἢ ἐν Βυζαντίῳ, καὶ ὁμοῦ τὰ κράτη ἐκεῖνα εἶναι μέχρι τοῦδε ἰσχυρὰ καὶ ἀμείναι. »

Οὐδὲν τῶν ἐπὶ ὑπάρχει ἐπιπολαιότερον ἢ τὸ ἀποδιδεῖν πάντοτε εἰς τὴν ἐξαχρείωσιν τοῦ ἔθνους τὴν ἀπώλειαν τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ αὐτονομίας. Ἠξέυρομεν ὅτι ὑπάρχουσι τινες οἱ ἀποδίδοντες αἰετοὶ καὶ τοῦ κατ' ἰδίαν ἀνθρώπου τὴν ἀτυχίαν εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ παῖσμά· ὁ πολυθύλλητος τῆς Ἰσπανίας πρωθυπουργὸς Χιμίνες, ἰδὼν ποτε προσελθόντα πρὸς αὐτὸν ἄνθρωπον ἵνα ζητήσῃ θέσιν παρ' αὐτοῦ, καὶ ἀκούσας αὐτὸν προσέθετοντα, ὅτι εἶναι δυστυχής· « Ἄ! ἀνέκραξεν, εἶσαι δυστυχής; λοιπὸν δὲν εἶσαι ἄξιος νὰ λάβῃς δημοσίαν ὑπηρεσίαν. » Καὶ ὁ Ναπολέων ὁ πρῶτος δὲν εἶχε πολλὴν τὴν συμπάθειαν πρὸς τοὺς ὑπὸ τῆς τύχης μὴ εὐνοουμένους ἀνθρώπους· ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον τῆς λογικῆς σύστημα, τὸ ὁποῖον μέχρι τινὸς εἰμπορεῖ νὰ μὴ στερεῖται ἀληθείας ὡς πρὸς τὸν κατ' ἰδίαν ἄνθρωπον, ὡς πρὸς ἔθνη ὅλα, εἶναι συνήθως ἀδικώτατον. Διότι, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς μόνην τὴν ἱστορίαν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐρωτῶμεν· μήπως ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία δὲν ἔπεσε καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς ἱγ' ἑκατονταετηρίδος ὑπὸ τῶν Φράγκων κυριευθεῖσα; Ἄν λοιπὸν, διότι κατεβλήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων περὶ τὰ μέσα τῆς ιε', ἔπειτα ἀναγκαίως ὅτι ἦν ἐξηχεσιωμένη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἦν ἐξηχεσιωμένη καὶ ἐν τῇ ἱγ' ἑκατονταετηρίδι, ὅτε ὑπὸ τῶν Φράγκων κατεβλήθη. Καὶ ὁμοῦ τί συνέβη ἐν τῇ ἱγ' ἑκατονταετηρίδι; Τὸ κράτος καὶ ἰδίως ἡ πρωτεύουσα αὐτοῦ, ἔπεσον τῶν ἐπὶ τὰς χεῖρας τῶν Φράγκων· ἀλλὰ πολλοί, πλείστοι διακεκριμένοι ἄνδρες τοῦ στρατοῦ, τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐκκλησίας, κατέφυγον εἰς Νίκειαν, εἰς Τραπεζοῦντα καὶ εἰς Ἱπείρον, ἵδρυσαν αὐτοὶ κράτη ἑλληνικά, τὰ ὁποῖα μετ' ὀλίγον ἀπέβησαν πολὺ ἰσχυρότερα καὶ ἀμεινότερα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἱδρυθείσης φθισικῆς τῶν Φράγκων αὐτοκρατορίας. Ἰδίως δὲ ἐν Νικαίᾳ παρήχθησαν ἄνδρες δεξιότατοι, κυβερνήται σοφοὶ καὶ πολεμισταὶ κράτιστοι, οἱ Λασκάρις, οἱ Βατάτσαι, οἱ Παλαιολόγοι, ἐνώπιον τῶν ὁποίων κατήντησαν νὰ τρέμωσιν οἱ ἄλλοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἄρπαγες, οἵτινες καὶ ἠναγκάσθησαν μετὰ ἐξήκοντα ἔτη νὰ φύγωσιν ἐκεῖθεν ἐλεεινῶς, καταλείποντες τὴν κεφαλὴν τοῦ κράτους εἰς τοὺς νομίμους αὐτοῦ κυρίους. Ἰδοὺ λοιπὸν ἐνταῦθα νικηταὶ καὶ νενικημένοι· νικηταὶ μὲν οἱ Φράγκοι, νενικημένοι δὲ οἱ Ἕλληνες· ἀλλὰ τίνες ἐξ αὐτῶν ὑπῆρξαν οἱ ἀσθενεῖς, οἱ ἀνίκανοι, οἱ ἐξηχεσιωμένοι; Ἀνθ' ἡμῶν ἂς ἀπαντήσῃ ἱστορικὸς Γάλλος, ὁ Lebeau, ὅστις ὁμιλῶν περὶ τῶν ἡγεμόνων τοῦ ἀκμῆζοντος ἐκείνου Νικαίου βασιλείου, ἀνακρίζει

ὅτι « σταθμεύσαντες ἐν γωνίᾳ τινὶ τοῦ κράτους αὐτῶν, ἀνεδείχθησαν βεβαίως μεγαλήτεροι καὶ ἐνδοξότεροι ἐκείνων οἵτινες πρὸ μικροῦ εἶχον νικήσει αὐτοὺς. »

Καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ἐν τῇ πεντεκαιδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι ἐπελθούσαν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὀλίγα ἄρα γε ἔδωκε τεκμήριον ζωτικότητος, καὶ αὐταπαρνήσεως, καὶ κατ' ἐξῆς, καὶ μεγαλοφροσύνης ἡ ἑλληνικὴ ἐθνικότης; Μήπως ἐν διαστήματι τετρακοσίων ἐνιαυτῶν οἱ ἱεράρχαι τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς ἔπαυσαν προσφερόμενοι ὀλοκαύτωμα ὑπὲρ τῶν δικαιομάτων τῆς πίστεως αὐτῶν καὶ τοῦ ἔθνους; Μήπως οἱ πολιτικοὶ αὐτοῦ ἄνδρες ἔπαυσαν ποτε ἀγωνιζόμενοι ἵνα προπαρασκευάσωσι τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἀνάστασιν; Μήπως τὸ ἔθνος αὐτὸ ὁλόκληρον ἔπαυσε ποτε διαμαρτυρόμενον μετὰ τὰ ὄπλα εἰς τὰς χεῖρας κατὰ τῆς ξενικῆς δυναστείας, μέχρις οὗ, μετὰ πολλὰς ἀτυχεῖς ἀποπειράς, ἐπέτυχεν ἐπὶ τέλους πρὸ τριάκοντα ἐνιαυτῶν γωνίαν τινὰ ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας γῆς, ἢ ὡς ἀρχὴν μόνον καὶ βᾶσιν θεωρεῖ τῆς ὅλης αὐτοῦ πολιτικῆς ἀναβιώσεως;

Ὅχι λοιπὸν, μυριάκις ὄχι! Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἔπεσεν ἐν τῇ πεντεκαιδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι, διότι ἐπὶ χιλίους ὅλους ἐνιαυτοὺς, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης σχεδὸν διακοπῆς, δὲν ἔπαυσεν ἀγωνιζόμενον ὑπὲρ τῆς χριστιανισμοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ βαρβάρων, ἀδιαλείπτως ἐπιτιθεμένων ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ ἀπὸ δυσμῶν, ἀπὸ βορρᾶ καὶ μεσημβρίας· ἔπεσεν, ἀφοῦ πολλὰκις θριαμβεύσας, εἶχε καταντήσῃ νὰ συγκροτήσῃ ἐν τῇ θ' καὶ τῇ ι' ἑκατονταετηρίδι τὸ ἰσχυρότερον τοῦ κόσμου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην κράτος· ἔπεσεν ἀφοῦ, διὰ τῶν ἀγώνων καὶ τῶν αἱμάτων αὐτοῦ, ἐξησφάλισε τὸν εὐρωπαϊκὸν χριστιανισμόν ἀπὸ τῶν ἀκαταμάχητων τότε ὅπλων τοῦ ἀσιανοῦ μωαμεθανισμοῦ· ἔπεσε πρόμαχος καὶ θυμὰ τοῦ πολιτισμοῦ ἐκείνου, τοῦ ὁποῦ οἱ ἀντιπρόσωποι ἔχουσι τὴν γενναϊότητα μέχρι τῆς σήμερον νὰ μνησθῶσιν αὐτὸ καὶ ἐμπαιζώσιν· ἔπεσε, διότι ὑπάρχοντι ἀγῶνες εἰς οὐς ἐπὶ τέλους δὲν δύναται ν' ἀνθεξώσιν οὐδὲ αὐτὰ τὰ ῥωμαλεώτερα τῶν σωματίων· ἀλλ' ἔπεσεν ἵνα ἀναζήσῃ!

Ἡ πάλιν τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ ἡρξάτο ἀπὸ τῆς ζ' ἑκατονταετηρίδος. Κατ' ἀρχὰς ὁ ἑλληνισμὸς ὑπέστη πληγὰς καίρας· διότι οἱ Ἀραβες πλημμυρήσαντες εἰς ἀπάσας σχεδὸν τὰς Ἀσιανὰς αὐτοῦ ἐπαρχίας, δις ἐπολιόρκησαν τὴν Κωνσταντινουπόλιν, ἐκυρίευσαν τὴν Κύπρον καὶ τὴν Κρήτην, ἐθαλασσοκράτησαν καὶ πολλὰκις ἠπειλήσαν αὐτὰς τὰς κατὰ τὴν Εὐρώπην ἑλληνικὰς χώρας. Πρὸς δυσμὰς δὲ κυριαρχήσαντες ἀπάσης τῆς βορείου Ἀφρικῆς, κατέλαβον καὶ αὐτὴν τὴν Ἰσπανίαν, ὥστε ἐκατέρωθεν ἐπίεσαν τὴν Εὐρώπην. Οἱ Εὐρωπαῖοι λέγουσιν ὅτι ἐσώθησαν τότε διὰ Καστόλου τοῦ Μαρτέλλου. Ἀλλὰ τί ἦτον ἡ ἀπὸ τῆς Ἰσπανίας προσελάνουσα μικρὰ Ἀραβικὴ δύναμις, παραβαλλομένη πρὸς τὴν φοβεράν ἐκείνην, ἥτις ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς ἰσχύος αὐτῆς ἐξορμῶσα, δις ἤλθε

καὶ προσέκρουσεν εἰς τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως;

Ἄν ἔσωσέ τις λοιπὸν τότε τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τοῦ κατακλυσμοῦ τῶν Ἀράβων, τὴν ἔσωσεν ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς. Καὶ μέχρι μὲν τινος διετέλεσεν οὗτος ἀπλῶς ἀμυνόμενος· διότι πολλοὺς καὶ ποικίλους εἶχεν ἐσωτερικοὺς ἀντιπερισπασμούς, τοὺς ὁποῖους μακρὸν ἤθελεν εἶσθαι νὰ ἐκθῆσθαι ἐνταῦθα, πολλὰκις δ' ἄλλοτε ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν ὑπὸ τὴν ἀληθῆ αὐτῶν ἐποχὴν. Ἀλλ' ἄμα ἀπὸ τῆς ἡ' καὶ μάλιστα ἀπὸ τῆς θ' ἑκατονταετηρίδος οἱ εἰκονομάχοι βασιλεῖς, καὶ ἐτι μᾶλλον οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, κατάρθρωσαν νὰ ἐπαγάγῃσι τὴν ἀπαραίτητον θρησκευτικὴν καὶ κυβερνητικὴν τοῦ κράτους ἐνότητα, τὸ κράτος τοῦτο συγκροτήσαν στρατοὺς καὶ στόλους θαυμαστοὺς διὰ τὸ πλῆθος αὐτῶν καὶ τὴν πειθαρχίαν καὶ τὸν ὀργανισμόν, καὶ ἀναδείξαν πολεμικοὺς ἄνδρας περιφανεστάτους ἐπὶ τῇ δεξιότητι αὐτῶν καὶ τῇ ἀνδρείᾳ, τοὺς Βασιλείους, τοὺς Φωκάδας, τοὺς Ξοφίας, τοὺς Κατακαλούς, τοὺς Σκληροὺς, τοὺς Μανιάκας, τοὺς Οὐρανοὺς, τοὺς Ἐξαμιλίτας, τοὺς Μελισσηνοὺς, τοὺς Φιλοκάλους, καὶ μυρίους ἄλλους, ἀνέλαβεν ἐπιθετικὴν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν θέσιν, ἐξέβαλεν αὐτοὺς ἀπ' ὅλης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀπὸ τῆς Κρήτης, ἀπὸ τῆς Κύπρου, ἀπὸ πολλῶν τῆς Συρίας χωρῶν καὶ πόλεων, κατέλυσε τὴν ναυτικὴν τῶν Ἀράβων δύναμιν, καὶ προήλασε διὰ ξηρᾶς μέχρι τῆς Μεσοποταμίας. Ἡ δὲ ἀκμὴ αὐτῆς τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ διήρκεσεν ἐπὶ δύο περίπου ἑκατονταετηρίδας, ἀπὸ τῶν μέσων τῆς θ' μέχρι τῶν μέσων τῆς ια'. Ἀλλὰ τότε ὁ μωαμεθανισμὸς, ὅστις πολλὰς παθὼν ἐσωτερικὰς διαιρέσεις καὶ ἥττας ἐξωτερικὰς οὐκ ὀλίγας, εἶχε περιέλθει εἰς τὸ ἐσχατον τῆς ἀτονίας, αἰφνίς ἀνέκυψε διὰ τῆς Τουρκικῆς τῶν Σελσούκων φυλῆς, ἥτις ῥαγδαία αὐτὴς ἐπῆλθεν ἐπὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Οἱ Ἕλληνες οἵτινες κατέσχυσαν τῆς πρώτης τῶν Ἀράβων ἐπιθέσεως, ἤθελον βεβαίως καταβάλλει καὶ τοὺς Σελσούκους, ἐὰν δὲν ἐπῆρχοντο ἀπὸ δυσμῶν λόγῳ μὲν ἐπικουροί, ἔργῳ δὲ νέοι αὐτῶν πολέμιοι οἱ σταυροφόροι. Οὐδεμία τῶν ἐπὶ ὑπάρχει σήμερον ἀμφισβηλία, ὅτι οἱ σταυροφόροι, οἵτινες ἐκινούντο ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ πρὸς τοὺς Μωαμεθανοὺς μίσους, οὐ μόνον κατὰ τῶν βαρβάρων ἐκείνων τῆς Ἀσίας οὐδὲν ἔπραξαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς πολιτικῆς τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ ὑπάρξεως παρὰ πάντα ἄλλον συνετέλεσαν. Μήπως μικρὸν πρὸ τῆς πρώτης σταυροφορίας δὲν ἐπῆλθεν ὁ Ροβέρτος Γισκάρδος ἀναφανδὸν ἐπὶ τὴν κατὰ κτήσιν τῆς Ἑλλάδος; Μήπως καθ' ὅλας τὰς τρεῖς πρώτας σταυροφορίας δὲν ἠναγκάσθησαν οἱ βασιλεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ παλαύσιν ἀκαταπαύστως κατὰ τῶν, ὅτε μὲν κυρίως, ὅτε δὲ ἀναφανδὸν ἐνεργουμένων ὑπὸ τῶν σταυροφόρων πρὸς κατάληψιν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Μήπως ἡ τετάρτη σταυροφορία δὲν ἐγένετο ἐπὶ τέλους διὰ προδοσίας αἰσχυρᾶς κυρία τῆς Κωνσταντινουπόλεως

καὶ μεγάλου τοῦ κράτους μέρους; Ναὶ μὲν, ὡς προείπομεν, οἱ ἐν Νικαίᾳ Ἕλληνες βασιλεῖς κατάρθρωσαν νὰ ἀνακτήσωσι τὴν πρωτεύουσάν αὐτῶν, ἀλλὰ τοῦ ὅλου κράτους οὐδέποτε πλέον ἡδυνήθησαν νὰ γίνωσι κύριοι· ἀλλὰ οἱ πόροι αὐτοῦ ἐξητλήθησαν· ἀλλὰ ἡ ἐνότης ἐξέλιπε, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς νέας ταύτης καὶ δεινοτάτης τοῦ ἑλληνισμοῦ κρίσεως, νέα, τρίτη, ἀναβίωσις συνέβαινε τοῦ μωαμεθανισμοῦ διὰ τῶν ὀσμανῶν Τούρκων. Τὸ ἡκρωτηριασμένον, τὸ ἐξηκοθενμένον ἐκεῖνο ἑλληνικὸν κράτος ἠναγκάσθη τότε νὰ ὑποστῇ τελευταῖόν τινα καὶ κρίσιμον ἀγῶνα· καὶ ὑπέστη αὐτόν· ὑπέστη αὐτόν ἐπὶ διακρίσια ὅλα ἔτη, ἀκαταπαύστως μὲν ὑποχωροῦν διὰ τὴν ἀνισότητά τῆς δυνάμεως, ἀλλὰ ἀκαταπαύστως βαῖνον διὰ τοῦ αἵματος τῶν τέκνων αὐτοῦ πᾶσαν σπιθαμὴν τῆς πατρίδος γῆς. Οὐδ' ἔπεσε τελευταῖον εἰμὴ μετὰ τὰ ὄπλα εἰς τὰς χεῖρας, καὶ ἀφοῦ κατάρθωσε νὰ σώσῃ, ἂν ὄχι τὴν πολιτικὴν ὑπαρξίν, τοῦλάχιστον τὴν θρησκευτικὴν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐθνικότητα.

Ἰδοὺ διατὶ καὶ πῶς ἔπεσε τὸ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἑλληνικὸν κράτος. Ἀς ἀντιπαραβάλλωσι πρὸς ταῦτα οἱ συνήγοροι τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους τὸν τρόπον, καὶ τὰς περιστάσεις τῆς διατηρήσεως τῆς σημερινῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας, ἥτις, καὶ τοὶ ὑποβασταζομένη ὑπ' ὅλων τῶν ἰσχυροτέρων δυνάμεων τοῦ κόσμου, δὲν δύναται νὰ κρατηθῇ εἰς τοὺς πόδας αὐτῆς, καὶ ἂς εἰπῶσιν ἐν πάσῃ εὐλικρινείᾳ τίς ἐκ τῶν δύο ἐμφαίνει πλείονα ζωτικότητα, ἢ πλείονα ἐξαχρείωσιν; Ἄρα γε ἡ παλαιὰ ἐκείνη πτώσις τῆς ἑλληνικῆς αὐτονομίας, ἢ ἡ παρούσα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους σωτηρία;

Καὶ ἤδη συγκεφαλαιώμεν τὰ διὰ μακρῶν ῥηθέντα.

Ἄν εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ Ἕλληνες καὶ ἐν αὐτῇ αὐτῶν τῇ ἀκμῇ οὐδέποτε ἐδημιούργησαν κράτος μέγα, καὶ ὅτι ἡ ἰσχυρότερα καὶ ἐνδοξότερα τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν δὲν εἶχε τὴν ἐκτασιν μιᾶς τουρκικῆς ἐπαρχίας. Τὸ κράτος ὅπερ οἱ Ἀθηναῖοι συνεκρότησαν ἐν τῇ πέμπτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, ἥλπιεν τοὺς μακροὺς αὐτοῦ βραχίονας, ἀπ' ἐνός μὲν δι' ὅλου τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ ἑλληνιστοῦ καὶ τοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ Βυζαίου ἐν μέρει, καὶ δι' ὅλων σχεδὸν τῶν παραλίων αὐτῶν μέχρι τῆς Σινώπης· ἀπ' ἑτέρου δὲ διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου καὶ τοῦ Ἰονίου πελάγους μέχρι τῶν Θουρίων τῆς Ἰταλίας· περιελάμβανε δὲ ὑπερόχους ὅσους σύμπασα ἡ σημερινὴ λεγόμενη Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία, καὶ εἶχε πόρους τοσοῦτους καὶ τληκόντους, ὥστε παρεσκευάζετο στρατοὺς καὶ στόλους ταπεινούντας μὲν πρὸς ἀνατολὰς τὴν μεγάλην τῶν Περσῶν βασιλείαν, ἀπειλούντας δὲ πρὸς δυσμὰς τὴν τότε οὐδενὸς ἦτονα κατὰ τὴν δύναμιν καὶ τὸν πλοῦτον Σικελίαν. Τὰ δὲ κράτη ὅσα ἵδρυσεν μετέπειτα ὁ Μακεδονικὸς ἑλληνισμὸς, καὶ ἐτι βραδυτέρον ὁ Μεσαιωνικὸς, ὑπῆρξαν βεβαίως τὰ μέγιστα τῶν ὅσα κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου μνημονεύει ἡ ἱστορία.

Ἄν εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ Ἕλληνες οὐδέποτε ἔσχον

τὸ τῶν Ῥωμαίων προτέρημα τοῦ κυβερνᾶν κράτη μεγάλα. Ἐν τῷ τῶν Ἀθηναίων πολιτεύματι ἀνευρίσκουμεν ἀπάσας τὰς κυβερνητικὰς καὶ διοικητικὰς ἀρχὰς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πολιτεύματος· κατὰ τοῦτο δὲ μόνον διέφερε τὸ πρῶτον τοῦ δευτέρου, ὅτι αἱ ἀρχαὶ ἐκεῖνα ἐνταῦθα ταχύτερον ἀναπτύχθησιν, πρῶτον μωτέρων ἐπὶ γὰρ καὶ τὴν παρακμήν. Αἱ δ' ἐπικράτειαί ὡς ἱδρυσεν ὁ Μακεδονικὸς ἑλληνισμὸς διέπρεψαν μάλιστα ἕνεκα τῆς ἐν αὐταῖς παραχθείσης θαυμαστῆς ἐπιδόσεως τῆς ἐμπορίας, τῆς βιομηχανίας, τῆς ναυτιλίας, καὶ ἐν γένει ἕνεκα τῆς πρακτικωτέρας τοῦ ἐθνικοῦ βίου ἀναπτύξεως. Τελευταῖον τὸ κράτος ὅπερ προσφαιώθη ὁ Μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς, δι' εὐστόχου συνδυασμοῦ τῶν Ῥωμαϊκῶν παραδόσεων μετὰ τῆς ἑλληνικῆς εὐφυΐας, ἐπὶ πολὺν ἐπίσης χρόνον ἤμασεν οὐ μόνον ἐπὶ τῇ ἐξῆς αὐτοῦ καὶ τῇ κυβερνητικῇ δεξιότητι, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ἀναπτύξει ἀπάντων τῶν ὕλικῶν τοῦ ἔθνους πόρων.

Δὲν εἶναι ἀληθές ὅτι τὰ ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπέκυψεν εἰς τὴν Τουρκικὴν κυριαρχίαν ἕνεκα τῆς ἐξασθενήσεως αὐτοῦ· διότι ἅπασαι αἱ κατὰ τὰς τελευταίας ἑκατονταετηρίδας τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως περιστάσεις, καὶ ἅπασα ἡ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς σήμερον ἀδιάλειπτος πολιτεία αὐτοῦ, μαρτυροῦσι διαρρήδην, ὅτι οὐδέποτε ἀπέβηκε τὴν τε συνείδησιν τῆς ἐθνικότητος αὐτοῦ καὶ τὴν προθυμίαν τοῦ νὰ ἀνακτήσῃ διὰ πάσης θυσίας τὴν πολιτικὴν αὐτονομίαν. Ἐπὶ πᾶσι δὲν εἶναι ἀληθές, ὡς ἐξ ὧν τῶν προειρημένων συνάγεται, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ, ἕνεκα τῆς ιστορικῆς αὐτῆς ἀνικανότητος εἰς τὸ δημιουργεῖν καὶ κυβερνᾶν κράτη μεγάλα, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προεδρεύσῃ τῆς πολιτικῆς ἀναβιώσεως τοῦ χριστιανικοῦ τῆς Ανατολῆς πληρώματος, καὶ ὅτι τούτου ἕνεκα ἀπαραίτητος καθίσταται ἡ τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας διαίονισις.

Ἄπασα ἡ ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν ἡμετέρων, στεντορεῖα τῇ φωνῇ, ὡς εἶδομεν, διαμαρτύρεται κατὰ τῆς τοιαύτης τοῦ μέλλοντος ἡμῶν διὰ τοῦ παρελθόντος καταδίκης. Καὶ ὅμως, ἰδοὺ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπρόσωπος μιᾶς τῶν μεγαλητέρων τῆς Εὐρώπης δυνάμεων, μιᾶς ἐκ τῶν δυνάμεων ἧς αἱ πεπονηθεῖς ῥυθμίζουσι τὴν τύχην τοῦ κόσμου, ἀποφαινόμενος καθ' ἡμῶν, ἐν περιστάσει πανηγυρικῇ, ποιῆν πολιτικὸν θανάτου δυνάμει, ὡς ἀξιοῖ, τῶν ὅρων καὶ τῶν γεγονότων αὐτῆς ἐκείνης τῆς ἱστορίας ἡμῶν. Πόθεν ἀράγε τοῦτο; Μήπως ὁ Σιρ Ἑρρίκος Βούλουερ δὲν ἐσπουδᾶς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν; Ἀλλ' εἶναι εἰς τῶν μᾶλλον εὐπαιδευτῶν τῆς σοφῆς αὐτοῦ πατρίδος ἀνδρῶν. Μήπως ἔχει προσωπικὴν τινα ἀφορμὴν μίσους κατὰ τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς; Ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ἀνεκλήρυξε τὸν φιλελληνισμὸν αὐτοῦ δι' ἐκφράσεων, τῶν ὁποίων εἰς μάτην ἠγωνίσθημεν νὰ μεταφέρωμεν εἰς τὴν γλῶσσαν ἡμῶν τὴν δύναμιν καὶ τὴν χάριν. Πόθεν λοιπὸν ἡ τοσαύτη αὐτοῦ ἱστορικὴ κατὰ τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς καταφορά; Ἐρωτᾶτε ἀκόμη πόθεν; Ἐκ τού-

του, ὅτι ὁ Σιρ Ἑρρίκος Βούλουερ ἐσπουδᾶς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν οἷαν σπουδάζουσιν αὐτὴν οἱ πλεῖστοι τῶν Εὐρωπαίων, τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν παραμορφωθείσαν ὑπὸ σφαλερῶν ἐπόψεων, ὑπὸ θρησκευτικῶν προλήψεων, ὑπὸ πολιτικῶν παθῶν. Καὶ περὶ αὐτῆς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστορίας, περὶ ἧς ἐγράψαν ὑπὸ τοῦ Γερμανῶν καὶ ὑπὸ Ἀγγλῶν ἀληθῆ ἀριστουργήματα, ἐπικρατοῦσιν οὐδὲν ἥττον εἰσέτι ἡμαρτημέναι τινὲς γνώμαι ὡς πρὸς τὸν πολιτικὸν ἰδίως καὶ κυβερνητικὸν χαρακτῆρα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς· τὴν δὲ Μακεδονικὴν ἐποχὴν πλεῖστοι ὅσοι ἐπὶ θεωροῦσιν ὡς ὅλως τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀλλοτρίαν· ἀλλὰ περὶ τῆς Βυζαντινῆς μάλιστα περιζέρονται εἰς ἀπάσας σχεδὸν τὰς ἱστορικὰς βίβλους τοσοῦτον ἀπαίσιαι δοξασίαι, ὥστε τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος τοῦ μέσου αἰῶνος κατήντησε νὰ γίνῃ τὸ ἀντικείμενον τῶν βλασφημιῶν καὶ τῶν μυκτηρισμῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας. Ἀπὸ τούτων λοιπὸν πηγῶν ἀντλήσας καὶ ὁ Σιρ Ἑρρίκος Βούλουερ, ἄπορον δὲν εἶναι ὅτι τοιαύτας ἐξέφερε καθ' ἡμῶν πεποιθήσεις.

Ἀλλὰ τὸ γεγονός τοῦτο, εἰς μύρια ἄλλα ἀνάλογα προστιθέμενον, δὲν εἶναι ἀράγε τελευταῖον πρόπον νὰ μᾶς πείσῃ ὅτι καιρὸς εἶναι ν' ἀσχοληθῶμεν ἡμεῖς αὐτοὶ εἰς τὸ νὰ παρασκευάσωμεν ἴδιον, ἐθνικὸν, ἑλληνικὸν τοῦ ἱστορικοῦ ἡμῶν παρελθόντος μνημεῖον; Ἐάν ὑπῆρξέ ποτε ἔθνος ἱστορικόν, ἔθνος δηλαδὴ τοῦ οὐλοῦ ὁ πρακτικὸς βίος ἀδιασπᾶστος καθ' ἐκάστην συνδέεται μὲ τὰς περιπετείας τοῦ παρελθόντος αὐτοῦ, εἶναι βεβαίως τὸ ἑλληνικόν. Καθ' ὅλας τὰς περιόδους τοῦ τρισχιλιετοῦς ἡμῶν βίου ἡ τύχη ἡμῶν πολλὰκις ἐρρυθμίσθη κατὰ τὰς ἀγαθὰς ἢ τὰς πονηρὰς δοξασίας αἵτινες ἐπεκράτουν περὶ τῆς ἱστορίας ἡμῶν ἐν τῷ κόσμῳ. Ὅτε ὑπεκυψαμεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους τῶν κατακτητῶν τούτων, οἱ μὲν ἐζήτουν νὰ δικαιολογήσωσι τὰς καταπίσεις αὐτῶν διὰ τῆς δολιότητος ἢ ἀπέδιδον εἰς τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα, οἱ δὲ δὲν ἔπαυσαν συσταίνοντες τὴν πρὸς ἡμᾶς φιλανθρωπίαν ἕνεκα τῶν πολιτικῶν, τῶν ἠθικῶν, τῶν διανοητικῶν θησαυρῶν, οὓς παρ' ἡμῶν ἐκληρονόμησαν. Ὅτε βραδύτερον ὑπεκυψαμεν εἰς τὸν Τουρκικὸν ζυγὸν, πολλοὶ ἀνεκλήρυξαν ἡμᾶς ἀξίους τῆς συμφορᾶς ταύτης, ἕνεκα τῆς θρησκευτικῆς ἀντιπαθείας ἣν εἶχον πρὸς ἡμᾶς· πολλοὶ ὅμως καὶ ἐθρήνησαν τὴν πτώσιν λαοῦ τοσαῦτα τὴν ἀνθρωπότητα εὐεργετήσαντος, καὶ ὡς ἀδελφοὺς ὑπεδέχθησαν τοὺς φυγάδας Ἑλληνας, οἵτινες ἐκόμισαν εἰς τὴν δύσιν τοὺς τελευταίους σπινθήρας τοῦ ἱεροῦ ἑλληνικοῦ πυρός. Πάλιν δὲ, ὅτε ἐξεβόρῃ ἡ μεγάλη τοῦ 1821 ἐπανάστασις, πολλοὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων παθῶν τυφλούμενοι, ἢ ἀδιάφοροι πρὸς ἡμᾶς ἀνεδείχθησαν, ἢ καὶ ἀναφανδὸν ἐπολέμησαν ἡμᾶς· πολλοὶ ὅμως, ἀφορῶντες ὅτι εἴμεθα ἀπόγονοι τοῦ λαοῦ ἐκείνου, ὅστις ἐν μὲν τῇ ἀρχαιότητι ἐθάλε τὰς βάσεις ἁπάντων τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, ἐν δὲ τῷ μέσῳ αἰῶνι ὡς οὐδεὶς ἄλλος συνέτέλεσεν εἰς τὸν καταρτισμὸν καὶ τὴν σωτηρίαν τοῦ χριστιανικοῦ θρησκευματος, ὕψωσαν ὑπὲρ ἡμῶν φωνήν, ἥτις ἐμελλε μετ' ὀλίγον ν' ἀνταχθήσῃ ἐν Νε-

βαρίνῃ καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν πολιτικὴν ἡμῶν ἀναβίωσιν. Καὶ σήμερον εἰσέτι ἡ αὐτὴ ἐν τῷ κόσμῳ ἐξακολουθεῖ πάλι μετὰ τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν πονηρῶν περὶ τοῦ παρελθόντος ἡμῶν πεποιθήσεων· ὁ δὲ λόγος τοῦ Σιρ Ἑρρίκου Βούλουερ μαρτυρεῖ ὅποιαν δύναται νὰ ἔχῃ εἰς τὸ μέλλον ἡμῶν ἐπιρροὴν ἡ ὀριστικῶς καλὴ ἢ κακὴ διαμόρφωσις τῆς κοινῆς περὶ τούτου γνώμης.

Καιρὸς λοιπὸν εἶναι, καιρὸς νὰ ἐπιστήσωμεν ἰδιόζουσαν εἰς τὴν μελέτην τῆς πατρίδος ἡμῶν ἱστορίας προσοχήν. Καὶ ἔθνος καὶ κυβερνήσις ὀφείλουσιν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ καλλιεργήσωσι μὲν τὸν κλάδον τούτον τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, νὰ προαγάγῃσι δὲ ἀπάσας τὰς συντελεστικὰς εἰς τὴν ἐπίδοσιν τῆς ἐθνικότητος ἐκείνης τῶν ἐπιστημῶν ἐργασίας. Περὶ δὲ τῶν ἐπὶ τούτῳ πρακτέων, ἀδύνατον μὲν θεωροῦμεν νὰ ἀκριβολογήσωμεν ἐνταῦθα, καλὸν ὅμως νομίζομεν νὰ ἐπιφέρωμεν τοῦλάχιστον διὰ βραχέων τινά.

Καὶ πρῶτον ἀναπόφευκτον εἶναι νὰ ἀποβῇ ἐπιμελεστέρα καὶ ἀκριβεστέρα ἡ τῆς ἱστορίας διδασκαλία ἐν τοῖς δημοσίοις ἐκπαιδευτήρσι. Ὅτι ἡ διδασκαλία αὕτη ἐν γένει, καὶ ἰδίως τῆς πατρίδος ἱστορίας θεωρεῖται, ὡς μὴ ὤφελε, παρ' ἡμῖν ὡς ὅλως δευτεροῦτον ἀντικείμενον, ὑπάρχει ἀναμφισβήτητον. Ἐν τούτοις καλὸν μὲν καὶ ἀναγκαῖον τὸν βεβαίως εἶναι νὰ μορφώσωμεν εὐπαιδευτοὺς ἱατροὺς, νομικοὺς, φυσικοὺς, χημικοὺς, μηχανικοὺς καὶ τὰ τοιαῦτα· ἀλλὰ πρὸ πάντων δέον νὰ δημιουργήσωμεν πολίτας ἀγαθοὺς, πολίτας τῶν ὁποίων ἡ καρδιά νὰ πάλῃ ἀδιαλείπτως ὑπὲρ τῶν ἀγαθῶν τῆς πατρίδος συμφερόντων, ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου αὐτῆς, ὑπὲρ τῆς δόξης αὐτῆς· τὸ δὲ ἱερὸν τοῦτο πῦρ τὸ ἐξάπτει εἰς τὰς καρδίας μάλιστα ἡ τῆς πατρίδος ἱστορίας σπουδῇ. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ἤμασεν μὲν ποτε πολιτεία καὶ ἄνευ ἱατρῶν, ἢ νομικῶν, ἢ ἀστρονόμων καὶ τοιούτων, οὐδέμια ὅμως ποτὲ πολιτεία ἐμεγαλοῦργησεν ἄνευ τῶν ἠθικῶν ἐκείνων κεφαλῶν, αἵτινα ἀποτελοῦσι τὴν ἀληθῆ τοῦ κράτους ψυχὴν. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ἡ Εὐρώπη, ἣν θέλομεν ν' ἀπομυώμεθα, ἰδιόζουσαν μὲν παρέχει προσοχήν εἰς τὴν περὶ τῆς ἐπιστήμας ἐπίδοσιν, πρὸ πάντων ὅμως ἱδρύει τὴν δημοσίαν αὐτῆς ἐκπαιδεύσιν ἐπὶ τῆς κρηίδος τῆς πατρίδος ἱστορίας. Ὁ Γάλλος, ὁ Ἀγγλός, ὁ Γερμανός, ὁ Ῥώσος αὐτός, αἰετοῦ μετὰ καυχήματος ἀποβλέπει εἰς τὰς τύχας τοῦ παρελθόντος αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τούτου στηρίζει τὴν παρούσαν καὶ τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ πολιτείαν· διότι ἱστορία εἶναι ὁ πολιτικὸς τῶν ἐθνῶν βίος, ὥστε βίος πολιτικὸς δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ ἱστορίας. Τὰς μεγάλας ταύτας ἀληθείας ὁμολογεῖ μὲν τὸ ἐπὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἡμῶν ὑπουργεῖον, ἀλλὰ, καὶ τοὶ συναϊσθανόμενοι τὸ ἄτοπον τὸ ἐκπηγάζον ἀπὸ τῆς περὶ τοῦτο ἐπικρατούσης παρ' ἡμῖν ἀτελείας, καὶ τοὶ ἔχον πᾶσαν τὴν ἀγαθὴν προαίρεσιν τοῦ νὰ ἐπιφέρῃ τὴν προσήκουσαν θεραπείαν, ἀπαντᾷ καὶ κατὰ τοῦτο, ὡς εἰς πολλὰ ἄλλα, τὸ ἀνυπερέβλητον κώλυμα τῆς ἐλλείψεως ἐπιτηδεῶν ἀνδρῶν. Ὅθεν ἀνάγκη πᾶσα νὰ

μορφωθῶσι διδάσκαλοι τῆς ἱστορίας, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀνάγκη ν' ἀποσταλῶσιν εἰς Εὐρώπην νέοι ἀπαρτίσαντες τὰς σπουδὰς αὐτῶν ἐν τῇ φιλοσοφικῇ τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου σχολῇ, καὶ εὐδοκίμησαντες εἰς πάντα τὰ ἐνταῦθα διδασκόμενα μαθήματα, ἵνα ἐν τοῖς τελειοτέροις τῆς Εὐρώπης πανδιδακτηρίοις συμπληρώσωσι τὴν τε ἐπιστημονικὴν αὐτῶν διαμόρφωσιν καὶ τὴν πρὸς τὴν διδασκαλίαν δεξιότητα. Ὅπόσον τὸ μέτρον τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητον, ἐξάγεται ἤδη ἐκ τοῦ ὅτι εἰς οὐδέτερον τῶν δύο τελειοτέρων ἡμῶν γυμνασίων, τῶν γυμνασίων τῆς πρωτεύουσας, ὑπάρχει ἐιδικὸς τῆς ἱστορίας καθηγητής, ἀλλὰ τὸ μάθημα τοῦτο ἐν παρῶν ὑπὸ ἐτέρων ἑτέρα κύρια ἐχόντων καθηκόντων παραδίδεται, καὶ πρὸς τούτοις ἐκ τοῦ ὅτι, πρὸ μνηνῶν χηρευσάσης μιᾶς τῶν δύο ἱστορικῶν ἐδρῶν τοῦ Πανεπιστημίου, ἡ κυβερνήσις ἀμνηχανεῖ πῶς νὰ πληρώσῃ αὐτὴν προσήκοντως.

Ἔτερον δὲ συντελεστικώτατον εἰς τὴν παρ' ἡμῖν ἐπίδοσιν τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας ἦθελεν εἶναι, νομίζομεν, ἡ ἱδρυσις ἱστορικοῦ διαγωνισμοῦ καὶ ἡ διὰ χρηματικῶν ἀποχρῶντων βραβείων ἀνταμοιβὴ παντὸς λόγου ἀξίου ἔργου, ὅπερ ἤθελε συντελέσει εἰς τὴν διεκρίνησιν ἐποχῶν ἀσφῶν ἢ ζητημάτων ἀμφισβητούμενων τῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἱστορίας, καὶ μάλιστα τῆς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα καὶ τῆς ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Πραγματεῖαι τοιαῦται ἐκδίδονται καὶ σήμερον παρ' ἡμῖν τὰ ἔργα τοῦ Σπυρίδωνος Ζαμπελίου, τοῦ Πύλου Καλλιγᾶ, τοῦ Μιχαήλ Ποτλῆ, καὶ ἄλλα τινὰ οὐκ ὀλίγα, μαρτυροῦσιν ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος προπαρασκευάζει τὴν ὕλην ἐξ ἧς θέλει ποτὲ καλλιτεχνήσῃ τὸ μέγα τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἱστορίας μνημεῖον· ἀλλ' ἀνάγκη τὰ ἔργα ἐκεῖνα νὰ ἐμψυγῶσιν μὲν διὰ πανηγυρικῶν τιμῶν ἐκτιμήσεων, νὰ ἀνταμειφθῶσι δὲ διὰ βραβείων ἐπιτηδεῶν ν' αὐξήσωσι τὸν ἀριθμὸν τῶν περὶ ταῦτα ἀσχολουμένων Ἑλλήνων.

Τελευταῖον, ἂν καὶ εἰσέτι δὲν ἀπρητίσθησαν, πολλοὶ γε καὶ δεῖ, αἱ προπαρασκευαστικαὶ τῆς ὀριστικῆς ἡμῶν ἱστορίας ἐργασίαι· ἂν καὶ πολλοὶ πρὸς τούτοις ὑπάρχουσιν ἕτεροι λόγοι, δι' οὓς δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι δὲν ἐπῆλθεν ἐτι ἡ ἐποχὴ τῆς κατασκευῆς τοῦ καλλιτεχνήματος ἐκείνου, τοῦ οὐλοῦ ὁ μακάριος δημιουργὸς θέλει ποτὲ δυνήθῃ νὰ εἰπῇ περὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ· α κατῆρα τε ἐς αἰεὶ μάλλον, ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα ἁμῶν, ζύγκειται· ἢ ἀλλ' οὐδὲν ἥττον ἀπαραίτητον, μέχρι δὲ τίνος καὶ δυνατόν νομίζομεν, νὰ συνταχῇ ἀπὸ τούδε ἐκ τῶν ἐνόντων πλήρης τις ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν νεωτέρων, ἰδίως δὲ ἐνδιαπρίδουσα περὶ τὴν Μακεδονικὴν, τὴν Βυζαντινὴν καὶ τὴν ἐπὶ τῆς Τουρκοκρατίας ἐποχὴν. Ἡ ἱστορία αὕτη δύναται καὶ ἀπὸ τῆς σήμερον νὰ διαλύσῃ πολλὰς περὶ τῶν χρόνων μάλιστα τούτων ἐπικρατούσας ἐν τῇ Εὐρώπῃ πλάνας, νὰ ἀνασκευάσῃ πολλὰς προλήψεις, νὰ ἐξυμνήσῃ πολλὰ πάθη, καὶ πρὸ πάντων νὰ καταδείξῃ τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην ἐνότητά τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τὸ ὅποιον ἐπὶ τρισχιλίᾳ ὅλα

ἐτη, καὶ ἀπονομούμενον καὶ ὑπὸ ξενικὸν ὑπαγόμενον ζυγόν, καὶ πίπτον καὶ ἀνιστάμενον, δὲν ἐπαυσαν ὑπηρετοῦν τὰ μέγιστα τῆς ἀνθρωπότητος συμφέροντα, καὶ ἄξιον μὲν καθιστάμενον τῆς ἀδιαλείπτου εὐνοίας τοῦ κόσμου, ἄξιον δὲ βεβαίως νὰ προσεδρεύσῃ τῆς προκειμένης ἀναμορφώσεως τῆς Ἀνατολῆς.

Τοιαῦτα εἶναι αἱ σκέψεις ἃς παρήγαγεν ἐν ἡμῖν ὁ λόγος τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας Σὶρ Ἑρρίκου Βούλουερ. Ἐάν ᾔναι ὀρθαί, δὲν ἀμφισβάλλομεν ὅτι καὶ ἡ κυβέρνησις καὶ αἱ βουλαὶ θέλουσιν ἐπιστήσῃ τὴν δέουσαν εἰς αὐτὰς προσοχὴν, καὶ πράξει ὅ,τι δυνατόν πρὸς θεραπείαν τοῦ μεγάλου τοῦτου ἐθνικοῦ συμφέροντος. Ἐπικαλούμεθα δ' ἐπὶ τέλους εἰς ταῦτα καὶ τὴν προσοχὴν τῶν μεγάλων ἐκείνων ὁμογενῶν, αἵτινες τοσαύτην δεικνύουσι προθυμίαν ἵνα ἀφιερώσωσι τῇ πατρίδι τὰς δακτάς τῶν διὰ τῶν κόπων καὶ ἀγώνων αὐτῶν συλλεγέντων πόρων, καὶ ὑπομιμνήσκωμεν αὐτοῖς, ὅτι, ἐάν καὶ ὑπὲρ τοῦτου τοῦ μέρους πράξωσι θυσίας τινας, μεγίστην μὲν θέλουσι περιποιήσῃ εἰς τὸ ἔθνος ὑπηρεσίαν, μεγίστην δὲ δρέψῃ καὶ τὴν ἀπὸ ταύτης εὐχλείαν.

Κ. Π.

Η ΚΥΡΙΑ ΒΡΕΜΕΡ.

—οοο—

Κατ' αὐτὰς διέβη δὲ Ἀθηνῶν, ὅπου διέτριψε περὶ ἓνα μῆνα, μία τῶν Μουσῶν τοῦ Βορῆα, ἡ Κυρία Φρειδερίκα Βρέμερ, ἡ πρωτίστη καὶ ἐπισημοτάτη τῶν μυθιστοριογράφων τῆς Σουηδίας. Τὰ συγγράμματα αὐτῆς, εἰς 23 ἡδὴ τόμους ἀριθμούμενα, μετεφράσθησαν εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, καὶ ἤξιώθησαν πανταχοῦ μεγίστης ἐπιδιοκυσίας, οὐ μόνον ἕνεκα τῆς μεγάλης αὐτῶν φιλολογικῆς ἀξίας, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς αὐτῶν τάσεως. Ἡ Κυρία Βρέμερ, ὑπὸ τῆς δυνάμεως παροτρυνομένη, ἥτις ἐνυπάρχει εἰς τὴν ἰκμάδα τοῦ ν' ἀναπτυχθῇ εἰς ἀνὴρ καὶ εἰς καρπούς, ὑπὸ τῆς ὁρμῆς ἥτις ἐνυπάρχει εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν, τοῦ ν' ἀναδείκνυται ἐξωτερικῶς δι' ἀριστουργημάτων, ἤρχησε πρὸ τριάκοντα ἐτῶν, κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς νεότητα, τὸ φιλολογικὸν αὐτῆς στάδιον. Ἀλλ' ἄμα εἶδε τὰ πρῶτα αὐτῆς δοκίμια, μικρὰ τινα καὶ εὐτράπελα διηγήματα, μετ' εὐνοίας ὑπὸ τοῦ κοινοῦ δεκτὰ γενόμενα, ἐνόμισεν ὅτι καθήκον εἶχε νὰ μεταχειρισθῇ ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος τὸ δῶρον ὃ εἶχε λάβει θεοθεν. Ἡ τύχη τῶν γυναικῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ εἴλκευεν ἰδίως τὴν προσοχὴν τῆς. Ὁ προορισμὸς τῆς γυναικὸς εἶναι ὁ τῆς μητρὸς καὶ ὁ τῆς συζύγου· ἀλλ' ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὡς εἶναι ἐν Εὐρώπῃ ὀργανισμένη, πόσαι γυναῖκες δὲν μένουσιν ἀγαμοὶ! Αὗται ἄρα πρέπει νὰ μένωσι περιττὰ μέλη τῆς κοινωνίας, περιττὰ διὰ τοὺς ἄλλους καὶ δι' ἑαυτὰς περιττὰ, καὶ μεματαιωμένοι πρέπει νὰ εἶναι ἐν αὐταῖς ὅλα αἱ ἐξάισιοι δυνάμεις τῆς ψυχῆς καὶ

τοῦ πνεύματος; Τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον ζήτημα, εἰς οὗ τὴν λύσιν ἠθέλησε νὰ ἐπενεργήσῃ διὰ τῶν μυθιστοριῶν τῆς. Τινὲς ἐξ αὐτῶν, οἷον *Αἱ τοῦ προέδρου θυγατέρες*, *Ἡ Νίνα*, *Οἱ γέιτορες*, *Ἡ οἰκιακὴ ἐστία*, *Οἱ ἀδελφοί*, ὁμοῦ ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα *Σκηναὶ ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου* περιλαμβάνονται, παριστῶσι τὴν γυναῖκα κατὰ τὰς διαφορὰς θέσεις αὐτῆς, κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἀνατροφὴν, ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ, ὡς νεανίδα ὑπέκουσιν εἰς τὸ γλυκύ πάθος τοῦ ἔρωτος, ὡς σύζυγον καὶ μητέρα, καὶ ὡς ἀγαμὸν διαμείνας, καὶ ἐν ἐκάστη τῶν περιστάσεων τούτων καταδεικνύει εὐγλωττῶς ὁποῖα τις πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τοῦ γυναικείου πνεύματος, καὶ τίς δύναται καὶ πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἐπιρροή αὐτῆς ἐν τῷ οἴκῳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ. Ὡς πρωτίστη δ' ἀρετὴν καὶ οἰκειοτάτην εἰς τὰς γυναῖκας παραγγέλλει ἐν πάσῃ θέσει καὶ ἐν πάσῃ περιστάσει τὴν καρτερίαν, τὴν ὑπομονὴν, τὴν ὑποταχὴν εἰς τὰς βουλάς τῆς προνοίας καὶ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς κοινωνίας.

Ἀλλ' ἐν Σουηδίᾳ ἰδίως ἐπεκράτουν νόμοι καταπιστικοὶ τῆς γυναικὸς, καθ' ἃς ἡ γυνὴ διετέλει ὑπὸ αἰωνίαν κληδεμονίαν, καὶ ἡ ἀγαμος ὑπὸ αἰωνίαν ἐξάρτησιν ἡ πατρὸς ἡ συγγενῶν πολλάκις ἀδιαφύκων πρὸς αὐτήν, ἡ πιεζόντων αὐτήν διαφορῶς. Ἡ Κ. Βρέμερ ὑπὲρ τῆς τύχης καὶ τῆς θέσεως τῆς γυναικὸς τοσοῦτον μεριμνήσασα, ἠθέλησε τὴν ἀδικίαν τῶν νόμων τούτων, καὶ ἠθέλησεν ἰδίως νὰ γνωρίσῃ τὸν τόπον ἐκεῖνον τῆς ἐλευθερίας, ἐν ᾧ ὁ ἄνθρωπος συναίσθάνεται πλήρη τὴν ἀξίαν του, ἐν ᾧ ὑπάρχει ἑκτασίς δι' ὅλα τὰ δικαιώματα καὶ δι' ὅλας τὰς ἀτομικότητας, ἐν ᾧ οὐδὲν καταστῆλκει ἡ στενοχωρεῖ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν χαρὰς κτήρων. Μετέβη ἐπομένως εἰς Ἀμερικήν, ὅπου παρετήρησε τὴν κοινωνίαν διὰ φιλοσοφικοῦ ὀφθαλμοῦ, καὶ ἔγραψεν ἐκεῖθεν τρίτομον συλλογὴν ἐπιστολῶν, ἐν αἷς ἐκφράζει τὸν ἐνθουσιασμόν τῆς διὰ τὴν εὐρείαν ἐλευθερίαν ἧς ἀπολαμβάνει ἐν τῇ εὐδαίμονι ἐκείνῳ τόπῳ ὁ ἄνθρωπος. Ἐπανελθοῦσα δὲ ἔγραψε δύο μυθιστορήματα, ὧν τὸ μὲν ἐπιγραφόμενον *Ἐρθα*, τὸ δὲ *Πατὴρ καὶ Θυγάτηρ*, σκοπὸν ἔχουσι νὰ καταδείξωσι τὸ ἄτοπον καὶ ἀδικον τοῦ Σουηδικοῦ ἐκείνου νόμου, καὶ νὰ ἐπικαλεσθῶσιν αὐτοῦ τὴν μεταρρύθμισιν. Τοσαύτην δ' ἐντύπωσιν ἐπροξένησεν ἡ θερμὴ αὐτῇ συνηγορία ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῆς γυναικὸς, οὐ μόνον εἰς τὸ κοινόν, ἀλλὰ, ὡς λέγεται, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ πνεύματος τοῦ βασιλέως, ὥστε καὶ τοὶ πεισματωδῶς ὑπερασπιζόμενος ὑπὸ τῶν ἀρχαίων προλήψεων καὶ ὑπὸ τῶν ἐχόντων συμφέρον, ὁ νόμος κατηργήθη ἐπὶ τέλους.

Ἀλλὰ καθ' ὅσον ἡ μεγαλοφυΐα συγγραφεὺς προώδευσεν καὶ ὑψούτο εἰς τὸ στάδιόν τῆς, κατὰ τοσοῦτον νύρυνετο ὁ ὀρίζων τῆς. Μετὰ τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν ἠσχόλησε τὴν διάνοιαν καὶ τὴν καρδίαν τῆς ἡ ἐλευθερία τῶν ἐθνῶν. Ὡς τὰ ἄτομα μόνον ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ δύναται ν' ἀνταποκριθῶσιν εἰς τὸν ἀνώτατον αὐτῶν προορισμόν, οὕτω καὶ τὰ ἔθνη μόνον ἐν τῇ ἀτμοσφαιρᾷ τῆς ἐλευθερίας δύναται

νὰ ὑπηρετήσῃ τὸν ὑπέρτατον τοῦ πλάστου σκοπόν, ἐφαρμόζοντα ἐπὶ γῆς τὴν πολιτείαν ἧς τὰς ἰσοῦς βάσεις διέγραψεν ὁ νόμος τῆς ἀποκαλύψεως. Ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς ιδέας ταύτης ἤρχησεν ἡ Κ. Βρέμερ τὴν συγγραφὴν νέας μυθιστορίας, καὶ ἠθέλησε νὰ ἐπισκεθῇ πρὸς τοῦτο τὰ μέρη ὅπου σκότος δουλείας ἀπλούται ἐπὶ τοῦ γυναικείου φύλου ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἐθνῶν. Ἡ περιήγησις δ' αὐτῆς αὐτὴ τὴν ὠδήγησε καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἀγαλλομένη εἶδε τὴν ἡρώϊκην ἀνδρείαν ἀναστήσασαν τὴν ἐθνικὴν καὶ τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν. Τὸ μυθιστόρημα τὸ ὁποῖον προτίθεται νὰ ἐκδώσῃ ἀρκετομένη εἰς τὴν πατρίδα τῆς, ἔσται, ὡς ἡ ἰδία λέγει, τὸ ἔσχατον τῶν μυθιστορικῶν ἔργων τῆς· διότι τοῦτο εἶναι ἡ συμπλήρωσις καὶ ἡ συγκεκριαλίστις τῶν θεμελιωδῶν κοινωνικῶν ἰδεῶν τῆς.

Αἱ μυθιστορίαι τῆς Κυρ. Βρέμερ δὲν εἶναι λοιπὸν ἄσκοπα παίγνια, προτιθέμενα τὴν διασκέδασιν τῶν ἀργῶν, ἀλλὰ πραγματεῖαι φιλοσοφικαί, ὑψηλὸν κοινωνικὸν σκοπὸν ἔχουσαι, καὶ πρὸς δόξαν τῆς μυθιστοριογράφου, πολλάκις αὐτὸν ἐπιτυχοῦσαι. Ἡ ἰδία Κ. Βρέμερ ἐρωτωμένη ἔλεγεν, ὅτι ὁ μέγας διδάσκαλός τῆς ἦτον ὁ Πλάτων· ὅτι αἱ ἰδέαι ἥσαν ποῖν μεμονωμέναι ἐν τῇ διανοίᾳ τῆς, ὅτι πολλῶν ἐξ αὐτῶν ἀνεγνώριζε τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ τὴν μεταξὺ αὐτῶν σχέσιν καὶ τὴν ἐνότητα κατενόησε μόνον ἀφ' οὗ ἀνέγνωσε τὸν ὕπατον τῶν φιλοσόφων, καὶ προσέθετο, πρὸς τινα τῶν ἡμετέρων ὁμιλοῦσα, ὅτι εὐδαίμων ἔσται δυναμένη εἰς τινα τῶν μελλόντων συγγραμμάτων τῆς, ν' ἀποδώσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ διδάκτρα.

Ἀλλὰ τὸ σπουδαῖον τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς τάσεως τῶν συγγραμμάτων τῆς κυρίας ταύτης οὐδόλως ἀποκλείει ἀπ' αὐτῶν τὸ εὐάρεστον καὶ τὸ εὐχαρι. Ἐξ ἐναντίας, οὐδὲν φυσικώτερον, οὐδὲν εὐφραστερον, οὐδὲν εὐτραπελωτέρον τῶν διαλόγων καὶ τῶν οἰκιακῶν σκηνῶν τῶν διηγημάτων τῆς, ἐν οἷς ἐνίοτε ἀπαντῶνται σκηναὶ ἐκ τῶν περιπεθεσιῶν.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ φιλολογικοῦ αὐτῆς χαρακτήρος. Ὡς δὲ πρὸς τὴν βιογραφίαν αὐτῆς, ἀντιπάσης ἄλλης πληροφορίας, προτιθέμεν νὰ μεταφράσωμεν ἐπιστολὴν ἣν ἔγραψεν αὐτῇ ἡ ἰδία πρὸς τὸν Γερμανὸν μεταφραστὴν τῶν συγγραμμάτων τῆς, ὅστις τῇ ἐζήτησε πληροφορίας βιογραφικάς. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη οὐ μόνον περιέχει ὅ,τι ἡ ἰδία ἐνόμισεν κατάλληλον νὰ καταστήσῃ γνωστὸν ἐκ τῶν περιστάσεων τοῦ βίου τῆς, ἀλλὰ δύναται προσέτι νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὡς μικρὸν δείγμα τοῦ ὕφους καὶ τοῦ φιλολογικοῦ χαρακτήρος τῆς.

« Αἰδέομαι Κύριε!

« Ἡ ὑμετέρα ἐπιστολὴ διήγειρεν ἐν ἐμοὶ αἰσθημάτων εὐχαριστήσεως ὑμῶν καὶ ἐνθουσιασμοῦ, εἰς ᾧ ἐπεθύμουν ν' ἀνταποκριθῶ, ἐκπληροῦσα ἥρ μοι ἐκφράζετε ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ σὰς διακοινώσω τὰ περὶ τοῦ βίου μου καὶ τῆς διαποικίλης μου ἀναπτύξεως. Ἀλλὰ τοῦτο ἔχει δυσκολίας τινας, διότι ἐξωτερικῶς μόνον δοῦναι νὰ ἐκφράσω ὅ,τι ἐσ

τερικὸν ἐν αὐτῇ, τὸ δὲ πλεῖστον τῆς ἱστορίας μου εἶναι κυρίως ἐσωτερικόν.

« Ὅταν ποτὲ δὲν θέλω πλέον ὑπάρχει ἐπὶ τῆς γῆς, τότε ἔστω μοι νὰ ἐπαρέλθω ὡς ἄλλοι πνεῦμα, καὶ νὰ διηγηθῶ τοῖς ἀνθρώποις τὰ ἐνδόμυχα τῶν παθημάτων καὶ τῶν ἀπολαύσεων, τῶν αἰσθημάτων καὶ τῆς ζωῆς μου. Τότε οὐδεὶς μὴ με φοβηθῇ! διότι ὅταν τότε κατὰ μεσοκύτιον καταβαίω πρὸς ψυχὴν θηήσκουσαν καὶ τεταραγμένην, θέλω ἔρρησθαι ὅπως καθιστῶ αὐτὴν ἡσυχότεραν, τὸ φῶς τοῦ νυκτερινοῦ λήγρον τῆς λαμπρότερον, ὅπως τῇ φέρω εἰς τὰς τελευταίας στιγμὰς τῆς γίγνης καὶ ἀδελφῆς.

« Οὐχ ἥττορ ὅμως ὁ βουλόμενος καὶ οὕτω νὰ ῥήγῃ εὐμενὲς βλέμμα διὰ τοῦ παραπετάσματος τοῦ καλύπτοντος βίον ἐν ταῖς ἐξωτερικαῖς περιστάσεσι κοιτῶν καθ' ἑαυτὸν καὶ ἀσκήσαντον, θέλει ἰδῇ ὅτι ἐγεννήθη παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Αἰδρου, καὶ εἶχε ὡς ἀναδόχους πολλοὺς τῶν σεβαστῶν καὶ σοφῶν κυρίων ἀκαδημαϊκῶν τῆς Ἀθῆναις. Τὸ δὲ βλέμμα τοῦτο (ἂν ἔχη προσηγορικὴν ὀνταμὴν) δύναται ἐν τοῖς παῶσι ν' ἀποκαλέψῃ σχέσιν τινα καὶ ἐπιρροήν, ἥρ ἐγὼ δυσκόλως δύναμαι νὰ καταδείξω ἐνταῦθα. Τριετὴς ἐγκατέλιπον τὴν γῆν τῆς γεννήσεώς μου, τὴν Φινλανδίαν, καὶ ἔκτοτε μίαν μόνην ἐνθήμεσιν ἐξ αὐτῆς διετήρησα· εἶναι δὲ ἡ ἀνάμνησις αὐτῆς μία λέξις, ἐν παρίσχυρον ὄνομα. Ἐν τῷ σκότει τῆς εἰδωλολατρείας ἐπρόσφερε τὸ ὄνομα τοῦτο ὁ Φινρικὸς λαὸς ἐν φόβῳ καὶ ἀγάπῃ, καὶ προφέρει αὐτὸ ἔτι καὶ σήμερον μετὰ τῶν αὐτῶν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐξευγενισθέντων αἰσθημάτων καὶ πολλὰς μοὶ φαίνεται ὅτι ἀκούω τὸ ὄνομα τοῦτο ἐν τῇ βροντῇ τοῦ Θεοῦ, ἥτις βαίνει ὑπὲρ τὴν τρέμουσαν γῆν, ἡ ἐν τῷ φαιδρῷ ἀέρι, ὅστις παρηγορεῖ καὶ θροοῖ. Ἡ λέξις αὕτη εἶναι *Ιουμάτα* (α).

« Ἀρ' εὐαρεστηθῆτε νὰ με παρακολουθήσετε ἀπὸ τοῦ Φινρικοῦ εἰς τὸ Σουηδικὸν ἔδαφος (ὅπου ὁ πατήρ μου ἐγένετο ἰδιοκτήτης, ἀφ' οὗ ἐπώλησε τὰς ἐν Φινλανδίᾳ ἰδιοκτησίας του), δὲν θέλω σὰς ἐπιβάλλει τὸν κόπον τοῦ νὰ με παρακολουθήσετε εἰς τὴν παιδικὴν καὶ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν, οὐδὲ θέλω σὰς παραστήσῃ τὸ ἐσωτερικὸν χάος στοιχείων ἀσυνάρτητων, οὐδὲ τὴν ἐξωτερικὴν, μικρὴν ἐνδιαφέρουσαν, καὶ κοινὴν εἰκόνα τοῦ βίου οἰκογενεῖας, ἥτις καθ' ἕκαστον γυνώσκον ἐν ἐσπερασμένη ἀμύμη μεταβαίνει ἀπὸ τῶν κτημάτων τῆς τῶν ἐν τῇ ἐξοχῇ εἰς τὴν κατοικίαν τῆς τῆς ἐν τῇ πρωτευούσῃ, καὶ καθ' ἕκαστον ἔαρ ἐκ τῆς κατοικίας τῆς ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἐκπαρτεῖ εἰς τὰ κτήματά τῆς ἐν τῇ ἐξοχῇ, ἔχει δὲ κατ' οἶκον νείας θυγατέρας, αἵτινες παίζουσι κυθάλας, τραγουδοῦσι ἰταλικὰ ᾄσματα, ζωγραφίζουσι μετέλαρα χρωστήρα, καὶ ἀναγιγνώσκουσι μυθιστορίας, ἀναπτύσσονται παρτοῖαι καὶ διαφόροι, καὶ πλεῖστα πόθον βλέμματα βυθίζουσι εἰς τὸ μέλλον, πεποιθῆναι ὅτι θαύματα

(α) Ὅστις ἀνέκρινεν καὶ ὀνομάζειν ἐν τῇ Φινλανδίᾳ τὸν Θεόν.

δέλουν ιδὴ καὶ θέλουν πρᾶξει. Ἐν πάσῃ δὲ ταπεινότητι ὁμολογῶ ὅτι τὸ κατ' ἐμέ, ἐθεώρουν ἐμὴν πάντοτε ὡς μέλλουσαν πολέμικὴν ἡρώδα.

» Ἄρ δ' ἐπιθυμῆτε νὰ ρίψετε βλέμμα καὶ εἰς τὸν οἰκογενειακὸν κύκλον, θέλετε εὖρεϊ αὐτὸν συνημένον εἰς τὴν μεγίστην αἰδοῦσαν τῆς οἰκίας τῆς ἐξοχῆς, εἰς κοινὰς ἀγαγνώσεις, καὶ δύνασθε — ἂν εὐαρεστήσθε — νὰ παρατηρήσετε τὴν ἐντύπωσιν ἢν προξενούσιν ἐπὶ μιᾶς τῶν θυγατέρων τινῶν φιλολογικῶν ἀστέρων τῆς Γερμανίας. Ἄρ ἀπέθνησκέ τις ἐκ βιαίων ψυχικῶν κινήσεων, βεβαίως καὶ αὐτῇ, κατὰ τὴν ἀνάγκωσιν τοῦ Δὲρ Κάρλου τοῦ Σχιλλέρου, θὰ ἔπιπτε νεκρὰ ἐκ τῆς καθέδρας τῆς, ἢ μᾶλλον θὰ ἐλύετο αἶμας εἰς ποταμὸν αἰσθημάτων καὶ δακρύων.

» Ἀλλ' ἐπέλυσεν εἰς τὸν κίνδυνον τοῦτον ἔλυσεν δὲ, ὅπως πολλὰ ἔτι ἀναγνώσῃ καὶ μάθῃ ἐκ τοῦ τόπου, ὅστις δικαίως δύναται νὰ κληθῇ ἡ καρδία τῆς Εὐρώπης, καὶ εἰς οὗ τὰ διασημὰ νῦν ἔτι καὶ νῦν ἀγθόνως ἀρύεται.

» Θέλετε δὲ νὰ ἐμβλέψετε καὶ βαθύτερον εἰς τὴν ψυχὴν τῆς; Ἰδέτε πῶς βαρεῖα γῆνη θεία κότης κατ' ὀλίγον ἐσταπλοῖ τὰ νῆμα τῆς ἐπὶ τῶν λαμπρῶν νεανικῶν τῆς ὀνείρων πῶς τῆς ἐσπέρας τὸ σκότος ταχέως καταλαμβάνει τὴν ὁδοιπόρον ἐν τῇ στενωπῇ τῆς, καὶ πῶς ἡ ὁδοιπόρος περιγυροῦσα — ἀλλὰ ματαίως, — ἀγωνίζεται νὰ διαγύρῃ αὐτό. Ὁ ἀνὴρ ἐγένετο ζοφερός, ὡς ὅταν πίπτῃ παρὰ τὴν χεῖρα τῶν σκότος αὐξάνει καὶ ἐγένετο νύξ· ἐν βαθείᾳ, ἐν ἀπεράντῳ χειμερῷ, ἢ νυκτὶ ἀκούει θρηνοῦσας φωνὰς τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως, τῶν θηρίων καὶ τῶν φυτῶν, τῆς θρηνοῦσας φύσεως, τῆς ἀπελπισμένης ἀνθρωπότητος, καὶ βλέπει τὴν ζωὴν μεθ' ὅλων τῶν καλλόνων τῆς, μετὰ τοῦ ἔρωτος, μετὰ τῶν παλινουδῶν καρδιῶν, ζῶσαν ἐνταφιαζομένην εἰς ὑγρὸν σάβαρον παγετοῦ! Ὁ οὐρανὸς εἶναι ζοφερός καὶ πενός, — δὲν ὑπάρχει ὀφθαλμός, δὲν ὑπάρχει καρδία. Τὰ πάντα ἀπέθανον, — ἢ ὀρθότερον — τὰ πάντα ἀποθνήσκουσι, πλὴν — τοῦ πόνου.

» Ἰσως ἐπροέξατε ποτὲ εἰς τὴν πολλὴν ἐννοίαν περιεκτικὴν εἰκόνα, ἀφ' ἧς ἀρχοῦνται πᾶσαι αἱ βαθύτεραι μυθολογίαι. Ἐν ἀρχῇ φαίνεται λαμπρὴ καὶ θερμὴ καὶ θεῖον τι στοιχεῖον, βυβλόμενον εἰς σκότος καὶ εἰς ὀμίχλην (ἡ πρωτογενὴς ὕλη). Ἐκ ταύτης δὲ τῆς συμμίκσεως τοῦ φωτός καὶ τοῦ σκότους, τοῦ πυρός καὶ τῶν δακρύων, παράγεται — Θεός. Νομίζω ὅτι τοιοῦτό τι συμβαίνει καὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, τῷ γεννηθέντι πρὸς μυχὸν τῆς μητρὸς. Καὶ τοιοῦτό τι συνέβη καὶ τῇ γραφοῦσῃ τὰς λέξεις ταύτας.

» Ἄρ δ' ἐβλέπετε αὐτὴν μετὰ τινα ἔτη, θὰ εἰρρίσκετε ὅτι μεγάλη ἐπὶ μετὰ τὴν μεταβολὴν εἰς αὐτὴν. Θὰ ἐβλέπετε ὅτι οἱ πρὸ πολλοῦ ἐνδράχρεις ὀφθαλμοὶ αὐτῆς ἔλαμπον ἐξ ἀνεκγράστου χαρᾶς· διότι ἀνέστη ὡς ἐκ τοῦ τάφου εἰς νέαν ζωὴν. Ἀλλὰ τί ἐπέφερε τὴν μεταβολὴν ταύτην; ἐξεπληρώθησαν

τὰ λαμπρὰ ὄνειρα τῆς νεότητός της; Ἀνεδέχθη αὐτὴ ἡρώς τῶν πολέμων; Ἐδρεψε τὰ ὕδατα τῆς καλλονῆς, τοῦ ἔρωτος καὶ τῆς δόξης; Οὐχί, οὐδὲν τούτων πάντων. Ἐσθέθησαν ἐξ ἐρατίας τὰ ὄνειρα τῆς νεότητος, καὶ ἐσθέθη καὶ αὐτὴ ἡ νεότης. Καὶ ὅμως τώρα μάλιστα ἐγένετο αὐτὴ νέα, διότι ἐν τῷ βάθει τῆς ψυχῆς τῆς ἀνέτειλεν ἡ ἐλευθερία. Ἐπὶ τοῦ σκοτεινοῦ χάους ἠκούσθησαν αἱ λέξεις: Γενηθήτω φῶς! Καὶ τὸ φῶς διέλυσε τὴν νύκτα, καὶ ἔλαμψε καὶ εἰς αὐτῆς τὴν καρδίαν. Αὕτη δὲ ἐπὶ τοῦ φωτός τὸ βλέμμα στηρίζουσα, ἀπεκρίθη μετὰ δακρύων χαρᾶς· «Θάνατε, ποῦ ἡ ἀκαρθία σου, τάγε ποῦ ἡ ρίκη σου;»

» Πολλοὶ τάφοι ἔκτοτε ἠνεώχθησαν, καὶ πολλοὶ ἀνθρωπάκησαν ἐξ ἐκείνων οὓς πάντας ἡγάπα περιπαθῶς· πολλοὶ πόνοι ἐπεβρίβησαν κατ' αὐτῆς τὰ βέλη των, καὶ εἰσέτι τὰ ἐπιβρίπτουσιν· ἀλλ' ἡ καρδία τῆς πάλαι ἔτι ζωηρῶς, ἡ σκοτεινὴ νύξ διεσκέδασθη. Ναι διεσκέδασθη αὕτη, ἀλλὰ δὲν ἐμαρτύρηται καὶ ὁ καρπὸς αὐτῆς· διότι ὡς τινα ἀνθὴ τὴν νύκτα μόνον ἀνοίγεται, οὕτω κατὰ μόρας τὰς νυκτερινὰς ἡμέρας μεγάλης τιμῆς ζωῆς ἀνοίγεται ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ εἰς τὸ φῶς τῶν αἰώνων ἀστέρων.

» Ἰσως ἐπιθυμῆτε νὰ μάθῃτε τι καὶ περὶ τοῦ συγγραφεύ μου σταδίου. Τοῦτο ἤρχισεν ὅταν, ὀκταετῆς, κατὰ πρῶτον προσεφώνησα τὴν σελήνην διὰ γαλλικῶν στίχων, οὕτως ἀρχομένων·

O corps céleste de la nature !

» Καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς νεότητός μου ἐξηκολούθησα μετὰ τῆς αὐτῆς ὑψηλότητος γράφουσα πράγματα ὡς τὴν ἀνάγκωσιν δὲν ἤθελον νὰ ἐπιβάλω οὔτε εἰς τοὺς ἐχθρούς μου (καὶ εἶχον ἐχθρούς). Ἐγγραφοὶ ὠθυμένῃ ὑπὸ νεανικῶν ἀνθρώπων αἰσθημάτων, ἔγγραφοι ὡς τὰ ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ὠθυμένα μικρὰ κύματα γράφουσιν ἐπὶ τῆς παραλίας ἁμμου ἀσημάτων γραμμὰς. Μεταγενετέρας ἔλαβον τὸν κάλαμον ἐξ ἁλλῆς κινουμένης αἰτίας, καὶ ἔγραψα τὰς μυθιστορίας ἀς ἀνεγνώσατε.

» Ἦδη δὲ, ὅταν ἴσταμαι εἰς τὸ μεθόριον τοῦ φθοιόπουρου τοῦ βίου μου, βλέπω ἔτι τὰ αὐτὰ περὶ ἐμὲ ἀντικείμενα, ἅτινα μὲ περιεστοιχίζον κατὰ τὰς ὥρας τοῦ ἔαρος, καὶ πρὸς μεγίστην μου εὐτυχίαν κέκτημαι ἔτι περὶ ἐμὴν μετὰ πολλῶν καὶ ἁλλῶν ἀγαπητῶν, τὴν ἀγαπητὴν μου μητέρα καὶ τὸν φιλοτάτον μοι ἀδελφόν. Αἱ τὴν οἰκίαν μου περιεστοιχίζουσαι πεδιάδες, ἐφ' ὧν ὁ Γουστάβος Ἀδόλφος ἐπεθεώρησε ποτὲ τὸν στρατὸν του, πρὶν μεταβῇ ὡς ἐλευθερωτῆς εἰς Γερμανίαν, μοὶ φαίνεται σήμερον οὐχ ἥτονον ὥραιαι ἀφ' ὧν ἐγείροντο ἐπὶ τῆς παιδικῆς ἡλικίας μου, καὶ μοὶ ἐγείροντο προσφιλέστεραι, διότι γνωρίζω ἤδη ἀκριβέστερον ὅλα τὰ χόρτα καὶ ὅλα τὰ ἄνθη των.

» Ὡς δὲ πρὸς τὸ μέλλον μου, ἔνα μόνον ἔχω πάθος, τοῦ νὰ δινηθῶ νὰ περνώσω τὰ ἔργα ἢ ἐμελέτησα, καὶ ὡς τὰ μέχρι τοῦδε συγγράμματά μου εἰσὶν ἡ ἀρχὴ μόνον. Ἄρ δὲ τοῦτο μοὶ ἐπιτραπῇ, θέλω τότε μόνον νομίσαι ἐμὴν ἥτονον ἀνάγκαν τῆς μεγάλης εὐμελείας ἥτις μέχρι τοῦδε

μοὶ ἐπεδείχθη, καὶ τότε, ἑαυτοῖς μόνον ἀς ἀποδώσωσι τὴν χάριν οἱ καλοὶ καὶ ἀγαθοὶ ὅσοι μ' ἐνεψύχουν διὰ τῆς ἐπιδοκιμασίας των. Αὐτοῖς ἐκφράζω ἐκ καρδίας τὴν εὐγνωμοσύνην μου.

» Δέχθητε, ἐντιμότες Κύριε, τὴν ἔκφρασιν ταύτην τῶν αἰσθημάτων μου πρὸς τε ὑμᾶς καὶ τοὺς συμπατριώτας ὑμῶν, ὡς καὶ τὸν φόρον τῆς ὑπολήψεως καὶ τὰς χάριτας ἀς σὰς προσφέρει ἡ

Λούστα, τὴν 3 Μαΐου 1844.

ΦΡΕΔΕΡΙΚΑ ΒΡΕΜΕΡ.

Α. Π. Ρ.

ΑΥΤΩ ΠΡΟΣΙΔΕΣ

αἰχμαλώτοι ἐν Καυκάσῳ.

(Συνέχεια. Ἰδε φυλλ. 227.)

—ooo—

» Ἡ πριγκίπισσα παρεκάλεσε τὸν ὁμιλοῦντα ῥωσιστὴ νὰ φέρῃ πρὸς αὐτὴν καὶ τὰ λοιπὰ τέκνα τῆς· ἐφάνη δὲ αὐτῷ παραδόξον πῶς γυνὴ τόσων νέων εἶχε πέντε τέκνα. Ἐρῶντος δὲ γενομένης εὐρον καὶ ἔφερον αὐτῇ, πλὴν τῆς πρωτοτόκου θυγατρὸς τῆς Σαλοῦς μὴ εὐρεθείσης, τὰ ἄλλα. Τὴν ὥραν ἐκείνην διψήσασα ἐζήτησε νερόν, εἰς δὲ τῶν ὀρεινῶν ἔδωκεν αὐτῇ νὰ πίνῃ ἐντός μεγάλου καρύου· ἐν δὲ ἐπινενιδόντες τὰ πολύτιμα δακτύλιά της ἤρπασαν αὐτά, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς προσοχῆς ἵνα μὴ ἐννοήσῃ τὸ πρᾶγμα ὁ ἀρπαξὴς τῆς πριγκίπισσας. Ἐν τοσοῦτῳ ὀλίγον ἔχρησεν ἡ ταλαίπωρος διὰ τὴν παρούσαν τῶν τέκνων τῆς, διότι τὰ παρέλαβον ἐκ νέου πλὴν τῆς μικρᾶς Λυδίας· ὁ δὲ ὁμιλῶν ῥωσικὴ ὀρεινὸς εἶπεν ὅτι ἐσκόπων νὰ τὰ παραδώσωσιν εἰς τὸν Σιαμίλ, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἔπρεπε νὰ ἦναι ἡ μήτηρ ἀνήσυχος. Ὅτε δὲ ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς ἀναχωρήσεως ὁ μουρίδης ἠθέλησε νὰ ἱππεύσῃ καὶ ἡ πριγκίπισσα, ἀλλ' αὐτῇ, ἵνα κρατῇ τὴν μικρὰν κόρην τῆς, προσέτιμνε νὰ ὑπάγῃ πεζή. Εἰς μάτην ἀνεζήτησε τὰς συντρόφους τῆς· οὐδεμία ἐφαίνετο. Μόλις δὲ ἐξῆλθον τοῦ χωρίου, καὶ φλόγες ἐξεβράχθησαν καθ' ὅλον τὸ χωρίον· διότι οἱ ὀρεινοὶ ἀναχωροῦντες ἐνέβαλον εἰς αὐτὸ πῦρ.

» Μετὰ τινος δὲ ὥρας, δύο ἱππεῖς ἐκ τῶν περὶ τὴν πριγκίπισσα, οἵτινες εἶχον ὑπάγει ἵνα μάθωσι τὰ περὶ τῆς οἰκογενείας του, ἐστάθησαν εἰς τὴν αὐλήν, ὅπου εὐρον σωρὸν ἐρείπιων καπνίζόντων, τὴν πριγκίπισσαν Τίνιαν καὶ τὴν ἐσχατότητων τροφὸν τοῦ πριγκίπιστος, τὴν μὲν πρῶτην σωθεῖσαν ἐντός σκοτεινοῦ δωματίου, τὴν δὲ ἄλλην καθήμενην ἐπὶ τῶν ἐρείπιων, τὸ ἥθος ἔχουσαν παράφρονος καὶ ψάλλουσαν αὐτοσχέδιως, κατὰ τὸ ἔθος τοῦ τόπου, μυρολόγιον, δι' οὗ περιέγραφε τὰ τρομερὰ συμβάντα τῆς ἡμέρας. Ἐνίστε δὲ διηκόπουσα αὐτὸ ἀνέκραξε·—Ποῦ εἶσαι, Δαυὶδ;—Ὅλοι αἱ ἄλλαι γυναῖκες, τὸν ἀριθμὸν εἶχον καὶ μία, καὶ μικρὸς τις ὑπηρέτης εἶχον ἀρπαγὴν παρὰ τῶν ὀρεινῶν.

Τὸ συμβάν τοῦτο μαρτυρεῖ ὁποῖος ὁ βίος τῶν κατὰ τὰς παρακαυκασίους ἐπαρχίας Ῥώσων· ἀλλ' ὁποῖος καὶ ὁ τῶν Καυκασίων αὐτῶν; Τοῦτο θέλομεν μάθει παρὰ τῶν αἰχμαλώτων τῆς Τσινονδάλης, οἵτινες ἔμεινον ἱκανὸν χρόνον μετὰ τῶν ὀρεινῶν.

Ἀναχωρήσαντες ἐκ Τσινονδάλης διεσύνθησαν πρὸς τὸν πύργον Ποκάσκην, πρὸ τοῦ ὁποίου ἦτο κατεστρατοπεδευμένος ὁ Σιαμίλ. Κατὰ τὴν τρίτημερον ὁδοιπορίαν τραγικώτατα συμβάντα ἐγένοντο. Οἱ ὀρεινοὶ ἐφάνθησαν ἀδυσώπητοι πρὸς τε τὰ πέντε τέκνα τοῦ πριγκίπιστος Δαυὶδ, τὴν πριγκίπισσαν βαρβαράν Ὀρβελιάνη, καὶ τὴν νέαν ταύτης ἀνεψίαν Νίναν Βάρατοφ. Ὅλοι οὗτοι οἱ αἰχμαλῶτοι, χωρισθέντες κατὰ τὰς συντόμους ὥρας τῆς ἀναπαύσεώς των. Ἡ πριγκίπισσα Τσαυτσαντζὲ ἀγνοοῦσα τὴν τύχην τῆς ἀδελφῆς τῆς ἦτο καθ' ὑπερβολὴν ἀνήσυχος. Εἶχε δὲ πληγώσει καὶ τὸν ἕτερον τῶν ποδῶν αὐτῆς, διότι ἀπολέσασα τὸ ἐν τῶν σανδαλίων τῆς, μόλις περιπατεῖ φέρουσα εἰς τὰς ἀγκάλας τὴν μικρὰν Λυδίαν. Ὁ μουρίδης ὅμως παρακολουθῶν αὐτὴν ἐβλεπεν ἀδιαφόρως τὰς ὁδύνas τῆς, καὶ ἐνίστε μάλιστα τὴν ἐμάστιξεν ἵνα τὴν βιάσῃ νὰ βαδίξῃ ταχύτερον. Δύο ποταμοὶ διέκοπτον τὸν δρόμον τῶν ὀρεινῶν, ὁ Κοσισκεύας καὶ ὁ Ἀλεζάνης. Ὅτε διέβαινον τὸν πρῶτον ἡ πριγκίπισσα ὀλισθήσασα παρ' ὀλίγον παρεσύρετο ὑπὸ τοῦ ρεύματος, ἀλλὰ ῥωμαλέος τις Τσετσέγκος ἤρπασεν αὐτήν. Τότε ὁ μουρίδης ἀπεφάσισε νὰ τὴν καθίσῃ ὀπίσθεν τοῦ ἵππου του, καὶ φοβοῦμενος μὴ πέσῃ, ἔδωσε τὸν ἑνα τῶν βραχιόνων τῆς περὶ τὴν ζώνην του· ἐκάθισε δὲ καὶ τὸ παιδίον ἐμπροσθέν του.

Ὅτε δὲ ἐξελθόντες τοῦ χωρίου κατέβησαν νὰ ἀναπαυθῶσιν ὀλίγον, ἡ πριγκίπισσα εἶδε τινος τῶν ὑπηρετιδῶν τῆς, καὶ τινα μάλιστα βασιτάζοντα τὸν υἱὸν τῆς Ἀλεξάνδρου· ἀλλὰ καὶ πορρωτέρω εἶδε καὶ ἄλλο τέκνον τῆς, τὴν μικρὰν Ταμάραν, εἰς τὰς ἀγκάλας Πολωνίδος, ὑπηρετιδῆς τῆς ἐπίσης. Ἡ σύζυγος τοῦ επιστάτου τῆς Τσινονδάλης πλησιάζουσα τὴν πριγκίπισσαν εἶπεν αὐτῇ, ὅτι ἀπαντήσασα ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ Σιαμίλ, τὸν Χατζὴ Μεχμέτ, τὸν παρεκάλεσε νὰ δώσῃ ἵππον πρὸς τὴν κυρίαν τῆς, καὶ ὅτι οὗτος ὑπεσχέθη αὐτόν. Αἱ ἄλλαι ὑπηρετιδὲς περιεποιούντο τὰ λοιπὰ παιδιά.

Ἀλλόκοτος δὲ ἦτο ἡ ὄψις τοῦ πληθους ἐκείνου διαβαίνοντος τόπους ὁρημαμένους. Εἰς τῶν Τσετσέγκων οἱ μὲν ἐφόρον γυναῖκες, οἱ δὲ παιδιά ἐνδύματα, καὶ ἄλλοι εἶχον εἰς τὰς ζώνας των ἀργυρὰ σκευὴ τῆς τραπέζης. Ἡ πριγκίπισσα κατάρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ ἴδῃ τὴν ἀδελφὴν τῆς Βαρβαράν καὶ νὰ πλησιάσῃ αὐτήν. Ἡ Βαρβαρά ἦτο ἐριππος φέρουσα τὸ μαῦρον ἐνδυματῆς, καὶ τὴν κεφαλὴν ἔχουσα γυμνήν· ἐπαθε δὲ ὀλιγώτερον τῆς ἀδελφῆς τῆς. Ὅτε οἱ ἦσαν εἰσεβάλλον εἰς Τσινονδάλην, ἡ νεὰ καὶ ὡραία αὕτη πριγκίπισσα εἶχε καθῆσθαι, ὡς εἶδομεν, παρὰ τὴν θύραν διὰ νὰ φονεῖται πρῶτη. Ἀλλ' ἀντὶ πελέκσεως, ἠσθάνθη αὐτὴν μετὰ τῆς ἀγκάλης ὀρεινοῦ. Αὕτη ὅμως ἀπαθήσασα γενναίως τὸν τομή-

τίαν, τὸν ἐβίασε νὰ τὴν σεβασθῇ. Οὗτος ἔδωκε πρὸς τὴν πριγκίπισσαν ἵππον πλουσιώτατα καὶ κατὰ τὸ ἔθος τοῦ τόπου συνεσκευασμένον· ὥδοιπόροι δὲ περικυκλωμένη ὑπὸ ὀρεινῶν οἴτινες εἶχον γνωρίζει τὸν σύζυγόν της ὅτε ἦτο αἰχμαλώτης τοῦ Σιαμίλ, καὶ ὠμίλουν μετ' ἐπαίνων περὶ αὐτοῦ. Διαβαίνουσα τὸν Ἀλαζάναν εἶδε μακρὰν τὴν τροφὸν τοῦ τέκνου της, καὶ ἤλπιζεν ὅτι εἶχε καὶ τοῦτο μεθ' αὐτῆς. Μόνη ἡ Γαλλίς δὲν ἐφαίνετο.

Ἐν τοσοῦτῳ ἐπλησίαζον εἰς τὸ ὄρος Κόντακι, ὅπου παρέμεναν ἀπόσπασμα ῥώσων στρατιωτῶν ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Κιτρόφ. Αἱ δύο ἀδελφαὶ ἐβάδιζον φρουρούμεναι οὐ πολλὴ μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων. Αἰφνὴς τρομερὸς κοῦσθη· σφαίραι καὶ ὀβελίσκοι καταπίπτουσιν ὡς βροχή, καὶ εὐθὺς οἱ ὄρεινοὶ τραπέντες ὤρμησαν πρὸς τὸ δάσος. Ὁ μουριδὴς ὁ φέρων τὴν πριγκίπισσαν ἄνταν φεύγει ὡς ἄνεμος, αὐτὴ δὲ μὴ ἔχουσα δύναμιν νὰ κρατῇ μετ' ὁμῶν τὴν μίαν χεῖρα τὸ τέκνον της, δοκιμάζει ν' ἀποσύρῃ τὸν βραχιονά της ἀπὸ τῆς ζώνης τοῦ ὄρεινου, ἀλλ' εἰς μάτην· τὸ ταλαίπωρον παιδίον κατακυλίσταται ἐπὶ τέλους, καὶ ἡ ταλαίπωρος μήτηρ ὀδύρεται. Ἀκαμπτος ὅμως ὁ μουριδὴς τρέχει ὡς ἀστραπή· οἱ μύδροι καταδιώκουσι τοὺς ὄρεινοὺς, σωθέντας μὲν ἐπὶ τέλους χάρις εἰς τοὺς ἵππους των, ἀλλ' ἀφ' οὗ πρῶτον ἐδεκατίσθησαν (*).

Ἀπὸ τοῦ ὄρους Κόντακι μέχρι τοῦ ἐν Ποκάσκη στρατοπέδου, αἱ δύο πριγκίπισσαι χωρισθεῖσαι ἀπ' ἀλλήλων ἕνεκα τῆς συμπλοκῆς, ἔπαθον πολὺ πλεόν, καὶ μόνον μετὰ τρομερὰς ἀγωνίας δύο ἡμερῶν συνηντήθησαν ἐκ νέου.

Οἱ γράψαντες τὴν ἱστορίαν ταύτην διαλαμβάνουσιν ἐν ταύτῃ περὶ τῶν δύο πρωτίστων αἰχμαλώτων καὶ περὶ ἄλλων τινῶν δευτερευόντων, οἷον τῆς νέας πριγκίπισσας Βάρατοφ, καὶ τῆς γαλλίδος διδασκάλου τὴν ὁποίαν ἤρπασαν πολλοὶ συγχρόνως· ἀλλ' ἡμεῖς θέλομεν ἐμυλῆσαι κατὰ προτίμησιν περὶ μόνως τῆς πριγκίπισσας Ἄννης, διότι ἡ μὲν Βαρβάρα ἔπαθεν ὀλιγώτερα, τὴν δὲ Βάρατοφ μετεχειρίσθη εὐγενῶς ὁ αἰχμαλωτιστὴς αὐτῆς. Μόνη ἡ Γαλλίς ἔπαθε τὰ πάνδεινα· ἀπογυμνωθεῖσα ὅλων τῶν ἐνδymάτων της πλὴν τοῦ χιτῶνος, τοῦ περιστεθίου καὶ τῶν ὑποδημάτων, ἀνενίχθη μετὰ τῶν ὑποζυγίων τὰ ὁποῖα ἔσυρον οἱ ὀδηγοὶ της καὶ ὁσάκις ἐβράδυε τὸ βῆμα ἐμαστίζετο. Ἀλλὰ τί ἦσαν πάντα ταῦτα πρὸς τὰς ὀδύνας τῆς μητρὸς ἅμα δὲ καὶ συζύγου, τῆς πριγκίπισσας Ἄννης; Ἀγνοοῦσα τὴν τύχην τῶν τεσσάρων τέκνων αὐτῆς, ἰδοῦσα συντριβείσαν τὴν μικρὰν της Δυδίαν, ἐφρευγεν ἐφιππος μετὰ τοῦ μουριδίου καὶ τῶν συντρόφων του διὰ τοῦ δάσους, καὶ φεύγουσα κατεκυλίσθη. Καθήσασα τότε ἐπὶ ἄλλου ἵππου διέτρεξε βιαίως καὶ ἀτάκτως μερὴ ἀπότομα καὶ δύσβατα μέχρι τῆς νυκτός. Ἐπὶ τέλους δὲ κατέλυσε εἰς κορυφὰς ὀρέων.

(*) Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ 1854 ἔτους οἱ ὄρεινοὶ ἀπέλωσαν περὶ τοὺς 1200. Μόνη αἱ ἀρχαὶ τῆς Τσελένης ἔβρον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης 480 πτόματα ἐχθρῶν.

α Οἱ ὄρεινοὶ, λέγει ὁ ῥώσος ἱστορικός, ἤτολμασαν σκέπασμα ἵππου πλησίον δένδρου διὰ τὴν πριγκίπισσαν, καὶ ἐξηπλώθησαν πλησίον αὐτῆς μεταξὺ ἵππων· τινὲς δὲ καὶ ἔτρωγον ἄρτον καὶ κρέας, ἐξ οὗ προσέφεραν καὶ εἰς τὴν αἰχμαλώτην. Ὅτε δὲ ἡ πριγκίπισσα ἐζήτησε νὰ πῇ, ἔδωκαν αὐτῇ ἀγγεῖον, οὗτινος τὸ στόμιον ἐφράσσετο μετὰ χαρτίον κενοῦ φουσιγγίου. Μετ' ὀλίγον οἱ ὄρεινοὶ ἀπεκοιμήθησαν ὄντες καὶ αὐτοὶ καταπεπονημένοι· ἡ δὲ πριγκίπισσα παραδοθεῖσα ἡσύχως εἰς τοὺς λογισμούς της, ἀνέπλεε τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς της. Ἐὰν ἐφρονέτο ὁ σύζυγός της, αὐτὴ δὲ ἔμεινε μόνη, ἀγνοοῦσα μάλιστα τὴν τύχην τῶν τέκνων της, τί θ' ἀπεγίνετο μετὰ τῶν βαρβάρων καὶ ἐχθρῶν τῆς πατρίδος της; Ἡ ἰδέα αὐτῇ τὴν ἀπῆλπιζε· καὶ ὅμως ἡ θεὸς πρόνοια ἦλθεν εἰς βοήθειάν της. Μεταξὺ τῆς βαθύτατης σιωπῆς ἤκουσε νανοῦρισμα, αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον αἱ τροφαὶ τῆς πατρίδος της ψάλλουσιν ὅταν ἀποκοιμίζωσι τὰ βρέφη· ἦτο δὲ ἡ φωνὴ τῆς τροφῆς τῆς ἀδελφῆς της. Εὐλογητὸς ὁ Θεός! εἶπεν ἀναγνωρίσασα αὐτὴν αὐτὴ τοῦλάχιστον δὲν ἀπέθανε.

Μετὰ μικρὸν δὲ καὶ ἄλλη φωνὴ ἤκούσθη ὀπισθεν τῶν δένδρων λέγουσα· α Δὲν εὐρίσκειται ἐδῶ κανεὶς χριστιανὸς νὰ με ἀποκριθῇ; Ὡς ὑπάγω νὰ τὸν ἰδῶ· εἴμαι ἡ ταλαίπωρος ἐγκαταλελειμένη. Ὡς φωνὴ αὕτη ἦτο τῆς Νίνας, πιστῆς ὑπηρετίδος ἧτις εἶχεν ἐκδυθῇ μετὰ πολλῆς ἐπιμονῆς τὰ ἐνδύματά της ἵνα δώσῃ αὐτὰ πρὸς τὴν κυρίαν της· ἡ πριγκίπισσα ἀπεκρίθη, καὶ εὐθὺς ἦλθεν ἡ Νίνα καὶ ἐκάθησε πλησίον της ἐνῶ οἱ Τσετσέγκοι ἐκοιμῶντο ὑπὸν βαθύτατον. Ἡ νύξ ἦτο ψυχρὰ καὶ τὸ πῦρ εἶχε σβῆσθαι· ἡ δὲ πριγκίπισσα εἶχε θραγῆ τὴν ἡμέραν καὶ ἔφερεν ἔνδυμα ἐλαφρότατον. Ἡ Νίνα περιεπύχθη αὐτὴν ἵνα τὴν θερμάνῃ ἐπὶ πολλὰς ὥρας· εἰς μάτην ὅμως, διότι ἡ πριγκίπισσα εἶχε ῥίγας πυρετοῦ. Ἐνῶ δὲ ἠγωνίζετο νὰ τὴν θερμάνῃ, διηγήθη πρὸς αὐτὴν ὅτι οἱ ὄρεινοὶ λαφυραγωγόντες τὴν κατωκίαν τοῦ πρίγκιπος ἔσυρον τὴν Νίναν ἀπὸ δωματίου εἰς δωματίον κρατοῦντες ἐγχειρίδιον ἐπὶ τοῦ στήθους της, ἵνα δείξῃ πρὸς αὐτοὺς ποῦ ἦσαν κεκρυμμένοι θησαυροί· διὰ τοῦτο καὶ ἀπήγαγον αὐτὴν τελευταίαν.

Τὴν ἐπιοῦσαν ἐπαναλαβόντες τὴν ὁδοιπορίαν ἀπὸ πρῶτας, ἦλθον εἰς μέρος ἀνωφερὲς τοσοῦτῳ ἀπότομον, ὥστε ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀναβῶσιν ἐφιπποι. Ἐπέψουν λοιπὸν ὅλοι, καὶ μόλις ἀναρτῶμενοι ἀπὸ τῶν θάμνων, οἵτινες ἐβλάστανον ἀραιοὶ ἐπὶ τῶν βράχων, κατάρθωσαν νὰ ἀναβῶσιν. Ἡ πριγκίπισσα, κρατουμένη ὑπὸ δύο ὑπηρετῶν, ἐστάθη πρὸ τῆς ἀναβάσεως· ἀλλ' ὄρεινός τις γυμνώσας τὸ ἐγχειρίδιόν του ἠπειλῆσεν αὐτὴν· ἰδὼν ὅμως ὅτι ἐξελίπον αἱ δυνάμεις αὐτῆς, τὴν ἔθεσεν ἐπὶ τῶν ὤμων του· καὶ ὅτε ἀνέβησαν ἀνεπαύθησαν ὀλίγον. Τὴν ὥραν ἐκείνην ἵππος τις βόσκων ἀνευ ἀναβάτου ἐπλησίασεν εἰς τὴν πριγκίπισσαν· ἀπὸ τοῦ ἐφιππίου του ἐκρέματο σάκκος, καὶ ἐκ τοῦ σάκκου ἐξήρχετο ποδάριον φέρον ὑπόδυμα· ἡ πριγκίπισσα ἀνέφριξε φοβηθεῖσα μὴ ἐν τῷ σάκκῳ εὕρισκετο ὁ νεκρὸς τινὸς τέ-

κνου της. Παρακαλέσας πολλάκις ὄρεινόν τινα ἵνα ἀνοίξῃ τὸν σάκκον τὸν κατέπεισε τέλος πάντων, καὶ εἶδε τὴν μικρὰν της Ταμάραν, ἧτις ζῶσα καὶ ὑγιὴς ἔπεσεν εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς ταλαίπωρου μητρὸς της. Τὴν εἶχον δέσει εἰς τὸ ἄλογον ἵνα μὴ πέσῃ, καὶ ἔθεσαν αὐτὴν ἐντὸς τοῦ σάκκου ὅπως ἀποφύγῃ τὰς παρὰ τῶν δένδρων πληγὰς. Καὶ ὁ μὴ δὲν ἀφῆκαν τὸ παιδίον εἰς τὴν μητέρα, εἰ καὶ αὕτη μὲν παρεκάλει μετὰ δακρύων, ἡ δὲ μικρὰ Ταμάρτα ἔκλαιεν. Ὁρεινὸς τις ἔλαβεν αὐτήν, καὶ ἡ μήτηρ ἔμεινε πάλιν μόνη. Τέλος πάντων μετὰ νέα παθήματα ἐφθασαν εἰς τὸν πύργον, παρὰ τὸν ὁποῖον ἐστρατοπέδευεν ὁ Σιαμίλ· ἐθαύμασε δὲ ἰδοῦσα ὅτι ἀφῆκαν αὐτὴν πάντῃ μόνην, φοβούμενοι ἴσως μὴ τιμωρήσῃ αὐτοὺς ὁ ἀρχηγὸς διὰ τὴν πρὸς τὴν αἰχμαλώτην κτηνώδη διαγωγὴν των. Ὁρεινοὶ τινας παρατηρήσαντες τότε αὐτὴν μόνον ἐνδύμα ἔχουσαν ῥάκος χιτῶνος, καταβεβορβορωμένην τὴν κόμην, καὶ καθημαγμένους τοὺς πόδας, περιστοιχίσαν αὐτὴν ἀγριοπρόσωποι (*). Ἡ πριγκίπισσα ἐλειποῦμαι σχεδὸν ὅτε εἶδεν ἄνθρωπον μετὰ στολὴν ῥώσου ἀξιωματικοῦ ἐρχόμενον πρὸς αὐτήν· ἦτο δὲ οὗτος συγγενὴς τοῦ συζύγου της, ὁ πρίγκιψ Ἰδάν Τσαυτσουατζέ, ὅστις ὑπερασπίζων μέρος κακῶς ὤχρωμένον μετὰ τριάκοντα ἀτάκτων στρατιωτῶν, εἰρχεν αἰχμαλωτισθῇ ὑπὸ τοῦ Σιαμίλ. Ἐφρε δὲ τὴν πριγκίπισσαν εἰς τὴν πρόγειον ὀροφὴν τοῦ πύργου, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἦτο καὶ ἡ σκηνὴ τοῦ ἀρχηγοῦ.

Θλιβερόν ἦτο τὸ θέαμα τὸ ὁποῖον παρουσιάσθη εἰς τοὺς ὀφθαλμούς της ἐν τῷ ὕψει καὶ σκοτεινῷ ἐκείνῳ δωματίῳ· διότι εὖρος μὲν ἐκεῖ τὴν ἀδελφὴν καὶ τὰς πλείστας τῶν ὑπηρετῶν της, ἀλλ' ἀπόγνωσις μεγίστη ἐκυρίευεν ὅλας αὐτὰς καθήμενας ἡ ἐξηπλωμένες ἀναμῖξ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Καὶ ὅτε εἶδον τὴν ταλαίπωρον σύζυγον τοῦ πρίγκιπος Δαυὶδ, ὅλοι συνεκινήθησαν· φωνὴ τις ἠκούσθη ἄδουσα μελαγχολικῶς τὰ αὐτοσχέδια ταῦτα λόγια· α Πόσον μεγάλη εἶναι ἡ συμφορὰ μας! τὸ ἄνθος καὶ τὸ φῶς τῆς Κακετίας ἔπεσαν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ἀποτροπαίων Λέσγων! Ἀς λησμονήσωμεν τὰ προσωπικά μας δυστυχήματα, καὶ ἀς παρακαλέσωμεν τὸν Θεὸν διὰ τὴν πριγκίπισσαν καὶ τὰ τέκνα της. Ἐὰν χαθῶσιν αὐτοὶ, χάνεται ἡ ἐλπίς καὶ τὸ καύχημα τῆς Κακετίας! »

Ἀλλὰ καὶ ἄλλο τι συνέβη μετὰ τὴν ἀφίξιν τῆς πριγκίπισσας. Νέα τις ἐκ Γεωργίας κρατοῦσα βρέφος εἰς τὰς ἀγκάλας, τὴν ἐπλησίασε καὶ εἶπε μετὰ παρρησίαν ἀλλ' εὐσεβάστως ὅπως συνειθίζουσιν οἱ χωρικοὶ τοῦ τόπου ἐκεῖνου· α Οἱ ὄρεινοὶ, πριγκίπισσα, ἐφόνευσαν τὴν μητέρα καὶ τὴν ἀδελφὴν μου. ἰδοὺ παιδίον θηλάζον τὸ ὁποῖον ἔμεινε χωρὶς τροφὴν καὶ κοντεῖται ν' ἀποθάνῃ. Λάβε ἔλεος, πριγκίπισσα, καὶ βύζασέ το. » Ἡ πριγκίπισσα ἔσπευσε νὰ εἰσακούσῃ τὴν αἰτήσιν. Μετὰ ταῦτα ἐδόθη τροφὴ

(*) Οἱ Λέσγοι εἶναι διάσποροι καὶ κτηνώδεις εὐγενέστερο, δι' αὐτῶν φαίνονται οἱ Τσετσέγκοι, διὰ τοῦτο καὶ προτιμῶνται ἀπὸ τοῦ Σιαμίλ.

εἰς τὰς αἰχμαλώτους τὴν δὲ νύκτα ἐκοιμήθησαν ἡσύχως.

Τὴν αὐγὴν, ἦχος σαλπίγγων πολεμικῶν ὁμοιάζων τὸν ῥωσικὸν ἐξύπνισεν αὐτάς· ἦτο δὲ τὸ ἐγεροτῆριον, Μόλις δὲ ἔπαυσεν ὁ ἦχος, καὶ ὁ πρίγκιψ Ἰδάν ἐλθὼν ἔδωκεν εἰς τὰς αἰχμαλώτους ἀγαθὴν εἰδήσιν· εἶπεν ὅτι παρακαλέσας τὸν Σιαμίλ ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ τὰς ὀδηγήσῃ μετὰ τοῦ ὑπηρετοῦ του καὶ τοῦ ὑπαξιωματικοῦ Παταπόφ, αἰχμαλώτου καὶ αὐτοῦ, εἰς Δαργιδέδενον ὅπου κατοικεῖ καὶ ὁ Σιαμίλ, ἵνα μείνωσιν ἐκεῖ. Ὀλίγον δὲ μετὰ τὴν ἀγγελίαν ταύτην ἦλθε καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀρχηγοῦ, ὁ Χατζὴ Μεχμέτ, συνοδευόμενος ὑπὸ πολλῶν ραϊπιδῶν. Καὶ αὐτὸς μὲν δὲν ὠμίλησεν, οἱ ραϊπιδες ὅμως ἠρώτησαν περὶ τῆς υγιείας τῆς πριγκίπισσας καὶ τὴν συνεβούλευσαν νὰ μὴ λυπηταί· ἠθέλησαν μάλιστα καὶ νὰ δικαιολογήσωσι τὰς ἐκδρομὰς των εἰς τὴν Κακετίαν, βεβαιούντες ὅτι μέγας ἀριθμὸς ἐκ τῶν ἡγεμόνων αὐτῆς ἐζήτησαν νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὸν Σιαμίλ· ἀλλ' ἡ πριγκίπισσα ἀπεκρίθη ὅτι ἐδίσταζε νὰ τὸ πιστεύσῃ. Τότε ἐπέδειξαν αὐτῇ ἐγγραφὰ γεγραμμένα γεωργιστί, λέγοντες· ὅτι ἦσαν ἐκεῖνα περὶ ὧν ἔλεγον· ἡ δὲ πριγκίπισσα ἀναγνοῦσα αὐτὰ εἶδεν ὅτι ἦσαν φύλλα καταστίχων τὰ ὁποῖα θὰ ἤρπασαν μετ' ἄλλων λαφύρων, καὶ τὸ εἶπε πρὸς αὐτοὺς ὑπομειδίσασα.—Καὶ πῶς τὸ ἤξεύρετε; ἠρώτησαν οἱ ὄρεινοὶ μετ' ἀφελείας, νομίζοντες βεβαίως ὅτι δὲν ἐγνώριζε τὴν γλῶσσαν τῆς Γεωργίας.—Τὸ ἤξεύρω διότι τὸ βλέπω, ἀπεκρίθη ἐκείνη.

Οἱ δὲ ραϊπιδες ἀποχωρήσαντες δυσηρεστημένοι ἀνέφεραν τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν Σιαμίλ, καὶ αὐτὸς τοὺς προσέταξε ν' ἀπέχωσι τοῦ λοιποῦ πάσης σχέσεως πρὸς τὴν πριγκίπισσαν. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐμήνυσεν εἰς τὰς αἰχμαλώτους ὅτι εἶχον τὴν ἄδειαν νὰ γράψωσι πρὸς τοὺς ἐν Τίφλιδι συγγενεῖς των, καὶ διὰ τοῦτο ἐδόθησαν αὐταῖς ἀντὶ μελανογραφίου κλωσταὶ βεβρεγμέναι μετὰ μέλαν, γραφῆς ἐκ ξύλου καὶ χάρτης. Τότε ἡ ἀδελφὴ τῆς πριγκίπισσας ἔγραψε τὴν ἐφεξῆς ἐπιστολὴν πρὸς τὸν στρατηγὸν Ρεζά, πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν διοικητὴν τῶν Καυκασίων ἐπαρχιῶν, αὐτὸν ἐκεῖνον ὅστις ἔπεσε τὸ 1855 ἐν Κριμαίᾳ· ὑπέγραψε δὲ αὐτὴν ἡ πριγκίπισσα καὶ ἐστειλὲ διὰ ταχυδρόμου. α Στρατηγέ! εἴμεθα αἰχμαλῶται καὶ ζῶμεν μετὰ στερήσεων· σπεύσατε εἰς βοήθειάν μας, καὶ ἀναγγεῖλατε τὰ καθ' ἡμᾶς εἰς τὰς οἰκογενεῖάς μας. Βοησκόμεθα ἐν Δαργιδέδενῳ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Σιαμίλ. »

Μετὰ μικρὸν ἔλθον τις παρὰ τοῦ Σιαμίλ προσεκάλεσεν αὐτάς εἰς τὴν οἰκίαν του· αὐταὶ ὅμως ἀπεποιθήσαν εἰποῦσαι ὅτι τοιαύτη ἦτο ἡ γυμνωσίς των ὥστε δὲν συγκατετίθεντο νὰ παρουσιασθῶσιν οὔτε εἰς τὸν Σιαμίλ, οὔτε εἰς οὐδὲν ἄλλον τῶν ὑπασιστώων του· ἡ δὲ σταθερότης αὕτη ἐπέτυχεν διότι ὁ Σιαμίλ ἐπέτρεψε νὰ σταίλωσι τινα ἐκ τῶν περὶ αὐτάς εἰς τὴν σκηνὴν του, ἵνα ἐκλέξῃ ἐκ τῶν λαφυραγωγηθέντων ἐνδymάτων ὅτι ἦτο χρήσιμον εἰς αὐτάς. Τότε Πολωνίς τις θεραπευνίς, συνοδευθεῖσα καὶ ὑπὸ δύο στρατιωτῶν, με-

τέβη εἰς τὴν σκηνήν, καὶ ἔλαβε τὸ ὀγκωδέστερον τῶν δερμάτων, ἐν ᾧ εὗρον ἐπενδύτην μεταξὺ τῶν, καὶ ἡ μὴλωτήν, πολλὰ ῥινόμακτρα, κάλτας καὶ ἀνόμοια σανδάλια, ἅτινα ὅλα διένειμαν μεταξύ των. Ἡ πριγκίπισσα Ἄννα ἐνεδύθη τὸν ἐπενδύτην καὶ τὴν μανθῦαν, καὶ ἔδωσε τὴν κεφαλὴν με βαμβακερὸν ῥινόμακτρον, οὐτινος τὰ ζωπρὰ χρώματα ἀνέδειξαν ἔτι μᾶλλον τὴν ὀγκρότητα τῆς οὐσίας της. Τὴν ἡμέραν δὲ αὐτὴν τῆς διανομῆς, ἤτοι τὴν 8 Ἰουλίου 1854, προσετέθησαν ἡ ἀναχωρήσασιν εἰς Δαργίβεδενον. Τρεῖς ἐβδομάδας ὁδοιπόρησαν, μέχρι τῆς 30 τοῦ αὐτοῦ μηνός, καθ' ἃς πολλὰ ἐπαθον καὶ ἐδοκίμασαν διήλθον δι' ἀποτομωμάτων χαρὰδρῶν, καὶ ἐρήμων φοβερῶν καὶ ἀγρίων, καὶ διαφόρων καυκάσιων φυλῶν. Ὁ πρίγκηψ Ἰβάν Τσαν-τσαντζέ, παρακολούθων τὰς ταλαιπώρους ἐκείνας, ἔδωκε πλείστα ὅσα δείγματα γενναιότητος κατὰ τὴν πολυκίνδυνον ὁδοιπορίαν, ποτὲ μὲν ἀγρυπνῶν ἐν ὥρᾳ ἀναπαύσεως χάριν τῆς υγιείας τῶν παιδίων καὶ ἀποκορύων τὴν δυσμένειαν τῶν ὀρεινῶν, ποτὲ δὲ φροντίζων νὰ διανέμονται μετὰ πολλῆς εὐθύτητος εἰς τὰς αἰχμαλώτους τὰ ὀλίγα τρόφιμα ὅσα ἐδίδοντο, χωρὶς νὰ προσβληθῇ ἡ περ-φιλαντία τὴν ὁποῖαν γεννῶσι καὶ εἰς τὰς ὠραιότερας ψυχὰς αἱ μεγάλαι συμφοραί. Ἀλλὰ παραβλέποντες τὰς περὶ τούτων λεπτομερείας, ἃς ἐλθωμεν εἰς τὸ πλησιέστερον τῆς κατοικίας τῆς Σιαμίλ ἀοὺλ ἢ χωρίον, ὅπου ἔφθασαν αἱ αἰχμαλῶται μετὰ μακρὰν καὶ ὀδυνηρὰν ὁδοιπορίαν. Ἰδοὺ τί λέγει ὁ ῥώσος ἱστορικός:

« Τὸ ἀοὺλ ἦτο ἀρκετὰ μέγαλον, καὶ ἔκειτο ἐπὶ μεγίστου βράχου, οὐτινος αἱ πλευραὶ ἦσαν λελατομη- μέναι κλιμακῶδως. Μετὰ πολλὰς δὲ τροπὰς καὶ περὶτροπὰς, ἔφεραν τὰς αἰχμαλώτους εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ μουλ.λᾶ, καὶ ἀναβιβάσαντες αὐτὰς εἰς τὴν ἀνωτέραν ὀροφὴν ἐκλείσαν τὴν θύραν τῆς οἰκίας. Εἶπε δὲ ὁ μουλ.λᾶς πρὸς αὐτὰς ὅτι σκοπὸν εἶχε νὰ μεταβῇ εἰς Δαργίβεδενον ἵνα ἐπισκεφθῇ τὸν Σιαμίλ, ὅτι ὅμως δὲν ἠθέλην ἀργοπορήσει νὰ ἐπανεέλθῃ. Κατὰ τὴν ἀπουσίαν του αἱ αἰχμαλῶται δὲν παρηγορήθησαν ὅτι ἀνελάμβανον μάλιστα καὶ τὰς δυνάμεις των ἐάν εἶχον ἱκανὴν τροφήν· ἀναγκάζοντο δὲ ν' ἀνταλλάσσωσι σειρήνια τινὰ στρατιωτικὰ με γάλα καὶ ἄρτον. Πρέπει ὅμως νὰ εἰπω πρὸς τιμὴν τῶν κατοίκων, ὅτι ἔρριπτον ἐνίοτε ἀπὸ τῆς ὁδοῦ πρὸς αὐτὰς ὀπώρας, καὶ ἰδίως δαμάσκηνα καὶ βερόκοκα. Καὶ ποτε ἀπέκτεσαν ὡς ἐκ θαύματος τεμάχιον σαπῶντος ἀντάλλαγμα περιδεραίου ἐκ μαργαριτῶν, καὶ τὸ ἀπόκτημα τοῦτο ἐθεώρησαν ὡς ἀληθὴ εὐεργεσίαν τῆς θείας προνοίας.

« Τὸ πλείστον μέρος τῆς ἡμέρας ἐκάθηντο εἰς τὸ δῶμα καὶ ἐβλεπον, ὅτι ἐγίνετο εἰς τὸ ἀοὺλ ἦσαν δὲ περιέργως τὰ γινόμενα. Πλησίον τῆς οἰκίας των ὑπῆρχε λάκκος τοῦ ὁποῖου τὸν σκοπὸν δὲν ἐνόουν· ἀλλὰ μίαν τῶν ἡμερῶν εἶδον ἀπαγομένην ὠραιότατην γυναῖκα καὶ ῥιφθεῖσαν εἰς τὸν λάκκον· μετ' αὐτὴν δὲ κατεβίβασαν καὶ κοιτίδα με παιδίον. Ἐπειδὴ δὲ ἦσαν περιέργοι νὰ μάθωσι τί ἐσήμαινε

τοῦτο, ἐπληροφόρησαν ὅτι ἡ γυνὴ ἐκείνη εἶχε φρονέσει τὸν δολοφόνον τοῦ ἀνδρός της, ὅτι διὰ τοῦτο κατεδικάσθη εἰς τριμνηνὸν φυλάκιον ἐντὸς τοῦ λάκκου, καὶ ὅτι μετὰ τὸ τέλος τῆς ποινῆς θὰ ἐβιάζετο νὰ ἐλθῇ εἰς γάμον μετ' ἐκείνου ὅστις πρῶτος θὰ τὴν ἐζήτει. Ἐμαθον δὲ καὶ τοῦτο ὅτι οὐδεμία γυνὴ μένει χήρα καθ' ὅλον τὸ κράτος τοῦ Σιαμίλ πλέον τῶν τριῶν μηνῶν. Τὸν νόμον τοῦτον θὰ ὑπεγύρουν ἴσως ἡ ἀνάγκη τῆς αὐξήσεως τῶν κατοίκων, τοὺς ὁποῖους ἀδικόπου· δεκατίζει ὁ πόλεμος. Μικρὸν μετὰ τὴν καθύρξιν τῆς χήρας, δύο αἰχμαλῶται στρατιῶται ἐξήρθησαν εἰς ἄλλον λάκκον παρακείμενον, διότι μεταβάντες εἰς ὑδρευσιν ἐπειράθησαν νὰ δραπετεύσωσιν. Ἐπειδὴ δὲ δικαστὴς τῶν ἀνθρώπων τούτων ἦτο ὁ μουλ.λᾶς αἱ πριγκίπισσαι τὸν παρεκάλεσαν καὶ τοὺς ἀπήλλαξεν ἀπὸ τοῦ λάκκου· ἀλλὰ τοὺς ὑπεχρέωσε νὰ ἐργάζωνται εἰς τοὺς ἀγρούς του.

« Ὅτε ὁ μουλ.λᾶς ἐπανεῆλθεν ἐκ Δαργίβεδενου ὁ υἱὸς τῆς πριγκίπισσας Ἀλέξανδρος ἔπασχε δεινῶς λυπούμενος ὁ ἀγαθὸς αὐτὸς ἄνθρωπος διὰ τὴν ἀπονοίαν τοῦ παιδίου, καὶ βλέπων ὅτι ἡ μήτηρ τοῦ ἐστερεῖτο χρημάτων, ἐξήρθη εἰς τὴν κλίνην τοῦ παιδίου τριάνοντα κοπέκ, εἰπὼν πρὸς τὴν μητέρα: — Δάξε τα, μὴ φανῇς ἀκατάδεκτος· ἡμπορεῖς ν' ἀγοράσῃς τοὺς ἀχίστον μίαν ὀρνίθα καὶ νὰ δώσῃς ζωμὸν εἰς τὸ παιδίον. — Καὶ ὑπήκουσε μὲν ἡ ταλαιπώρος εἰς τὴν ἐπιθυμίαν του, ἀλλὰ πῶς νὰ βράσῃ τὴν ὀρνίθα; ὁ μουλ.λᾶς εὐκόλυνε καὶ τοῦτο, δανεισθεὶς χύτρον παρὰ τινος γείτονος, ἐπὶ συμφωνίᾳ ὅμως νὰ τὴν ἀποδώσῃ ἀφοῦ τὴν πλύνωσιν ἐπτάκις. Ἐν τοσούτῳ ἐπειδὴ αἱ αἰχμαλῶται εἶπον ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ φάωσι τὸν διδόμενον εἰς αὐτὰς ἄρτον, ὁ μουλ.λᾶς ἔφερε δύο γυναῖκας εἰς τὸ μέρος ὅπου ἐκάθηντο, καὶ κατεσκεύασαν κλίβανον κατὰ τὰς ὁδηγίας ἐκείνων· προσέθετο δὲ εἰς αὐτὰς τὰς ὑπηρεσίας καὶ ἄλλην ἀξίαν λόγου. Ἐδωκεν εἰς αὐτὰς δέρματα μαροκινὰ ἵνα κατασκευάσωσι τετσεβιακὴ ἢ σανδάλια, κατὰ τὸ ἔθος τῶν ἐγγυφίων, ὅπως μὴ ἐμφανισθῶσιν ἀνυπόδητοι εἰς τὸν Σιαμίλ. Δυστυχῶς ὅμως ἡ ἐργασία αὕτη εἶχε δυσκολίας τὰς ὁποίας δὲν ἐδύνατο νὰ θεραπεύσῃ ὁ μουλ.λᾶς. Ὁ πρίγκηψ Ἰβάν κατέρωθεν ἐπὶ τέλους νὰ τὰ κόψῃ, καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶχον βελόνας, ἡ πριγκίπισσα Βάρατοφ, λαβοῦσα τὴν ἀδειαν τοῦ μουλ.λᾶ, ἠγόρασε. Φαίνεται ὅτι ὁ σανδαλοποιὸς τοῦ ἀοὺλ εἶχε ἀρκετὰ ἐργαλεῖα, διότι ἔδωκεν εἰς τὴν πριγκίπισσαν ἐκεῖνα τῶν ὁποίων εἶχε ἀνάγκην, διδάξας αὐτὴν καὶ πῶς νὰ τὰ μεταχειρισθῇ ὅθεν τὸ ἔργον τῶν αἰχμαλώτων εὐδοκίμησεν.

« Ἐπανελθόντος τοῦ Σιαμίλ εἰς Δαργίβεδενον δύο ἐβδομάδας μετὰ τὴν ἀφίξιν τῶν αἰχμαλώτων εἰς τὸ ἀοὺλ, εἰδοποιήθησαν ὑπὸ τοῦ μουλ.λᾶ ὅτι ἔπρεπε νὰ μεταβῶσι καὶ αὐταὶ ἐκεῖ, καὶ ὅτι ἡ ὁδοιπορία αὕτη θὰ ἦτο ἡ τελευταία. Ἐπειδὴ δὲ ὁ μουλ.λᾶς εὐχαριστήθη διὰ τὴν ἐργασίαν τῶν δύο στρατιωτῶν εἰς τοὺς ἀγρούς του, ἔψησε τὸ ἥμισυ βούδ καὶ εἰστέλεισεν ὅλους τοὺς παρ' αὐτῷ αἰχμα-

λώτους· ἐπέτρεψε μάλιστα καὶ νὰ παραλάβωσι τὰ μείναντα. Ὁ καιρὸς ἦτο ὥρατος ὅτε ἀνεχώρησαν, καὶ ὅτε ἐξῆλθον τοῦ ἀοὺλ ἐθαύμασαν τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς φύσεως· ἀληθῆς παράδεισος ἦσαν τὰ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν· πανταχοῦ ἐβλεπον δένδρα καὶ ἀγρούς, καὶ ἄνθη, καὶ ποταμοὺς ἐλικοειδεῖς, τῶν ὁποίων τὰ ὕδατα ἦσαν καθαρὰ ὡς κρύσταλλος, καὶ ποίμνια διεσκορπισμένα, καὶ ὅλα σχεδὸν τὰ ὑψώματα ἐστεμμένα ὑπὸ ἀοὺλ· διὸ καὶ εἶπέ τις τῶν θεραπαίνιδων ὅτι ἐάν οἱ ὀρεῖ νοὶ δὲν ἦσαν διάβολοι, δὲν θὰ κατῴκουν οὕτω πως, διότι θὰ ἐφοβοῦντο μὴ πέσωσι καὶ συντριβῶσιν.

« Ἐπειδὴ ἔκειεν ὁ ἥλιος κατὰ τὸν πρῶτον αὐτῶν σταθμόν, ὁ μουλ.λᾶς ἔφερε τὰς πριγκίπισσας εἰς παρακείμενον σπήλαιον, ὅπου ἀνεπαύθησαν ὀλίγον· μετὰ δὲ ταῦτα διέβησαν διὰ στενοῦ, μεταξὺ δύο βουνῶν ἀποτόμων ὀλίγον ἀπεχόντων ἀπ' ἀλλήλων, καὶ ὅτε ἐξῆλθον εἶδον μετὰ τῆς ἀπεράντου πεδιάδος τὸ περίφημον ἀοὺλ τὸ ὑπὸ τῶν Ῥώσων καλούμενον Ἄνδι, καὶ ἀπῆντησάν τινες γυναικας φερούσας ἐπὶ κεφαλῇς λευκὰς ὑδρίας. Εἰ δὲ καὶ ἦσαν γυναῖκες τοῦ καὶπ τοῦ χωρίου, τὸ ἐνδυμὰ των ὅμως ἦτο εἰς ἄκρον σεμνόν. Οἱ χιτῶνες καὶ αἱ ἀναξυρίδες των ἦσαν ἐκ χονδροῦ πανίου, καὶ μακρὸς πέπλος ἐκ πανίου ἐπίσης εὐτελοῦς τὰς ἐκάλυπτεν ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν· τὸ δὲ πρόσωπόν των ἐσκέπαζεν ὁμοῖον ὕφασμα, ἡραιωμένον ὀλίγον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν. Αἱ αἰχμαλῶται ἠγόρησαν εἰς ἄκρον διὰ τὴν τόσῃ εὐτέλειαν, διότι, ὡς ἐγίνωσκον, τὸ μέρος ἐκεῖνο θεωρεῖται ὑπὸ τῶν Λέσγων καὶ τῶν Τεστεέγων ὡς ἡ ἐστία τῆς καυκάσιος ἀριστοκρατίας (*). Ἐὰν τὰ ἦθι των εἶναι εἰσέτι ἀφελέστατα καὶ ἀρχαῖα.

« Ἡ συνοδία ἦλθεν εἰς Ἄνδι τὸ ἑσπέρας, καὶ ὅλοι οἱ αἰχμαλῶται, ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες, ἐσωρεύθησαν εἰς κατώγειον εἰς ἄκρον στενόν. Διὰ τοῦτο ἐπέτρεψαν εἰς τὰς αἰχμαλώτους νὰ ἀναβῶσιν εἰς τὸ δῶμα τοῦ κατωγαίου. Μετ' ὀλίγον αἱ γυναῖκες τοῦ καὶπ ἔφεραν δεῖπνον τὰ μάλιστα ὀρεκτικόν, διαρκούντος τοῦ ὁποῖου εἰς τῶν αἰχμαλώτων στρατιωτῶν, ὅστις εἶχε σώσει τὴν τσουγκοῦράν του (**), ἔπαιξεν ἥχους ἐθνικούς.

« Τὴν δ' ἐπιοῦσαν, κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἀναχωρήσεως, ὁ μουλ.λᾶς ἔδωκε πέπλους εἰς τὰς πριγκίπισσας εἰπὼν ὅτι εἰς τὸν τόπον δι' οὗ ἐμελλον νὰ διαβῶσιν, αἱ γυναῖκες τῆς ἀνωτέρας τάξεως πρέπει νὰ καλύπτονται πάντοτε. Διέβησαν δὲ ἐνώπιον τοῦ Ἀγρίου, ἀρχαίας πρωτευούσης τοῦ Σιαμίλ κατὰ στραφείσης ἐκ θεμελίων ὑπὸ τῶν Ῥώσων τὸ 1845, καὶ ἐπὶ τέλους εἶδον τὸ Δαργίβεδενον. Συνήντησαν πολλοὺς ἰσπεῖς φέροντας λόγους με ἐπισείοντας, καὶ ὁδηγούντας παιδίον δεκαεσσάρων περιῖπου ἐτῶν. Ἦτο

δὲ τοῦτο ὁ Μεχμέτ Σαμπής, υἱὸς τοῦ Σιαμίλ καὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ γυναικὸς ἀποθανούσης πρὸ τινῶν ἐτῶν. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν εἰσῆλθον μετ' ὅλων τῶν λοιπῶν αἰχμαλώτων εἰς κατώγειον ἀρκετὰ εὐρύχωρον, ἔπειτα δὲ μετεφέρθησαν ἅπαντες εἰς οἰκίαν κειμένην πλησίον τῆς τοῦ Σιαμίλ. Εἰκοσιδύο ἡμέρας διήρκεσεν ἡ ὁδοιπορία αὕτη.»

Ἐνταῦθα ἀρχεται νέα περίοδος τῶν συμβάντων τῶν αἰχμαλώτων. Αἱ πριγκίπισσαι δὲν ἔχουσι πλέον νὰ παλαίωσι πρὸς κόπους καὶ στενοχωρίας καὶ βάσανα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ῥαδιουργίας τῶν γυναικῶν τοῦ Ἰμάμη (*), καὶ πρὸς τὴν ἀπλησίαν τῶν ἀναλαβόντων τὴν διὰ λύτρων ἀπελευθέρωσίν των.

(* Ἐπεται συνέχεια.)

ΠΕΡΙΟΔΙΑΙ ΣΠΟΥΔΑΣΤΟΥ.

—ooo—

(Τόμος. 1ος φυλλάδι. 221, 222 καὶ 227.)

ΣΤ'.

Ἐπανελθὼν εἰς τὴν πόλιν εὐρέθην εἰς τὴν μοτοριῶν τῶν μικρῶν πόλεων. Ἡ ἀνάγκη μολις συνεπλήρου τὰ κετὰ τῶν μοτήρων ὥρων, καὶ ὡς λέγουσιν, ἐφόνευον τὸν καιρὸν ὅπως ἡδυάμην. Ὁγεῖλω δὲ νὰ μὴ λησμονῶ ὅτι οὐ μικρὰν ψυχαγωγίαν ἀπελάμβανον πορευόμενος ἐνίοτε εἰς τὸ ὄργανοτροφεῖον καὶ ἐπισκεπτόμενος τὸν διδάσκαλον Θεόφιλον, παρ' ᾧ εὗρισκον πάντοτε φιλικωτάτην δεξίωσιν.

Πρὸς τὸ τέλος τῆς ἐβδομάδος ὁ Θεόδωρος Κ** με συνόδευσε εἰς τὴν ἐν τῇ κώμῃ Μεσσαρία οἰκίαν του. Αὐτοῦ, ἀντὶ τῶν θορυβωδῶν δειπνῶν τῶν Ἀποικίων καὶ τῆς Στερίας, μοι προσέφεραν ὀλόκληρον ἡμέραν περιπάτου εἰς τὴν πλεονά τῆς Μεσσαρίας τὴν πλουσιωτέραν διὰ τὰ ὕδατα καὶ τὰς ὥρας τῶν λεμονεῶν φωτεινὰς ὅλων τῶν ἁλ- λων τῆς γῆσου· ἡ δὲ κώμη τῆς Μεσσαρίας κειμένη ἐπὶ ὑψώματος· ἔχει σκηνογραφικὸν καὶ εὐρὴν ὄριζοντα· ὁδὸς δὲ κεκοσμημένη διὰ κυπαρίσσεων ἀγεί πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τῆς κώμης, ἀξιόλογον διὰ τὴν τεκτονικὴν της καὶ τὸν ἐσω καλλωπισμὸν της.

Μετὰ τὴν λειτουργίαν τῆς Κυριακῆς περὶ ἡθόμεν τὰς Μυρίτας καὶ τὰ Λάμναι, κάμας τερπνὰς τῶν ὁποίων αἱ λευκάουσαι οὐκ αἶ ἐκρύπτοντο εἰς δάση λεμονεῶν, πορτοκαλεῶν καὶ πλειστάων καρποφόρων δένδρων. Πολλοὶ μὲν τῶν πηγῶν ἀπηντῶμεν περιβρεχούσας πανταχοῦς τοὺς κήπους ἐκεῖνους, ὁμοσποτότεροι δὲ αὐτῶν εἶναι ἡ Ἀχόη, ἡ Κούμαλος καὶ ἡ Λιβάς.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐπισκεφθῆναι καὶ τὴν κώμην Στρατιοῦν, ὑπερκειμένην τῶν Λαμνῶν εἰς θέσιν ὑψηλὴν καὶ περὶ σποτον. Τελουμένης ἐνταῦ-

(*) Ἀριστοκρατίαν ἐννοοῦσιν ἐν τῇ ἀνατολικῇ σειρᾷ τῶν Καυκάσιων ὀρέων τὸν πλοῦτον καὶ τὴν προσωπικὴν ἀξίαν· κατὰ τὸ ἀντίθετον ὅμως μέρος καὶ τὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου ἐννοοῦσιν αὐτὴν κατ' ἄλλον τρόπον.

(**) Ἐθνικὸν ὄργανον τῶν κατοίκων τῆς Γεωργίας.

(*) Τὸν τίτλον τοῦτον λαμβάνει ὁ Σιαμίλ, εἰ καὶ ἀξιοῦσιν οἱ ὀρθόδοξοι μουσουλμάνοι ὅτι δὲν ἔχει τοιοῦτον δικαίωμα.

θα της εορτής του αγ. Παρτελεήμονος, επορεύθη εις την εκκλησίαν όπου απήντησα μεγάλην σύρροιν χωρικών. Αι γυναῖκες, ζωγαὶ καὶ εὐμορφοὶ τὴν ὄψιν, φοροῦσαι τὰς εορτασίμους στολὰς τῶν, περιήρχοντο, μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς εκκλησίας, εἰς ἐπίσκεψιν τῶν φίλων καὶ συγγενῶν αὐτῶν.

Ἀπὸ τῆς κόμης ταύτης καθορῶνται καὶ ἄλλα γειτνιάζοντα κομῆδια περιλαμβανόμενα εἰς τὴν λεγομένην κοιλιάδα τῶν Μελίων. Τινὰ τούτων περιήλθοι μόνος πλανῶν τὸ νέον ὄρειόν μου εἰς τοὺς κόλπους τῆς πλουσίας ἐκείνης γύσεως. "Ἐν τινὶ μάστιγα τῶν μοιήρων ἐκδρομῶν μου ἐξετίσθη κατὰ τὴν ἐσπέραν τῆς 29 Ἰουλίου ἐν τῇ οἰκίᾳ συγγενοῦς τοῦ φίλου μου Κ. Κ. Καθήσας μετὰ τοῦ Ἀνδρέου Τ** εἰς τὸ ὑπαίθριον δῶμα τῆς οἰκίας του δὲν ἠδυνήθην ᾧ ἀποσπασθῶ ἐκ τῆς γοητευτικῆς θέσεως τοῦ παροράματος τῆς κοιλιάδος εἰμὴ πολὺ ἀργὰ μετὰ τὸ μεσονύκτιον.

Ζ'.

Καθ' ἣν ὥραν, μετὰ παρέλευσιν μακρῶν ἐνιαυτῶν ρυθμίζων καὶ ἀντιγράφων σημειώματα παλαιὰ ἀναμνηστικῶν τοῦ ἐπεισοδίου ἐκείνου τῆς ζωῆς μου, ἐπισκέπτομαι διὰ τῆς γαρτασίας τὴν κοιλιάδα τῆς Ἀνδρῶν καὶ ἐπαυερίσκω καλῶς τὸν οἶκον ὁμοιάζοντα ὡς πυργίσκος ἐποχῆς ἀρχαίας. Ἀναθεωρῶ τὸν καταδεδρόνον κήπον τῆς οἰκίας καὶ ἀναγνώριζω τὴν πλατύφυλλον συκὴν τῆς ἀλλῆς, εἰς τὴν σκιὰν τῆς ὁποίας καθήμενος ἀπέναντι τῆς κναροθάλλου παρθένου ἐργαζομένης ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας ἔγραφε ταχέα ἀποσπάσματα ἡμερολογίου καὶ τινὰ εἰδύλλια. Δὲν διαφεύγει ὁμοίως τὴν μνήμην μου οὐτὲ ἡ ἀγροτική ἐργασία μου μετ' ἐκείνης, οὐτὲ ἡ ρῆξ τῆς 2 Ἀυγούστου 1845 τὴν ὁποίαν ἐπέρασα ἐντὸς τοῦ κήπου μετ' αὐτῆς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς Θεοδώρου Κ** "Ὅλα ταῦτα, λέγω, ἐπαυερίσκω διὰ τῆς γαρτασίας, ἀλλ' ἐκείνη; Τί ἀπέγειρεν ἐκείνη; — "Ἀν κατὰ τύχην ἤχῳ τις τῶν ἀναμνηστικῶν τούτων φθάσῃ μέχρι τῆς ἀκοῆς τῆς καὶ ἐπαυερῆς εἰς τὴν μνήμην τῆς τὸ δειρὸν τῶν περασμένων ἐτῶν, εἴθε ἡ ἐνθύμησις τοῦ γράψαντος τὰς σελίδας ταύτας νὰ μὴ ἐμπούσῃ θλιβερὰν εἰς τὸν ροῦν τῆς ἐντύπωσιν!

Η'.

Μετὰ τριήμερον διατριβήν, ὡς προείπον, ὤφειλον ᾧ ἀναχωρήσω. Ἡ ὥρα τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ ἦτο πικρά. Ἀναβὰς εἰς ἱκανὴν ἀπὸ τῆς οἰκίας τῆς φίλης μου ἀποστύειν ἐπὶ τοῦ βουνοῦ ἐστάθην, καὶ θεωρῶν πρὸς τὴν κόμην ἀνεκάλυφα τὴν στέγην τοῦ οἴκου. Ἐπὶ τοῦ δώματος ἵστατο ὄρθια ἡ κόρη τῶν Ἀποκίων καὶ μὰς ἐθεώρει ἀναχωροῦντας, καὶ μὰς ἀπεχαιρέτα διὰ τοῦ βλέμματος.

Ἀλλὰ δὲν ἀνεχώρησαμεν, διότι ἐπὶ ὁλοκλήρους ἐλθομάδας οὐδεὶς ταύτης ἐτόλμα νὰ διέλθῃ τὸ στενὸν τῆς Ἀνδρῶν καθ' ἑκάστην ἀνεβάλλετο ἡ ἀ-

ναχώρησις, καὶ ἐγώ, ὡς ἄλλος Τηλέμαχος, ἐκὼν ἀέκων ἠναγκαζόμην νὰ διαμείνω εἰς τὴν νῆσον τῆς Καλυψοῦς μου.

Τὴν 6 Ἀυγούστου ἐτελεῖτο ἐν Λαμύροις παρήγυρις τῆς Μεταμορφώσεως. Αἱ δὲ ἐν Ἀνδρῶν παρηγύρεις εἶναι συγγαί, διότι ἡ νῆσος αὕτη περιέχει ὑπὲρ τὰς 300 ἐκκλησίας, συμπεριλαμβανομένων τῶν μοναστηρίων καὶ τῶν μετοχιῶν. Τὴν ἡμέραν ταύτην ἤμην προσκεκλημένος εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ εὐγενοῦς τῆν καρδίαν καὶ τὸν τρόπον Νικολάου Καίρου. Εἰς τὴν εὐρύχωρον αὐτοῦ οἰκίαν ἐφ' ὅλης τῆς ἡμέρας ὑπῆρχε μεγάλη σύρροϊς φίλων καὶ συγγενῶν του. Μετὰ δὲ τὸ γεῦμα, ἤρχισε χορὸς δὲ συνεχρόνουν τὰ ἀξιολογώτερα ζεύγη τῶν περὶ τὰ Λάμυρα κομῶν καὶ ἀληθῶς ἡ μεγάλη αἴθουσα τοῦ οἴκου περιείχε τὰ ὠραιότερα πρόσωπα τῆς νῆσου καὶ τῶν δύο φύλων, ἰδίως δὲ τοῦ ὠραίου, πλεονάζοντος αὐτοῦ ὑπὲρ πάσας ἴσως τὰς νῆσους τοῦ Αἰγαίου. Ὁ δὲ χορὸς ἦτο ὅλως ἐγχώριος καὶ πάντῃ ἀνόμιος τῶν εὐρωπαϊκῶν. Κατὰ πρῶτον νέος τις χορευτὴς ὠδήγει εἰς τὸ μέσον τῆς αἰθούσης τέσσαρας ἢ πέντε κυρίας καὶ ἐχόρευε μετ' αὐτῶν κυκλίδόν. Μετὰ τοῦτο ἔμελλεν ὁ χορηγὸς μετὰ τῆς πρώτης κυρίας καὶ ἐπὶ ἱκανὸν διάστημα ὥρας ἐχόρευον ἀμφοτέρω ἀντιθέτως πλὴν μετὰ τινος ρυθμοῦ καὶ τάξεως. Οἱ δύο χορευταὶ ἴστανται ὄρθιοι, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ ἐκτελεῖ ποιητικὸν ὁμοίωμα ὁμοιωμένον εἰς τὰς κινήσεις τοῦ χορευτοῦ, ἀκολουθοῦσι δὲ ἀκριβῶς τὸν χρόνον τῆς μουσικῆς. Τὸ ζεῦγος τοῦτο διαδέχεται ἄλλο καὶ οὕτως ἐφεξῆς. Ἐρροεῖται δὲ ὅτι οἱ ἐπιτηδεύοντες καὶ αἱ ὠραιότεραι ἀπαρτίζουσι τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ χοροῦ, τὸ ὁποῖον εἰς τὸν κατὰ πρῶτον θεωροῦντα αὐτὸ μετρίως ἀρέσει, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον ὁ ὀρθαλμὸς συντοικειούμενος ἀνακαλύπτει ρυθμὸν, ἁρμονίαν καὶ πλοῦτον καλλιῶν κινήσεων.

Ἐν γένει δὲ ὁ θεατὴς τῶν τοιούτων κυκλίων χορῶν, συνηθεσάτω εἰς τὰς νῆσους τοῦ Αἰγαίου καὶ εἰς πολλὰ τῆς Ἑλλάδος μέρη, καὶ διατηροῦντων εἰς ἐπὶ ἰδιόρρυθμόν τινα χαρακτῆρα καὶ ἐντελῶς ἐγχαριάζοντα, δὲν δύναται μετ' εὐλόγου ἀρά γε πεποιθήσεως νὰ συμπεράνῃ ὅτι οἱ χοροὶ οὗτοι ὁμοιάζουσι τοῖς κυκλίοις τῶν ἀρχαίων; Μήπως δὲν ἔχουσιν εὐγενές τι καὶ καθαρὸς ἑλληνικόν, καὶ μήπως ὁ θεατὴς δὲν λησμονῇ ἐρίστε καὶ αὐτοὺς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς χοροὺς;

Ὁ χορὸς ἐξηκολοῦθει θορυβώδης καὶ ἡχηρὸς πολὺ ἀργὰ μετὰ τὸ μεσονύκτιον. Ὁ ἀγαθὸς οἰκοδεσπότης μοι προσέφερε καταγούρν τι πρὸς ἀνάπαυσιν. Πρὶν ἀποσυρθῶ ἐκ τῆς αἰθούσης κατέβην εἰς τὸν μέγαν κήπον τοῦ οἴκου καὶ διέμεινα μόνος ἱκανὴν ὥραν εἰς τὰς βαθείας καὶ σιγαλέας σκιάς τῶν δένδρων.

Μετὰ δώρον ἄπυρον ἀνάπαυσιν ἠγέρθη περὶ τὰς πρώτας ἀκτῖνας τῆς ἀνατολῆς. "Ὅλοι ἐκοιμῶντο βαθύως, καὶ εἰς τὸν οἶκον ἐπλανάτο ἡ ἡ-

φρενὶ τοῦ ὕπνου. Ἐξελλὼν διευθύνθη πρὸς τὴν πόλιν δι' ἁλῶν πορτοκαλεῶν καὶ λεμονιῶν ἢ πρῶτα ἦτο γλυκυστάτη, καὶ ἐκ τῶν φυλλωμάτων ἐξέρχοντο τὰ ἐωθινὰ κελαδήματα τῶν πτηνῶν. Φεῦ! τὰ πάντα πέριξ ἐμοῦ ἐμειδίω, ἀλλὰ τὸ πρόσωπόν μου ἐσχυρώπαζεν. Ἀνεχώρουν μακρὰν ἐκείνης χωρὶς νὰ λάβω τὴν παρηγορίαν τοῦ νὰ τὴν ἀποχαιρετήσω. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ ἀπροσδόκητον συμβῆναι τῆς ἐν Ἀνδρῶν περιουσίας μου, καὶ ὁ εὐμενὴς ἀναγνώστης θέλει, ἐλπίζω, με συγχωρήσει ὅτι ἐπὶ ἔνα καὶ ἐπέκεινα μῆνα διατρίψας ἐν τῇ νῆσῳ ταύτῃ, δὲν εὗρον τὴν ἀπαιτουμένην εὐκαιρίαν ἵνα ἐπισκεφθῶ τὴν Παλαιόπολιν περιπλαθάρουσαν ἀξιόλογα, ὡς ἤκουον, τῆς ἀρχαιοῦτος Λεϊψαῖα.

Θ'.

Συγχώρησέ με, φίλε, νὰ περάνω τὴν ὑπὲρ τὸ δέον μακρὰν ταύτην ἐπιστολὴν διὰ τῆς ἐξῆς βραχυτάτης ἀναμνήσεως.

Τέλος πάντων ἐρέθη ταύτης ὅστις ἐτόλμησε νὰ καταγραφῇ τὴν σφοδρὰν προῆν τῶν ἐτησίων, καὶ νὰ διαπλεύσῃ τὸ περιώνυμον διὰ τὰς καταγίδας στενὸν τῆς Ἀνδρῶν. Ὅθεν ἀπερασίσθη ἡ ἐξ Ἀνδρῶν ἀναχώρησις μας τὸ ἐσπέρας τῆς 9 Ἀυγούστου 1845.

Ἀποχαιρετήσας φίλους τινὰς καὶ πρὸ πάντων τὴν οἰκογένειαν τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ εἰρηνοδίκου Ι. Α** ἐπορεύθη περὶ τὴν 8 ὥραν μ. μ. εἰς τὸ ὄργανοτροφεῖον ἔν' ἀποχαιρετήσω ὁμοίως καὶ τὸν Θεόφιλον Καίτην, παρ' ᾧ ἔλαβον καθ' ὅλην τὴν μακρὰν ἐν Ἀνδρῶν διατριβήν μου ἐνδείξεις φιλίας.

Ὁ Θεόφιλος μὲ συνόδενυσε ἀναχωροῦντα μετὰ τοῦ προανελθόντος τοῦ ὄργανοτροφεῖου. Ἡ ἐσπέρο ἦτο λοφερὰ καὶ ἀνεμώδης. Προχωρήσας πρὸς τὰ κάτω ἐστράφη καὶ τὸν εἶδον ἱστάμενον ἐπὶ τοῦ λόφου καὶ διὰ τῆς χειρὸς ἀποχαιρετῶντά με. Ὁ ἀνεμὸς ἔσειε τὰς πτυχὰς τοῦ μέλανος περιβόλαιον του· εἶχε τὴν μεγάλην γυμνὴν, καὶ τὸ σύνολον τῆς μορφῆς του ἐφαίνετο μυστηριώδες. Ἐκτοτε δὲν τὸν εἶδον πλέον.

Περὶ τὴν 9 ὥραν ἐπλεον πρὸς τὴν Σύρον.

Χ. Α. ΠΑΡΜΕΝΙΑΔΗΣ.

ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΑ.

—οοο—

Ἡ μελέτη τοῦ ἡμετέρου Κ. Πύλου Λάμπρου ἡ καταχωρισθεῖσα ἐν τοῖς 214 καὶ 215 φυλλαδίοις τῆς Παρθένου ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Ἀνέκδοτα νομίσματα τῶν Μεγάλων Μαγίστρων τοῦ ἐν Ῥόδῳ τάγματος τῶν Ἰωαννιτῶν, ἐθεωρήθη ἀξία πολλοῦ λόγου ἐν τῇ Αὐτικῇ Εὐρώπῃ ἢ δὲ Revue numismatique, ἡ συντασσόμενη ἐν Παρίσις ὑπὸ τῶν γνωστῶν τοῦ Ἰνστιτούτου μελῶν J. de Witte καὶ Adrien

de Longprier, ἐκδοῦσα καὶ αὐτὴ τὴν περιγραφὴν καὶ τὸν πίνακα τῶν νομισμάτων τούτων (Μαρτίου καὶ Ἰουνίου 1859 φυλλὰδ. Β' καὶ Γ'), ἐπιφέρει τὰ ἐξῆς:

« Τὸν Κ. Παῦλον Λάμπρον ἐγνώρισαν καὶ τιμῶσιν οἱ ἀρχαιολόγοι ἕνεκα διαφόρων σπουδαίων εἰδήσεων ἃς ἐδημοσίευσεν δια τῆς Ἀθηναίας Παρθένου, Ἐπιθεωρήσεως ὀλίγον μὲν γνωστῆς ἐν Γαλλίᾳ, περιεχούσης ὅμως ἔργα μεγίστου λόγου ἀξία, καὶ ἀξιολόγους εἰδήσεις περὶ τῆς φιλολογίας καὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης.

« Τὸ 1855 ἔτος ἐξεδώκαμεν διὰ τοῦ Bulletin archéologique français μεταφράσιν εἰδήσεως τοῦ Κ. Π. Λάμπρου περὶ ἀνακαλύψεως χρυσῶν νομισμάτων τῶν Φιλίππων. Ὁ αὐτὸς ἐξέδοτο διὰ τῆς Παρθένου ὡσαύτως τὸ 1857 καὶ ἄλλην πραγματείαν περὶ χαλκοῦ τινος νομίσματος Βιργίνης τῆς Ἀθηναίας, ἥτις ἐθατίλευσεν μόνη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ πενταετίαν, καὶ ἐξητήθη εἰς γάμον διὰ πρέσβους ὑπὸ Καρόλου τοῦ Μεγάλου.

« Ἡ νέα πραγματεία τοῦ Κ. Λάμπρου διαλαμβάνει περὶ σειράς νομισμάτων τῶν μεγάλων Μαγίστρων τῆς Ῥόδου, σειράς λίαν σπουδαίας, καὶ διπλασίως μάλιστα σπουδαίας εἰς ἡμᾶς, διότι τὰ νομίσματα, ὅλα σχεδὸν ἀνέκδοτα, περιέχουσιν ὀνόματα Γάλλων Μαγίστρων. Διὸ καὶ ὁμολογοῦμεν μυστήριον ὅσον τὰς χάριτας πρὸς τὸν συγγραφέα, ἐπιτρέψαντα ἡμῖν τὴν ἀνατύπωσιν τῶν σχεδίων αὐτοῦ.

Μετὰ δὲ τὴν μετάφρασιν τῆς περιγραφῆς τῶν νομισμάτων ὁ Κ. Adrien Longprier καταλήγει τὸν λόγον οὕτως:

« Εἰ καὶ παρελίπομεν τὸ ἱστορικὸν μέρος, τὸ περὶ τοῦ βίου τῶν ἀρχηγῶν τοῦ τάγματος τῶν Ἰωαννιτῶν, οὐχ ἦττον ὅμως ἀρκετὰ ἐπαναλαμβάνομεν ἐκ τοῦ πρωτοτύπου, καὶ τοῦτο διότι πρόκειται περὶ ἀνδρῶν γεννηθέντων, ὡς εἶπομεν, ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πατρίδι, καὶ διότι ἐχάρημεν καθ' ὑπερβολὴν ἀναγνόντες ἀξιόλογον ἄρθρον γραφὴν καὶ δημοσιευθὲν ἐν Ἀθήναις, ὑπ' ἀνδρὸς ἀνηκόντος εἰς τὸ μέγαθυμον χριστιανικὸν ἔθνος μετ' οὗ συνδέουσιν ἡμᾶς τοσοῦτοι δεσμοί. Πῶς νὰ μὴ καταδείξωμεν εὐχαρίστως ὅτι οἱ Ἕλληες ἐκεῖνοι, οἵτινες ὑπῆρξαν κατὰ πάντα διδάσκαλοι ἡμῶν, ὑπάρχονσι καὶ σήμερον ἐτι ἀξιοὶ ἡμῶν ἐγάμυλοι; »

Καὶ δίκαιος μὲν ὁ ἔπαινος ὁ πρὸς τὸν Κ. Λάμπρον· ὀφείλομεν δὲ καὶ ἡμεῖς νὰ ἐκφράσωμεν πολλὴν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν ἐπαινέτην, διότι τὰ μάλιστα ἐνθαυρόναι τοὺς Ἕλληνας κατὰ τὸν περὶ πολιτισμοῦ ἀγῶνα εἰς ὃν ἀπεδύθησαν ἡ εὐμενὴς συγκατάθεσις, μετ' ἧς οἱ σοφοὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης προσβλέπουσιν εἰς τὰ ἔργα ἡμῶν (*).

(*) Λαμβάνοντες ἐνδύσμον ἐκ τῆς εὐμενείας τῆς Revue numismatique, σπεύδομεν νὰ ἐκφράσωμεν τὴν εὐγνωμοσύνην καὶ πρὸς δύο ἄλλα συγγράμματα τῆς Γαλλίας, τὴν Revue des Deux Mondes καὶ τὴν L' institution des Aveugles, μνημονεύοντα ἐσχάτως μετὰ συγκατάθεσιν τῶν διὰ τῆς Παρθένου ἐκδομένων ἔργων. Ἐν ἑστέρῳ μάλιστα αὐτῶν καὶ μεταφράσει περικυπῶν τινὰς τῶν ἀναμνήσεων τοῦ Ἀποδημητοῦ, τῶν δημοσιευθεισῶν περὶ τὰ τέλη τοῦ Θ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ι' αἰῶνος.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΔΑΚΙΑ ΟΜΟΓΕΝΩΝ.

—000—

Φίλε κύριε! Εἰς τὰς εἰδήσεις ὅσας κατεχώρισεν ἐν τῇ ἀξιολόγῳ αὐτοῦ πραγματείᾳ ὁ Κ. Γ. Παπαδόπουλος (*) περὶ τοῦ ἐν Βλάχοις ἐλληνισμοῦ, ἀναγκαῖον εἶναι, νομίζω, νὰ προστεθῶσι καὶ αἱ ἐφεξῆς, ἔτι μᾶλλον ἐνισχύουσαι ὅσα ἐγραψεν ὁ φιλόμους καθηγητὴς τοῦ ἐλληνικοῦ ἐκπαιδευτηρίου.

Τὸ ἐν Ἰβραίλᾳ Ἐμπορικὸν Ἐπιμελητήριον οὐδόλως εἶναι κατώτερον τοῦ ἐν Γαλατσίῳ Ἑλληνικοῦ Ἐκπαιδευτηρίου, ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ἥττον εὐεργετικόν· διότι καὶ νοσοκομεῖον διατηρεῖ ὑπὲρ τῶν ζένων ἐνδεῶν, ἐν ᾧ νοσηλεύονται κατ' ἔτος μέγας ἀριθμὸς ἀσθενῶν παντὸς ἔθνους καὶ πάσης θρησκείας ἀδιακρίτως, πρὸ πάντων Ἑλλήνες ναῦται, καὶ ἀδράς χρηματικὰς βοηθείας διανέμει δις τοῦ ἔτους, τὸ Πάσχα καὶ τὰ Χριστούγεννα, τοῖς ἔχουσι χρεῖαν τοιούτων. Σήμερον δὲ σκέπτεται καὶ περὶ συστάσεως παρθενωγείου χάριν μάλιστα τῶν ἐνδεῶν κορασίων, ὃ δὲ κατὰ πάντα ἀξιεπαινος ὁμογενὴς Κ. Γ. Ἀβασιώτης, μέλος τοῦ ἐμπορικοῦ συλλόγου, προσέφερε δωρεὰν ἐπὶ τετραετίαν τὴν ἐν τῇ πόλει εὐρύχωρον οἰκίαν τοῦ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ. Πρὸς ἐκτέλεσιν τούτων καὶ ἄλλων ἀγαθοεργῶν καὶ φιλανθρωπῶν πράξεων, οἱ ἔμποροι ἐπιβάλλουσιν ἐκούσιως δασμὸν εἰς τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν· συντρέχουσι δὲ συνεχῶς καὶ αὐτὴν τὴν ἐγγυρίαν κυβέρνησιν διὰ συνεσφορῶν ἀξίων λόγου, ὅσας ἐπεχειρεῖ αὕτη κοινωφελὴ ἔργα, ὡς παραδείγματος χάριν ὅτε κατεσκεύασε τὴν προκυμαίναν, δι' ἣν ὁ ἐμπορικὸς σύλλογος συνεσέφερε τρεῖς χιλιάδας φλωρίων καίσαροδραχμικῶν, ἔστρωσε διὰ λίθων τὴν ἐμπορικὴν πλατεῖαν, δι' ἣν ὁ αὐτὸς σύλλογος κατέβαλεν ἴσον ποσόν, ἐκοδόμησε δημοσίας ἀποθήκας, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἰδίως δὲ τὸ Ἐμπορικὸν Ἐπιμελητήριον δαπανᾷ εἰς πᾶν ὅ,τι παρέχει εὐκολίας καὶ ἐγγυήσεις εἰς τὴν ἐμπορίαν καὶ τὴν ναυτιλίαν, χωρὶς εἰς τοῦτο νὰ ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν οὔτε τῆς κυβερνήσεως, οὔτε τοῦ δήμου. Εἶναι δὲ οὕτω διοργανισμένον τὸ ἐμπορικὸν κατὰστημα, ὥστε ἐν αὐτῷ μανθάνει τις καθ' ἡμέραν μετ' ἀκριβείας τὴν ἀξίαν τῶν συναλλαγμάτων τῆς Βιέννης, τὰς τιμὰς τῶν ἐγγυρίων δημητριακῶν καρπῶν, τὰς καθημερινὰς καὶ μηνιαίας φορτώσεις τῶν πλοίων, τὴν κίνησιν τῆς ναυτιλίας τοῦ λιμένος, δηλαδὴ τοὺς ἀπόπλους καὶ κατὰπλους, τὸ βᾶθος τῶν ὑδάτων τοῦ Σουλινᾶ, τὰς τιμὰς τῶν λεγομένων λίμπων, τοὺς ἐν Ἐκωνσταντινουπόλει ναύλους, καὶ ὅλα ὅσα συντείνουσιν εἰς τὸ νὰ ὁδηγήσῃ τὸν ἔμπορον κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις καὶ ἐργασίας του.

Τὸ σύστημα τοῦτο, ὁμολογήσατε, φίλε κύριε, εἰς τὴν ἐν Ἰβραίλᾳ Ἐμπορικὸν σύλλογον, καὶ διὰ τοῦτο ἔκρινε ἀναγκαῖον νὰ εἰπῶ τινὰ περὶ αὐτοῦ, εἰ καὶ ὀλίγα, διότι καὶ ὀλίγον διέτριψα εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἀναβαίνων εἰς τὴν πρωτεύουσιν τῆς Βλαχίας,

(*) Ἰδε Πανδ. φυλλάδ. 224 καὶ 225.

ἐπ' ἐλπίδι ὅτι θέλετε τὰ προσθέσει εἰς τὰς λοιπὰς εἰδήσεις ὅσας δημοσιεύοντες οἱ συντάκται τῆς Παρδώρας δις τοῦ μηνὸς ἐπ' ὠφελείᾳ μεγίστη τῶν ὁμογενῶν, ἀποδεικνύουσι τὴν φιλοπατρίαν αὐτῶν καὶ τὴν φιλογένειαν.

Πρόθυμος φίλος Δ. Κ.

ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΑΙ ΕΚΛΟΓΑΙ.

—000—

Κατὰ τὴν ὥραν ταύτην τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν ἐλογίσθημεν περίεργον νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα εἰκόνα παριστάνουσαν πῶς ἐνεργοῦνται αὗται ἐν Ἀγγλίᾳ. Οἱ ὁπαδοὶ τῶν διαφόρων ὑποψηρίων περιερχόμενοι τὰς ὁδοὺς, ἀγωνίζονται διὰ παντὸς τρόπου, κηρύττοντες ἀπὸ τῶν hustings (*), καὶ ἀγγελίας ἀνασπλύνοντες, καὶ ἐκρυπτοῦς μεταβάλλοντες εἰς ἀγγελίας τετυπωμένας γιγαντεῖς γράμματα ἐπὶ γιγαντεῶν ἐπίσης ἐπιτραχιλίων, καὶ ἐπευφημοῦντες, καὶ συρίζοντες, καὶ εἰς μυρία ἄλλα ἐπιιδόμενοι, νὰ κατορθώσωσι τὴν ἐπικράτησιν τῶν ἰδίων ὑποψηρίων. Ἡ ἐλευθερία αὕτη περὶ τὴν ἐνέργειαν τῶν πολιτῶν πολλοὺς πολλὰκις ἠπάτησεν ὥστε καὶ νὰ πιστεύσωσιν ὅτι αἱ ἐκλογαὶ ἐν τῇ πατρίδι ἐκείνῃ τῶν ἐλευθερίων ἀποβαίνουσιν ὅλως ἀδιάφθοροι. Καὶ ὅμως ἀκαταπαύστως καὶ λέγονται καὶ γράφονται φιλιππικοὶ κατὰ τῆς bribery and corruption at elections (διαφθορὰς περὶ τὰς ἐκλογάς)· διότι ὅπου ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ συνυπάρχωσι καὶ συμφέροντα καὶ πάθη.

Πρὸς τὴν εἰκόνα συνάπτομεν καὶ περίεργον ἄρθρον περὶ τῶν ἐκλογῶν τῆς Ἀγγλίας, τὸ ὅποιον ἤρανίσθημεν ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ τῆς Γαλλίας Κ. De Jouy, τοῦ ἐπιγερφόμενου L'hermite de Londres.

Ὁποῖον θέαμα τὸ τῶν ἐκλογῶν! Δὲν θέλω ποτε λησμονῆσαι ὅ,τι εἶδον, συνοδευτὴς φίλον μου ψηφοθεροῦντα. Τὸ πολίτευμα τοῦ φίλου μου κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὑπῆρχεν ἀλλόκοτον· καὶ σπουδαῖον καὶ κωμικόν, καὶ ῥαδιοῦργον καὶ χαμερπές, καὶ ἀξέπαινον καὶ γελοῖον. Φαίνεται ὅτι γλυκυτάτη καὶ εἰς ἄκρον ἐπαγωγὸς θὰ εἴναι ἡ θέσις τῶν βουλευτῶν· διότι ἄλλως, πῶς εἴναι δυνατόν νὰ ἐξευτελίζεσθαι τὶς εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ κολακεύῃ, νὰ ἐπαινῇ καὶ νὰ περιποιῇται ἄνθρωπος τοὺς ὁποίους καταφρονεῖ ἐν βᾶθος καρδίας; Χαρακτὴρ προσηνέστερος, συμβιβαστικώστερος τοῦ

(*) Οὕτως ὀνομάζουσιν οἱ Ἀγγλοὶ τὰ ἐν τῇ εἰκόνι παριστανόμενα ὑψηλὰ παραπήγματα, ἃ τὰ ἀνεγείρουσι κατὰ τὰς πλατείας, καὶ ἀναδιδάσκουσιν εἰς αὐτὰ τοὺς ὑποψηφίους ἢ τοὺς φίλους αὐτῶν ἵνα ἐμιλήσωνται πρὸς τοὺς ἐκλογεῖς καὶ τὸν λαόν. Αἱ ἀγγελκαὶ ἐκλογαὶ εἶναι ὡς ἄλλα παιδία μάχης ὅπου τὰ κόμματα γρονθοκοποῦνται γενναίως ἐπ' ἐλπίδι θριάμβου· πολλάκις δὲ καὶ οἱ χάριν ἀπλῆς περιεργείας συνερχόμενοι μετέχουσι τῶν γρονθοκοπημάτων. Ὅπως διακρίνωσιν εὐκόλως οἱ ἐκλογεῖς τὸν ἴδιον ὑποψήφιον, φροντίζει αὐτοὺς νὰ διαστέλλεται διὰ τινος χρώματος· διαμυρᾷ δὲ ὁμοιοχρῶς ταινίας καὶ πρὸς τοὺς ὁπαδοὺς του.

Βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ ἐν Ἀγγλίᾳ

Ἄλλ' ἡ ἐπιτυχία ἦτο πάντη προσωρινή, διότι ἡ ἐπανάστασις, πρὸς καιρὸν μόνον κατασταλεῖσα, ἐξ-
εργάγη καὶ πάλιν· ὁ Μορέλος, τοσάκις εὐδοκίμη-
σας, εἶχε διδάξει εἰς τὸν λαὸν τὸ νὰ γνωρίζῃ τὴν
δύναμιν του, καὶ ἐπὶ τῆς ἀναλλοιώτου ταύτης
βάσεως ἐστηρίχθη ἀργότερα ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ
τόπου.

Ὡς ἡ γιγάντειος προκυμαία τοῦ Κορυάλλου
(Cherbourg), τὴν ὁποίαν χεῖρ ἀνθρωπίνη ἐπεχείρισε
νὰ κατασκευάσῃ ἐν μέσῳ τοῦ ὠκεανοῦ πρὸς ὑπερά-
σπισιν τῶν στόλων τῆς Γαλλίας κατὰ τῆς λύσσης
τῶν κυμάτων, ἤτις ὁμῶς, ἐνῶ κατασκευάζετο πολ-

λάκις ἀνετράπη ὑπὸ τῆς τρικυμίας, οὐδὲ θὰ ὑπῆρ-
χε σήμερον ἐὰν χεῖρες τολμηραὶ καὶ ἐπίμονοι δὲν
συνεσώρευον πέτρας ἐπὶ πετρῶν, καθισπάνουσαι οὕτω
ἀδιάσειστα τὰ θεμέλια, ὥστε νὰ καταφρονῶσι καὶ τὰς
μυνωδεστέρας τῆς θάλασσης ἐφόδους, οὕτω καὶ ἡ
ἀξιοληγνόμενος τῆς Μεξικῆς ἐπανάστασις, μετὰ
πάλιν ἀκάθεκτον καὶ αἱματηρὰν, ἔσωσεν ἐπὶ τέλους
τὸ ἔθνος τῶν Μεξικανῶν ἐκ τῆς Ἰσπανικῆς τυραν-
νίας, καὶ ἀπηλευθέρωσε τοὺς λαοὺς τοὺς κατοικοῦν-
τας τὴν ἀπέραντον ἐκείνην χώραν, ὅπου ὑπερη-
φάνως ἐκυματίζετο πρὸ τριῶν αἰώνων ἡ σημαία
τῆς Ἰβηρίας.

ΤΕΛΟΣ.

